

424-

अथ नैव जयति.

ਪੰ: ੨੨.

ଓଡ଼ିଆ
 ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କ
 ଶ୍ରୀମାତାଙ୍କ ବିଦ୍ୟାଳୟ ବିରାଜିତ.
 ଓଡ଼ିଆ ଶାସ୍ତ୍ର ଓ ଶାସ୍ତ୍ର
 ଶାସ୍ତ୍ର—
 ସାହିତ୍ୟ.
 ପ୍ରକାଶକ ମେଧାଳୀ ଶ୍ରୀରାମ

પ્રકાશક મેવજી હીરજી
બુકસેલર પાલધુની-મુંબઈ.

क्रि.मत ३६ २-८-०

241511.

५ में जय पाये दाय.

शान्ति.

ભાવનગર—

ધી આનંદ પ્રીતીંગ

પ્રેસમાં શાહ ગુલા-

બચંદ લલુભા-

ઈએ છાપ્યું.

વીર

સંવત ૨૪૫૧

મહા શુદ્ધ ૧૦

દહાણી કરનારનું નામ

ગામ

સંવત

અવશ્ય વાંચો.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર

મહાત્મા ગાંધીજીની

પ્રસ્તાવના સાથે.

કિંમત રૂ. ૪-૮-૦

કુળીરવાણી.

ચટાડેલી

કિંમત રૂ. ૨-૦-૦

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ

‘ધર્મતત્ત્વ’માં અંગસાહિત્યસમ્રાટ અંકિમચંદ્ર લખે છે કે:—

“ મને પુસ્તકો વાંચવાથી જેવો આનંદ મળે છે તેવો આનંદ આ જગતમાં બીજા કોઈ પણ કામથી નથી મળતો.

“ માતૃ ભાષામાં વિવિધ જ્ઞાન આપનારા ગ્રંથોનો પ્રચાર થયા વિના કોઈ પણ પ્રજા ઉન્નતિ પામી શકતી નથી અને જાતીયભાવના (સ્વદેશ પ્રીતિ) પણ મેળવી શકાતી નથી.”

“ બંધી જાતની ઉન્નતિનું મૂળ જ્ઞાનની ઉન્નતિ છે, પણ આદિના જેવી ઇન્દ્રિયતૃપ્તિ સિવાયનું બીજું કોઈ પણ એવું સુખ તમે નહિ જાણી શકો કે જેનું મૂળ જ્ઞાનની ઉન્નતિમાં રહેલું ન હોય.”

“ સાહિત્ય-ઉદ્ધાનના ચતુર માણી થવાનું સુભાગ્ય જોને પ્રાપ્ત થયું હોય અથવા જેમનું મન સદૈવ સાહિત્ય સરોવરનાં કમલોની મધુર સુગંધીથી ભરત બનવા લાગ્યું હોય તેને તો સાહિત્ય સિવાયનાં સ્વર્ગીય સુખો પણ તુચ્છ જ લાગે છે.”

*

*

*

“ ઝેસ્ટનને ગ્રંથનો ઘણો શોખ હતો. એમ કહેવાય છે કે, ગમે તે એક પુસ્તક તો હમેશાં તેની પાસે રહેતું જ. તેમને મળવા જનાર-આવનાર કોઈ પણ માણસે તેમની પાસે પુસ્તક ન જોયું હોય એમ કદિ પણ બન્યું નથી. પાર્લામેન્ટમાં જવા પહેલાં થોડો સમય મળી ગયો તો તે સમયે પણ તેઓ પુસ્તક વાંચતા જણાતા; એટલું જ નહીં; પરંતુ કોઈ માણસને તેમની સાથે વાત કરતાં કરતાં વચમાં કોઈ કારણસર ઉડ્યું પડે તો તે પાછો આવે ત્યાંસુધીમાં વાંચવા માટે પણ તેમના ખીસ્સામાં એકાદ પોતાની ચોપડી હમેશાં પડી જ રહેતી.”

એડરટન કહે છે કે “આપણે જે જોઈએ છીએ તે એજ કે આપણા લોકોએ સારાં સારાં પુસ્તકો વાંચીને, પોતાની જાતની સ્થિતિ સુધારીને આપણાં રાષ્ટ્રને એક દરજ્જે ચઢાવવામાં સદાયતા કરવી.

“અથો ગોઠવી રાખ્યા હોય એવી ઝોરડીમાં ગયા પછી તમે તેને હાથ નહીં લગાડો તો તે અથોજ માનસ વાણીથી તમને કહેશે કે ‘અમારામાં પુષ્ટ જ્ઞાન લયું’ છે તે લ્યો અને તેના ઉપયોગ કરો એટલે તમારું કલ્યાણ થશે.’ આ માનસ વાણી એ છી કિંમતી છે ?”

✽

✽

✽

“અવકાશની એકાદ ટાણુનો પણ ઉપયોગ કરી લેવા માટે આમ એડરટન જેવો પ્રતિભાશાળી પુરુષ પણ ગજવામાં સદાય એકાદ પુસ્તક લઈને ફરે; તો પછી આપણા જેવાઓને તો ખુબી ટથા જતી કિંમતી ટાણુને બચાવવા માટે શું ન કરવું જોઈએ ?”

“એક પાશ્ચાત્ય પદ્ધતિનો તો એટલે સુધી મત છે કે, ‘માણસને જુગડાં લગાંની નેટલી જરૂર નથી. તેટલી પુસ્તકોની છે, તે પોતે પણ જરૂરનાં પુસ્તકો ખરીદી લેતાં સુધી જુગડાં લેવાનું મુશ્કેલી રાખતો, તેને સિસેરાનાં પુસ્તકો બહુ ગમતાં અને તે વાંચતો ત્યારે ત્યારે ‘હું વધારે સારો થયો છું’ એમ નેને લાગતું.”

✽

✽

✽

પેટ્રાર્ક નામક એક પાશ્ચાત્ય પદ્ધિ ઉત્તમ પુસ્તકોના સખંધમાં હતું છે કે “મારે એવા મિત્ર છે કે જેમનો સહવાન મને અત્યંત પ્રિય છે, તે મિત્રો સર્વ સમયના અને સર્વ દેશના છે. તેઓ અદેશ્ય માની નવામાં હાજર હોય છે. હું ત્યારે હચ્ચકું

[illegible]

પુસ્તકો તે આપણને રહેવા લાયક મકાનો છે, જ્ઞાન એ અનાજનો બંધાર છે અને પુસ્તકો એ તેમાંથી તૈયાર થયેલા ચોરસો છે; જ્ઞાન એ મેષ છે અને પુસ્તકો એ આપણા ઘરમાં રહી શકે તેવાં પાણી ભરેલાં માટલાં છે; અને જ્ઞાન એ સર્વ શક્તિમાન પરમાત્મા છે અને, પુસ્તકો એ તે પરમાત્માનો રસ્તો દેખાડનારા પૂજનીય દેવો છે.”

“સ્વર્ગનાં રત્નો”

✽

✽

✽

“એકાદ ઉત્તમ ગરીબો હજી ત્યારે જેમ પોતાનાં વાહન-માંથી ચલાવે તે સ્વર દાદી આનંદ લે છે; તેમ એક વાંચનાર પણ જ્યારે હજી ત્યારે એકાદ ઉત્તમ મંથમાંથી પોતાને મનમમનો અવાજ દાદી આનંદમગ્ન થઈ શકે છે.”

“ગરીબોને દરિદ્રતામાંથી હોડાવવાની, દુઃખીઓનાં દુઃખ દૂર કરવાની, ઘરીર તથા મનનો ચાદ ઉતારવાની અને માંદાઓનું દર્દ બુઝાવી દેવાની મથોમાં જોટલી શક્તિ છે, તેટલી શક્તિ પશું દરીને બીજી કોઈ બીજામાં નથી.”

“માઈન”

“પુસ્તકોનો રોહ એ હજરના રોજનમાં પડેલો ચણેલો પરવાનો છે.”

“ખરાબ ચોપડીઓનું વાંચન, એ જે કંઈ પીવાનું છે.”

“મહેલોથી તથા ધનરૂબણના અપૂર જાગરો જે સ્વચ્છ તમને નહિ મળે તે સતોષ તમને ઉત્તમ પુસ્તકોથી શુભ થશે.”

“લીલા વનમાં જુએ મરના પંડુએ અને આદલ આદલ પાનવાના સાધન હતા, જાગદીન રહેવાના મનુષ્યોનું લેખન.”

“સાદાસરો જેમ માથુંસના ગુણો અને અર્થનો

પરીક્ષા થાય છે. તેમ જે પુસ્તકોનો તેને શોખ હોય છે તે ઉપરથી પણ તેના વિષે અનુમાન થાય છે. ”

*

*

*

“ઉત્તમ ગ્રંથો, તેનું સેવન કરનારાઓમાં ધર્મ, નીતિ, ચાતુર્ય, પ્રતિભા, શૌર્ય, ધૈર્ય તથા પરોપકારવૃત્તિને વિસ્તારે છે; અને જેમ જેમ એ દેવી ગુણોની સત્તા જામતી જાય છે; તેમ તેમ દુનિયાને પીડાડપ આસુરી ભાવોની જડ નાશ પામતી જાય છે.”

એક વિદ્વાન ડીકન્ન કહે છે કે, “વાંચવાની હોંશ છોડી દેવાના બદલામાં કોઈ મને આખા હિંદુસ્તાનની સંપત્તિ આપે, તોપણ હું તેને કદિ છોડું નહિ. ”

*

*

*

“જોરાક વિનાના શરીરની પેઠે જ્ઞાન વિનાનું મન પણ નિર્માલ્ય છે. એ જ્ઞાનને મેળવવાનું સર્વોપરિ સાધન વાંચન હોવાથી જે ઘરમાં સારાં પુસ્તકો નથી, તે ઘર, ઘર નહિ પણ નિર્માલ્ય તનમનવાળાં હવતાં મુડલાંઓને રહેવાની ધોરજ છે. ”

“પુસ્તકો તરુણાવસ્થામાં મુમાર્ગ દેખાડે છે, વૃદ્ધાવસ્થામાં મનરંજન કરે છે અને ઉદાસીને વખતે સમાધાન કરીને આપણું હવન આપણને નકમું લાગવા દેતાં નથી. વળી તે આપણી ચિંતા તથા કોલાહલને શાંત કરીને નિરાશાનો નાશ કરે છે. ”

“સત્પુરુષોનાં હવન; તેમાં પણ દેવી અંશથી સ્વરાયેજ્ઞા ન-રોનાં હવન વાંચવામાં આવે તો આપણા દુઃખનો ખાતો બેમાત્રુમ પણ ઓછો થવા વિના રહેતો નથી અને આપણે જાણે દુઃખ-માંથી કેવલશબ્દને ઉચે ચક્રતા હોઈએ તેમ આપણને લાગે છે. એવા

મહાત્માઓ શું કહી અને કરી ગયાં તે. જાણવાથી તેમના વિચાર અને કૃત્યોની નજીક આપણે જેમાત્રમપણે જતા હોઈએ એમ લાગે છે.”

દત્તિદાસરૂપી ચરિત્રો વાંચીને સમજવાથી બહુ પ્રદારના લાભ થાય છે, પ્રથમ તો તે વાંચતાંજ વાંચનારને પોતાની વિદ્યા, બુદ્ધિ, શક્તિ, સ્થિતિ આદિના વધતા-ઓછાપણાનો વિચાર ઉત્પન્ન થાય છે અને વાંચનારમાં ક્યા ક્યા સદ્ગુણો તથા દુર્ગુણો છે તે પોતાની મેળેજ તેને જણાઈ રહે છે.”

“ચરિત્ર એ એક પ્રદારનું દર્પણ છે. જેમ અરીસામાં મનુષ્ય પોતાની મુખાકૃતિમાં ખાંપણ જુએ છે, ત્યારે તે ખાંપણને કાઢી નાખવા અને કાંતિમાં વધારો કરવા માટે પ્રયત્ન કરે છે; તેમ ચરિત્રરૂપી આરસીથી પોતાના સ્વભાવમાં વળમેલાં ભૂપણ્દૂપણ્-ગુણદોષ-તેના જોવામાં આવે છે; અને તેમ ચર્તા દ્વારાજોના દુષ્ણ અને ભૂપણ્માં વૃદ્ધિ કરવાને તે જાગૃત થાય છે. વળી જે કામ ઉપદેશ અથવા બોધ કરવાથી નથી જનનું, તે કામ જીવનચરિત્ર સહેલાઈથી પાર પાડી શકે છે. અતિ શ્રમ લઈ વિદ્યા ભણો, દેશાટન કરો, સ્વદેશકલિતેન્ધુ યાઓ, પ્રેમશૌર્ષ દાખવો, એવા એવા ઉપદેશો મુખે અથવા પુસ્તકદ્વારા કરવાથી જેવી અને જેટલી અન્નર થાય છે તેના કરતાં એવા ગુણોથી અંકિત થઈ પ્રજ્ઞાતિમાં આવેલા મહાજનોનાં ચરિત્રો વાંચી સમજવાથી અધિક અસર થાય છે. વાંચનારના સ્મરણસ્થાનમાં તેની આગાદ ઉંડી ળાપ પડે છે અને પછી તે તેને અનુસરી ઉત્તેજિત થઈને બહાર પડે છે.”

“ જોડાદ મહાપુરુષનું નામજ લક્ષ્યમાં લક્ષિતલાવનો ઉદ્ય કરે છે. પૃથ્વીમાં સર્વત્ર મહાપુરુષનું સન્માન, આદર અને પૂજા થયેલી દીઠામાં આવે છે. સર્વત્ર જોવામાં આવે છે કે “ આ વાક્ય તો અમુક મહાપુરુષનું છે; આ વાક્ય તો અમુક મહાપુરુષે માન્ય કરેલું છે; આ તો મહાપુરુષની વાત છે; આ તો અમુક મહાપુરુષના આચાર છે ” આવું સાંભળતાં લોકોના મનમાં અતિશય સન્માનનો ઉદય થાય છે અને જોડલા માટેજ મહાપુરુષોનાં જીવન ચરિત્ર પણ વધારે પ્રીતિકર અને રુચિકર થાય છે.”

“ ઉત્તમ ચરિત્રો તેના વાંચકને ખુતાલી આપે છે કે એક સામાન્ય મનુષ્ય પણ પોતાનું જીવન કેટલી લદ સુધી ઉત્તમ ખુતાવી શકે તથા કેવા ઉચ્ચ કાર્ય કરી શકે અને જગતમાં કેટલી બધી સારી અસરો ફેલાવી શકે.”

*

*

*

“ ચરિત્રોના વાંચનથી આપણું ચૈતન્ય સતેજ થાય છે. આપણી આશામાં જીવન આવે છે; આપણામાં નવું કૌવત, હિંમત અને શ્રદ્ધા આવે છે. આપણે આપણા ઉપર તેમજ બીજાઓ ઉપર શ્રદ્ધા રાખીએ છીએ; આપણામાં મહત્વાકાંક્ષા જાગે છે; આપણે રૂઠાં કાર્યોમાં જોડાઈએ છીએ અને મોટાઓનાં કામોમાં તેમની સાથે હિસ્સેદાર થવાને ઉશ્કેરાઈએ છીએ. આ પ્રમાણે જીવન-ચરિત્રોના સહવાસમાં રહેવું અને જીવવું, અને તેમાંના દાખલાઓ જોઈને સ્ફુરણાયમાન થવું, એ તે તે ઉત્તમ આત્માઓના સમાગમમાં આવવા બરાબર અને ઉત્તમ મંડળમાં સહવાસ કરવા બરાબર છે.”

*

*

*

“ જોકાદ મહાપુરુષનું નામજ હૃદયમાં લક્ષિતભાવનો ઉદય કરે છે. પૃથ્વીમાં સર્વત્ર મહાપુરુષનું સન્માન, આદર અને પૂજન થયેલી દીકામાં આવે છે. સર્વત્ર જોવામાં આવે છે કે “ આ વાક્ય તો અમુક મહાપુરુષનું છે; આ વાક્ય તો અમુક મહાપુરુષે માન્ય કરેલું છે; આ તો મહાપુરુષની વાત છે; આ તો અમુક મહાપુરુષના આચાર છે ” આવું સાંભળતાં લોકોના મનમાં અતિશય સન્માનનો ઉદય થાય છે અને એટલા માટેજ મહાપુરુષોનાં જીવન ચરિત્ર પણ વધારે પ્રીતિકર અને સચિત્ર થાય છે.”

“ ઉત્તમ ચરિત્રો તેના વાંચકને બતાવી આપે છે કે જોકે સામાન્ય મનુષ્ય પણ પોતાનું જીવન કેટલી હદ સુધી ઉત્તમ બનાવી શકે તથા કેવા ઉચ્ચ કાર્ય કરી શકે અને જગતમાં કેટલી બધી સારી અસરો ફેલાવી શકે. ”

*

*

*

“ ચરિત્રોના વાંચનથી આપણું ચૈતન્ય સતેજ થાય છે. આપણી આશામાં જીવન આવે છે; આપણામાં નવું કૌવલ, હિંમત અને શ્રદ્ધા આવે છે. આપણે આપણા ઉપર તેમજ બીજાઓ ઉપર શ્રદ્ધા રાખીએ છીએ; આપણામાં મહત્વાકાંક્ષા જાગે છે; આપણે રૂઠાં કાર્યોમાં જોડાઈએ છીએ અને મોટાઓનાં કામોમાં તેમની સાથે હિરસેદાર થવાને ઉત્ક્રાંધિએ છીએ. આ પ્રમાણે જીવન-ચરિત્રોના સહવાસમાં રહેવું અને જીવવું, અને તેમાંના દાખલાઓ જોઈને રુકુરણાયમાન થવું, એ તે તે ઉત્તમ આત્માઓના સમાગમમાં આવવા બરાબર અને ઉત્તમ મંડળમાં સહવાસ કરવા બરાબર છે. ”

*

*

*

[illegible][illegible][illegible][illegible]

અનુચિત કાર્ય કરવા ઉપર મારું મન વળે છે, અથવા સદાયર-
ણુના વિષયમાં ઉત્સાહ ઓછો થયેલો જણાય છે, ત્યારે ત્યારે હું
તેમના (મહાન સ્ત્રી પુરુષોનાં) ચરિત્રો વાંચું છું અને તેથી મને
પુનઃ હુશિયારી આવે છે.”

*

*

*

“જગવિખ્યાત જ્ઞેન્સન પંડિત એક વાર બોલ્યો હતો કે
‘મહોક્ષામાં અગર ગમે ત્યાં ગમે તે મળો, પરંતુ તેનું જીવન
જાણવાનું અને તેની છાંદગીનો અનુભવ, તેનાં દુઃખ, તેની વિષ-
ત્તિઓ અને તેના કામની સિદ્ધિ-અસિદ્ધિઓ જાણવાનું મને
બહુ ગમે છે.’”

*

*

*

“ત્યારે આમ છે તો પછી જે પુરુષોએ જગતના ઇતિહા-
સમાં પોતાનું નામ અમર કર્યું હોય અને સુધારાનો જે મોટો
વારસો આપણે આજ બોગવીએ છીએ તે વારસો આપણે માટે
જેઓ ઉત્પન્ન કરી ગયા હોય, તેમનું જીવન જાણવું કેટલું બધું
જરૂરનું છે ? એવા મહાકાવ્યોને લગતું જે કાંઈ હોય-તેમની ટેવ,
તેમની રીતભાત, તેમની રહેવાની પદ્ધતિ, તેમનો અંગત ઇતિહાસ,
તેમની વાતચીત, તેમનાં નીતિના વચન, તેમનાં સરસુણ અથવા
મહત્તા; એ સર્વે હમેશાં રસભર્યાં, બોધક, ઉત્તેજક અને અનુદર-
ણીય હોય છે.”

“નીતિવિચારક પંડિતો કહે છે કે, “પૃથ્વીના મોટા મોટા
પુરુષોનાં જીવનચરિત્ર વાંચવાથી માણસ ધીમે ધીમે નીચ જાય છે કે
છે અને કાયદે માણસના સારા ગુણની ઉપર આસક્ત થાય છે.
કવિઓ ઉપદેશ આપે છે કે ત્યારે મહાન પુરુષનાં જીવનચરિત્રો

ઉપર રિશ્તર ચક્ષુ રાખીને જોવાય છે અને તેમના ચારિત્ર્યનું ચિંતન કરાય છે; ત્યારે અવસ્થા સમજાવવાય છે કે, મહત્તાનો દરવાજો સુધને માટે ઉઘાડો છે.”

“શિક્ષણનું મોટામાં મોટું લક્ષ્ય ચરિત્રસંગઠન છે અને ચરિત્રસંગઠનમાં મોટામાં મોટી મહત્ત મહાન પુરુષોનાં જીવનચરિત્રોના અભ્યાસથી મળે છે; માટે જીવનચરિત્રનો અભ્યાસ કરવો એ શિક્ષણનું એક મોટામાં મોટું અંગ માનવું જોઈએ.

“જીવનચરિત્રો અને ઇતિહાસના વાંચનથી મનુષ્ય જીવનનો વૃદ્ધ બની જાય છે; પણ ડોસાનો પેઢે તેના વાળ સફેદ બની જતા નથી, કે નથી તેનાં કાયાં બેસી જતીને માલપર કરચલીઓ પડતી. તેનામાં વૃદ્ધ જેવું ઝહાપણ આવે છે ખરું, પણ અશક્તિ આવતી નથી.

“માનવ જાતીનાં વર્તનને ઉચ્ચ સિંચિતિએ લાવવામાં રૂઝાં મનુષ્યોના જીવનચરિત્રોએ જે અસર નિપંચનવી છે, તેનું મૂલ્ય જોઈશું આંદીએ તેટલું થોડું છે.” માટે અવસ્થા વાંચો !

૧	દાનવીર રત્નપાળ ચરિત્ર-સચિત્ર	૧-૮-૦
૨	ઉત્તમકુમાર ચરિત્ર-સચિત્ર	૧-૮-૦
૩	મહાવીર લક્ષ્મીકાન્ત અને શ્રાવિદ્યા રત્નમાળા સચિત્ર.... ..	૧-૮-૦

મહાવીર જીવન વિસ્તાર.

અચિત્ર.

મનુષ્ય માનવા આત્માનો ઉદાર કરનાર મહાન આદર્શ વંશ આગયો આ ભારતભૂમિમાં ૨૫૦૦ વર્ષ ઉત્તર વંશ ગયેલા "જૈન" ધર્મના મહાનમા મહાન પ્રવર્તક શ્રી મહાવીર દેવ, આ જૈન મહાવીર દેવનું- કહે છે જગતના પેશ્વજોગમાંના એક મહાનના મહાન "પેશ્વજોગ" નું જીવન અચિત્ર ગણવા માટે હુનીઆત. મનુષ્યે આતુર હોય તેમાં નવઈ નથી. પણ દિલગીરી લઈ જણાવવું પડે છે કે તેમના જન્મ પછી ૩ વર્ષ પછી દેવના જન્મના આગળથી તેમનું જીવન જગતના પેશ્વજોગ માટે પ્રવળ કયો નથી અને તેના અર્થને આગે મહાન પુરુષના આદર્શનો લાભ જગતના મનુષ્યો અને કરવા નવો, પણ વર્તમાન આ મહાન પુરુષ જીવન અચિત્ર, ગણીતા લેખક શ્રી. શ્રી. ગુર્જાદેવે કરેલા તેનું નામ શ્રી મહાવીર જીવન વિસ્તાર અર્થે પ્રગટ કરેલ છે. નવ મારે મહાન માંથી અને અર્થે અર્થે લેખ અર્થે અર્થે અર્થે.

દિલ્લી ૩ ૧ ૧૯૨૨

મનુષ્યે મેવન્ટ હોન્ટ મનુષ્યે

અર્થધુની. મનુષ્યે

શ્રીમદ્ દેવાધ્યાય શ્રી વિનયવિજયશ્ચ મહારાજ દત્ત

ગુજરાતી કલ્પસૂત્ર. (મુખ્ય બોધિકા.)

કલ્પસૂત્રના નામથી કોઈ જાન બાળક અજાણ ન હોય. જૈનશ્રમાજનો એ પદ્મ પવિત્ર અને માર્ગદર્શક ગ્રંથ છે. દર વર્ષે એક વાર તો અવશ્ય કલ્પસૂત્ર સાંભળવું જ જોઈએ એવું વિધાન છે. હાલમાં અમે એ ગ્રંથ ગુજરાતી સાક્ષર રા. રા. મુશીલ પાસે નવેસરથી લખાવી છપાવી ચડું કર્યો છે. જેઓ શાંતિથી વાંચવા-વિચારવા અને આચારમાં મૂકવા હચંછતા હોય તેઓને આ ગ્રંથથી ઘણો મોટો લાભ થશે.

ગ્રંથની વિશેષતા.

કોઈ પણ ધાવક અવકાશે વાંચી ચડે તેટલા માટે વ્યાખ્યાનની શૈલીમાં ફેરફાર કરી, બીજે કોઈ એક ઉપ-દેશવાળી વાર્તા વાંચતા હોઈએ એવી તેની રચના કરવામાં આવી છે.

કિંમત રૂ. ૪-૦ ૦.

મેસર્સ મેઘલ હીરજી બુકસેર,
પાયધુની મુંબઈ નં. ૩.

Figure 1. The effect of the concentration of the *Agrobacterium* suspension on the transformation efficiency of *Agrobacterium* strains.

1. The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions, including sales, purchases, and expenses. It emphasizes the need for regular reconciliation and the use of reliable accounting software to ensure data integrity.

2. The second part of the document focuses on the importance of maintaining accurate records of all transactions, including sales, purchases, and expenses. It emphasizes the need for regular reconciliation and the use of reliable accounting software to ensure data integrity.

3. The third part of the document focuses on the importance of maintaining accurate records of all transactions, including sales, purchases, and expenses. It emphasizes the need for regular reconciliation and the use of reliable accounting software to ensure data integrity.

4. The fourth part of the document focuses on the importance of maintaining accurate records of all transactions, including sales, purchases, and expenses. It emphasizes the need for regular reconciliation and the use of reliable accounting software to ensure data integrity.

5. The fifth part of the document focuses on the importance of maintaining accurate records of all transactions, including sales, purchases, and expenses. It emphasizes the need for regular reconciliation and the use of reliable accounting software to ensure data integrity.

6. The sixth part of the document focuses on the importance of maintaining accurate records of all transactions, including sales, purchases, and expenses. It emphasizes the need for regular reconciliation and the use of reliable accounting software to ensure data integrity.

7. The seventh part of the document focuses on the importance of maintaining accurate records of all transactions, including sales, purchases, and expenses. It emphasizes the need for regular reconciliation and the use of reliable accounting software to ensure data integrity.

8. The eighth part of the document focuses on the importance of maintaining accurate records of all transactions, including sales, purchases, and expenses. It emphasizes the need for regular reconciliation and the use of reliable accounting software to ensure data integrity.

9. The ninth part of the document focuses on the importance of maintaining accurate records of all transactions, including sales, purchases, and expenses. It emphasizes the need for regular reconciliation and the use of reliable accounting software to ensure data integrity.

10. The tenth part of the document focuses on the importance of maintaining accurate records of all transactions, including sales, purchases, and expenses. It emphasizes the need for regular reconciliation and the use of reliable accounting software to ensure data integrity.

શ્રી ચંદ્રરાજ

અને

ગુણાવળીનું ચરિત્ર.

—૬૭૩—

પ્રથમ-ઉલ્લાસ

પ્રકરણ પહેલું.

ચૌદ રાજલોક પ્રમાણ ત્રણ લોકના મધ્યમાં તિચ્છલોક
 રહેલો છે. તે લાંબો પહોળો એક એક રાજપ્રમાણ છે અને
 ઉર્ધ્વ અર્ધા મળીને ૧૮૦૦ યોજન પ્રમાણ છે. તેનાં મધ્યમાં
 જંબુ નામનો દ્વીપ એક લાખ યોજનના પ્રમાણવાળો થાળીને
 આકારે છે. તેની ફરતા અસંખ્યાતા દ્વીપ સમુદ્રો આવેલા છે. જે

બધા વલયાકારે છે. તે જંબુદ્વીપ ઉત્તર કુરુક્ષેત્રમાં આવેલા જંબુ વૃક્ષવડે સુશોભિત છે. તે વૃક્ષના નામ પરથીજ દ્વીપનું નામ પણ જંબુદ્વીપ પાડવામાં આવેલ છે. જંબુદ્વીપની અંદર સાત મોટા ક્ષેત્રો છે, મધ્યમાં મેરૂ પર્વત છે અને છ વર્ષધર પર્વતો છે. દક્ષિણ દિશાને છેડે અષ્ટમીનાં ચંદ્રની આકૃતિવાળું ભરત નામે ક્ષેત્ર છે. તે સિદ્ધાચળ મહાતીર્થના સદ્ભાવવાળું હોવાથી સર્વ ક્ષેત્રોમાં અગ્રપદને લોગવે છે. ભરતક્ષેત્રના વૈતાલ્ય પર્વતથી ગંગા અને સિંધુ એ બે મોટી નદીઓથી છ વિભાગ પડેલા છે. ગંગા સિંધુ એ બંને નદીઓને ચૌદ ચૌદ હજાર નદીઓ આવીને મળેલી છે. ભરત ક્ષેત્રની અંદર ૩૨૦૦૦ દેશો છે, તેમાં માત્ર સાડીપચ્ચીશ દેશ આર્ય છે, બીજા અનાર્ય છે. ભરત ક્ષેત્રના છ ખંડ પૈકી દક્ષિણ બાજુના મધ્યખંડમાં પૂર્વ બાજુનો પ્રદેશ ઘણો રણિયામણો છે. સૂર્ય ચંદ્ર પણ ત્યાંથી ઉદય પામે છે. ચંદ્રમા પણ તે પ્રદેશમાં સંચરે છે ત્યારેજ સોળ કળાવાળો થાય છે. ગંગા નામની પવિત્ર ગણાતી મહાનદી પણ તે દેશમાંજ સંચરેલી છે. તે દેશના મધ્ય ભાગમાં આભાપુરી નામની એક નગરી છે, તે એવી સુશોભિત છે કે લંકા ને અલકા પણ તેનાથી લગ્ન પામે છે.

આભાપુરી ચોરાશી ચૌટાવાળી છે. તેને ફરતો ઉંચો કિલ્લો છે. ઉત્તમ જનો તેમાં આવીને વસેલા છે. દાનેશ્વરીઓ પણ ઘણા છે. કૃપણ તો દેખાતાજ નથી. વ્યાપારીઓ ધનવાન છે, સ્ત્રીઓ રૂપવતી છે. અનેક જિનમંદિરાદિકથી તે નગરી

વ્યાસ છે. તે નગરીમાં વીરસેન નામે રાજા રાજ્ય કરે છે. તેને વીરમતી નામે પટ્ટરાણી છે. એકઠા તે નગરીમાં ઘોડાના સોદાગરો આવ્યા. તે અનેક જાતના ઉત્તમ ઉત્તમ ઘોડાઓ વેચવા માટે લાવ્યા હતા. રાજાએ તેના તમામ ઘોડાઓ ખરીદ કરી લીધા. તે ઘોડાઓની અંદર એક સુશોભિત અશ્વ હતો. પણ તે વધુ ગતિવાળો હતો. રાજા તેના પર સ્વાર થઈને શિકાર માટે કેટલીક સેના સહિત વનમાં ગયો. ત્યાં ઘણા છુપેલા આકુળ વ્યાકુળ ઠરી મૂક્યા. એવામાં એક હરણ રાજાની નજરે ચડ્યું. રાજા તેની પાછળ ચલ્યો. હરણ પણ ફાળ ભરતું દોડ્યું. રાજાએ ઘણા પ્રયાસ કર્યો, પણ તે હાથમાં આવ્યું નહિ. રાજા યાત્રે એટલે અશ્વને ઉભો રાખવા લગામ ખેંચવા માંડી, તેમ તેમ તો તે વધારે દોડવા લાગ્યો. તે ઘોડાને અવળી રીતે શિક્ષા આપેલી હોવાથી ખેંચી રાખવાનો પ્રકાર તેને દોડાવનાર થઈ પડ્યો. લશ્કર બહુ છેટે રહી ગયું. અશ્વે તો ઘણી જમીન ઉછાંપન કરી. એવામાં રાજાએ એક મનોહર પુષ્કરણી દ્વરથી દીઠી અને તેની પાસે એક વડનું ઝાડ દીધું. રાજાએ ધાર્યું કે જો એ ઝાડ નીચે અશ્વ આવે તો હું ઝાડની ડાંગીને વળગી પડું અને અશ્વને છોડી દઉં. ભાવ્યયોગે તેમજ ખન્યું. રાજા ડાંગીને વળગ્યો એટલે લગામ લીધી પડવાથી અશ્વ પણ ઉભો રહ્યો. રાજા આશ્ચર્ય પામ્યો. અને તેજ વખતે અશ્વ પણ વક્રચિહ્નિત હોવાની રાજાને ખબર પડી.

પછી રાજાએ ઘોડાને ઝાડ સાથે બાંધ્યો અને પોતે પુષ્કરણીમાં ઉતર્યો. તેનાં પગથીઆં રક્તિકના બપેલાં હતાં.

જળ શીતળ અને નિર્મળ હતું. રાજાએ જળપાનાદિ કરીને શ્રમ દૂર કર્યો. પછી તે ચારે બાજુ ફરીફરીને જોવા લાગ્યો. એવામાં તેણે એક મોટી જાળી દીડી. અંદર નજર કરી તો પગથીઆની શ્રેણી દીડી, એટલે તે જાળી ઉઘાડીને અંદર પેઠો. હાથમાં ખડ્ગ રાખી નિર્ભયપણે આગળ ચાલ્યો. કેટલાંક પગથીઆં ઉતર્યો એટલે અંદર પાતાળમાં મોટું વિસ્તારવાળું વન રાજાના જોવામાં આવ્યું. રાજાની સાથે ધૈર્ય, ધર્મ, પુણ્ય ને પુરુષાર્થ એ ચાર મિત્રો હોવાથી રાજા નિઃશંકપણે આગળ વધ્યો. તેવામાં કોઈ કન્યાનો સ્વર તેને કાને પડ્યો. તે સાંભળીને રાજા વિન્મય પામી વિચારવા લાગ્યો કે “આવા અસરગ્રા પાતાળમાં આ વન શું ? અહીં કન્યા ક્યાંથી ? અને તેના સ્વરમાં કંઈકનો પ્રતિભાસ થાય છે તેનું શું કારણ ?” આ પ્રમાણે વિચારીને તે તરતજ શબ્દને અનુસારે ચાલ્યો. ખડ્ગ પણ મ્યાનમાથી બહાર કાઢ્યું, થોડેક ચાલતાં ત્યાંથી સ્વર આવતો હતો ત્યાં આવીને રાજા ઉભો રહ્યો.

રાજા જુએ છે તો ત્યાં એક યોગી બેઠો છે, તેની આંખો મીંચેલી છે, હાથમાં જપમાળા છે, આગળ કુસુમ ધુપાદિ પૂજાની સામગ્રી પડી છે, સમીપમાં અગ્નિનો કુંડ છે, તેમાં અગ્નિ જ્વલવત્યમાન બળે છે. કુંડની નજીકમાં એક ઉઘાડી તરવાર પડી છે, બીજી બાજુ મન્દબુત બંધને બાંધેલી એક કન્યા બેઠી છે, તે ઉદન ક્યા કરે છે અને મુખથી એમ કહે છે કે—“હે આજ્ઞાપુરીના ભૂપતિ ! આ કન્યાની વહાર શીઘ્ર કરો, નહિ તો આ યોગી અગ્નિકુંડમાં મારું બળીદાન

આપશે. " આ પ્રમાણે ચોતાના નામ સદ્વિત બાજિ-
કાના ચણ્ડો સાંભળી રાજાએ તેને સ્નાન કરી અને ચોગી
ન. જાણે તેમ પેલું ખડ્ગ લઘુલાવવી કળાએ ઉપાડી
લીધું. પછી ચોગીને બોલાવ્યો, " અરે નિર્દય ! નિર્વિદ્ય !
પાપી ! દુષ્ટાત્મા ! ઉઠ, ઉભો ચર્મ ભા. આ નિર્દોષ બાજિકાને
છોડી દે ને મારી સામે ચા. મારા આવ્યા પછી. આ કન્યાનું
બાજિકાનંતો શેતુંજ દેવાય પલ્લુ હું તને હવે છવતો છોડવાનો
નથી. " રાજાના આ ચણ્ડો સાંભળીને ભયભ્રાંત થયેલો ચોગી
એકદમ ઉભો થયો અને માત્ર કોપીનભર ત્યાંથી ચુકી વાળીને
ભાગી ગયો. શરીરની કુશળતા ચાહીને તેણે ધ્યાનને આડ-
ખર તણ દીધો. રાજાએ તેની પુંઠ ન પકડતાં ચોગી ભણીને
જવા દીધો. તેની પૂજન સામગ્રી બધી લઈ લીધી. પછી
કન્યાના બંધન છોડી તેને આદરપૂર્વક પૂછ્યું કે " હે ત્રિ-
પથ રૂપવાળી રાજપુત્રી ! તું કયા રાજાની પુત્રી છો ? આ
ચોગીના કબજામાં તું શી રીતે આવી પડી ? અને આભા-
પુરીનો રાજા તારો પ્રીતિપાત્ર શી રીતે થયેલો છે ? આ
હકીકત મારેા બધા રાખ્યા સિવાય નિઃશંકપણે કહે. "

વીરસેન રાજાના પ્રશ્નનો ઉત્તર દીધા અમાઉજ વિચક્ષણ
બાલિકા તરતજ તે આભાપુરીના રાજા છે એમ સમજી ગઈ,
એટલે કંઈક લલ્લ લારણ કરી નીચું મુખ રાખીને મર્યાદા
પૂર્વક બોલી કે— " હે સ્વામી ! આભાપુરીથી પચવીશ યોગ્ય
દૂર પદ્મપુરી નામે નગરી છે. ત્યાં પદ્મશેખર નામે રાજા
છે. તેને રતિત્રપા નામે પદ્મરાણી છે. તેની ચંદ્રાવતી

નામે હું પુત્રી છું. જોન ધર્મ મને પ્રિય છે, અને હું તેનું આરાધન કરું છું. હું બાળવય અતિક્રમીને ચૌવનવય પાસી એટલે મારા પિતાને મારા વર સંબંધી ચિંતા ઉત્પન્ન થઈ. અન્યદા એક નિમિત્તિઓ આવ્યો, તેને મારા પિતાએ મારા વિષે પૂછ્યું, એટલે તે બોલ્યો કે “આમાનગરીનો રાજા તમારી પુત્રીનો પતિ થશે.” આ વાત સાંભળી મારા માતા-પિતા હર્ષિત થયા. હું પણ પતિનું નામ ઠામ જાણવાથી ખુશી થઈ. મારા પિતાએ સારી રીતે સત્કાર કરીને નિમિત્તિ-વાને વિસર્જન કર્યો.

એકદા હું નદીએ જ કિડા કરવા સખીઓ સાથે ગઈ હતી. તેવામાં આ કુટીલ જાગી નીચ આવ્યો. તેણે ઇંદ્રજાલવડે મને મોહ પમાડી. સખી વળેના હાથ બાંધી લઈ મને અપહરી અને આ વાવ પાસે લાઈ જાગીદારા અંદર ઉતારી. ત્યાં પહોંચી જતાં જતાં મને કહેડો. હું તેની મતલબ સમજી ગઈ. એણે જાણ તમીન કરી કરતાં જ નહીં. બરે વખતે આપ આવી પહોંચ્યા અને મને ઉતારી. પણ હું ગુણસાગર ! તમે પોતાના જ્ઞાન ઉપાગો મારા નામ ઉપકાર કર્યો નથી. વળી હું કાંઈ વાચક નથી, જો વાચક હોય તો તમારો યશવાદ બોલત. કદા તમે મને પૂછ્યું કે મેં આપને આગળ કાંઈ રીતે ? તેનો જવાબ એટલોજ મેં કે મેં આત્મપ્રત્યક્ષ આપને જોળખી લીધા છે. કેમકે જાણે કેટલે વખતે પતિ તવના બીજું કોણ આવી પહોંચ્યે અને પ્રાણ સંકટમાંથી બીજું કોણ છોડાવે ?”

આ પ્રમાણેની તે કન્યાની હાલિ કત સાંભળીને વીરસેન
 બહુ ખુશી થયો. તેણે તેની પ્રશંસા કરી અને તેને આગળ
 કરી વનભૂમિ ઉદ્ધાંધી સોપાનપંકિત ચઢી બાળીદ્વારે પુષ્કરણીમાં
 આવ્યા અને ત્યાંથી બહાર નીકળ્યા. તેવામાં પાછળ પડેલું
 વસ્ત્ર પછ પગલે પગલે ત્યાં આવી પહોંચ્યું. સર્વ સેનાએ
 રાજાને પ્રણામ કર્યા, પછી અચણી મુલટોએ રાજા પ્રત્યે કહ્યું
 કે “આપે આમ એકલા ચિત્તર માટે આવ્યા આવવું નહિ,
 કારણ કે જગતમાં રત્નો તો યત્નપૂર્વક જાળવી રાખવા યોગ્ય
 હોય છે. વળી સત્જનન કરતાં દુર્જન વધારે હોય છે. આપ
 તો મોટા ભાવ્યશાળી છો, તેથી આપના તો કદ માત્ર દૂર
 જાય અને સંપત્તિ અણધારી પ્રાપ્ત થાય, પરંતુ અમો સેવકના
 મનને ઘેરું રહી શકે નહિ. હે સ્વામી ! આપને કુશળ-દેમ
 જોવાથી અમે સહુ નવું જીવન પામ્યા છીએ. પરંતુ આપ
 એકલા પધાર્યા હતા, અને અત્યારે સાથે આ કોઈ સ્ત્રીરત્ન
 જણાય છે, તો તે કોણ છે ? તે કૃપા કરીને કહો.” રાજાએ
 તેના ઉત્તરમાં પોતાની વીતક વાત બધી કહી સંભળાવી. તે
 બધા સામંતો બહુ ખુશી થયા. પછી તે રાજકન્યા સહિત
 વીરસેન રાજા પોતાની નગરીમાં આવ્યા.

વીરસેન રાજાએ તરતજ મુદામ માણસો મોકલીને પદ-
 શેખર રાજાને ખબર આપ્યા કે “તમારી પુત્રી ચંદ્રાવતી
 અહીં આવેલ છે, તે આપને મળવાને અત્યંત આતુર છે,
 માટે શીઘ્ર તેને મળવા માટે અહીં પધારો.” આ ખબર
 પદપુરી પહોંચતાંજ પદશેખર રાજા તત્કાળ પોતાની પુત્રીને

નામે હું પુત્રી છું. જોન ધર્મ મને પ્રિય છે, અને હું તેનું આરાધન કરું છું. હું બાળવય અતિક્રમીને યૌવનવય પામી એટલે મારા પિતાને મારાં વર સંબંધી ચિંતા ઉત્પન્ન થઈ. અન્યદા એક નિમિત્તિઓ આવ્યો, તેને મારા પિતાએ મારા વિષે પૂછ્યું, એટલે તે જોડ્યો કે “આબાનગરીનો રાજા તમારી પુત્રીનો પતિ થશે.” આ વાત સાંભળી મારા માતા-પિતા હર્ષિત થયા. હું પણ પતિનું નામ ઠામ જાણવાથી ખુશી થઈ. મારા પિતાએ સારી રીતે સત્કાર કરીને નિમિત્તિ-યાને વિસર્જન કર્યો.

એકદા હું નદીએ જળક્રિડા કરવા સખીઓ સાથે ગઈ હતી. તેવામાં આ કુટીલ જોગી ત્યાં આવ્યો. તેણે ઇંદ્રજાળવડે મને મોહ પમાડી, સખી વર્ગની દૃષ્ટિ જાંધી લઈ મને અપ-હરી અને આ વાવ પાસે લાવી જાળીદ્વારા અંદર ઉતારી. ત્યાર પછી તે જાપ કરવા બેઠો. હું તેની મતલબ સમજી ગઈ. એટલે બચ પામીને રૂદ્ધ કરવા લાગી. ખરે વખતે આપ આવી પહોંચ્યા અને મને ઉગારી. પણ હે ગુણસાગર ! તમે પોતાની સ્ત્રીને ઉગારી તેમાં કાંઈ ઉપકાર કર્યો નથી. વળી હું કાંઈ યાચક નથી, જો યાચક હોત તો તમારો યશવાદ બોલત. કદિ તમે મને પૂછશો કે મેં આપને જોળખ્યા કેવી રીતે ? તેનો જવાબ એટલોજ છે કે મેં આચરણથીજ આપને જોળખી લીધા છે, કેમકે આવે કદને વખતે પતિ વિના ખીન્નું કોણ આવી પહોંચે અને ગ્રાણ સંકટમાંથી ખીન્નું કોણ છોડાવે ?”

પૂર્ણ થયે પુત્રનો પ્રસવ થયો. આખા શહેરમાં હાઈ વિસ્તાર પામ્યો. રાજાએ અનેક અર્થો, જનોને સંતોષ પમાડ્યા. સજ્જનોને પણ પ્રીતિદાન આપ્યું. અનુક્રમે બારમે દિવસે સજ્જનોની સમક્ષ ચંદ્રના સ્વપ્ન અનુસારે પુત્રનું ચંદ્રકુમાર નામ સ્થાપન કર્યું. દિવસે દિવસે ચંદ્રની જેમ ચંદ્રકુમાર વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો.

મકરણ બીજી

વૃદ્ધિ પામતા ચંદ્રકુમારને જોઈને વીરસેન રાજા પોતાના જન્મને લેખે થયો માનતો હતો અને મનમાં બહુ રાજી થયો હતો. ચંદ્રકુમાર નવા નવા પ્રકારના ખેલ ખેલતો હતો. એ વખતે રાજા રાણીને તેની બહુ સંભાળ રાખવી પડતી હતી; કારણ કે વૌરમતી કાળી નાગણ જેવી છે એમ તેમના ધ્યાનમાં હતું. ચંદ્રાવતીના આવવાથીજ તે ઇર્ષ્યા ધરાવતી હતી, તો પછી તેને પ્રારંભમાંજ પાટવીપુત્ર થાય ને પોતે પુત્ર વિનાની સ્થિતિ લોગવે એ તેનાથી ખમાયજ કેમ ! ચંદ્રકુમાર શુદ્ધ રાજબીજ હોવાથી અને સુંદર રૂપ-વંત હોવાથી તેમજ બાત્યાવસ્થાને અનુસરતું કાલું-ઘેલું બોલતો હોવાથી સર્વના મનનું રંજન કરતો હતો. માત્ર વીરમતી જ તેમાં અપવાદ રૂપે હતી.

ચંદ્રાવતી રાણી જૈનધર્મમાં બહુ કુચળ હતી, તેથી તેણીએ રાજાને અનેક યુક્તિથી શિકારાદિ સાતે વ્યસનોમાં મહા પાપ સમજાવી તે છોડાવી દીધા હતાં. રાજા તેના પ્રસંગથી જૈન

તે વખતે વીરમતીની સખીઓ તેને આમણુ દુમણી
 બોધને પૂછવા લાગી કે “ આવે દુર્ધને વખતે તમે પ્રસન્ન
 ચિત્તવાળા કેમ જણાતા નથી ? કામદેવ સરખા તમારા પતિ
 કિડા કરી રહ્યા છે અને ચંદ્રકુમાર પણ તમારી પાસેજ રમે છે,
 છતાં તમે આમ ચોક્કનિમગ્ન કેમ હોજાઓ છો ? તમને શું કાંઈએ
 દુઢવ્યા છે ? ” વીરમતીએ તેનો ઉત્તર કાંઈપણ ન આપ્યો.
 તે તો ચંદ્રકુમારને રમતો બોધને તેમજ બીજા અનેક સ્ત્રીઓને
 જુદી જુદી રીતે પોતપોતાના બાળકોને રમાડતી-ખેલાવતી
 બોધને મનમાં દેવને ઓળંગેલો દેવા લાગી, અને નિથાસા
 મૂકવા લાગી. તે મનમાં વિચારવા લાગી કે “ મેં પૂર્વભવે
 એવાં તે શા પાપ કર્યાં હશે કે હું પુત્ર વિનાની રહી ?
 જેમ મન વિનાનો ગ્રેમ કામનો નથી તેમ હું પુત્ર
 વિનાની કાંઈ પણ કામની નથી. વળી જીવ વિનાનો દેહ,
 દીપક વિનાનું ઘર, સુગંધ વિનાનું પુષ્પ, જળ વિનાનાં વાહાણાં,
 જ્ઞાન વિનાની દયા, માન વિનાનું ઠાન, મૂર્તિ વિનાનું દેવાલય,
 કાંત વિનાનું લોજન, કંઠ વિનાનું ગાયન અને ‘પાણી વિનાનું
 સરોવર તથા ચંદ્ર વિનાની રાત્રિ ચોક્કતી નથી; તેમજ પુત્ર
 વિનાની કામિની પણ ચોક્કતી નથી. આ દેશ, નગર, રાજ્ય,
 ભંડાર, મહેલ અને બીજા સર્વ જલ્દિ મારે શા કામની છે ?
 વળી પુત્ર વિનાના ઘરે મુનિ, પ્રાહુણા તેમજ પક્ષીઓ પણ
 આવતા નથી. માટે પુત્ર હોય તોજ જન્મપરો સફળ છે, તે
 વિના તદ્દન નિષ્ફળ છે. ”

આ પ્રમાણે વીરમતી પોતાના મનમાં અનેક પ્રકારના

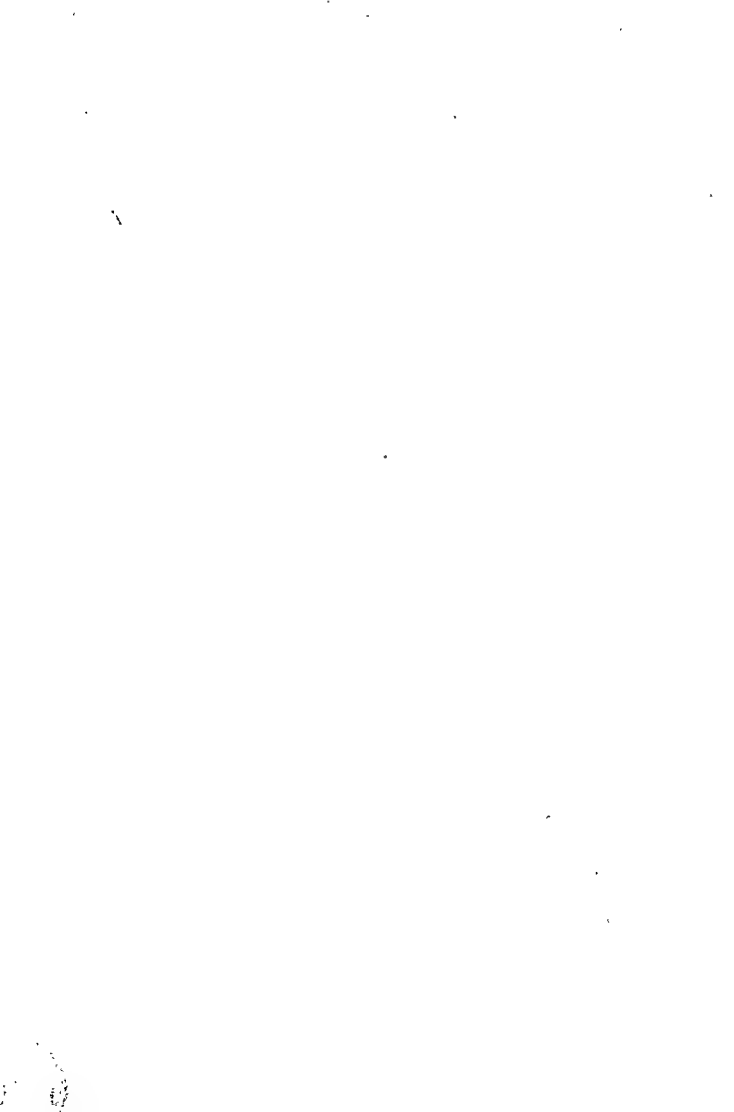

આહટ્ટ દોહટ્ટ ચિંતવતી હતી. તેવામાં અકસ્માત નજીકના
 આંખાના વૃક્ષપર એક સુડો આવીને બેઠો. તેને રાણીને ખબર
 દિલગીર થતી જોઈને દયા આવી તેથી તે મનુષ્ય વાણીએ
 બોલ્યો કે—“ હું સુંદર દતપંક્તિવાળી રાણી ! તું આ
 વનના ભગ કેમ કરે છે ? તું શા માટે રૂએ છે ? તને શું
 દુઃખ છે ? શી ચિંતા છે ? તે કહે. ” આ પ્રમાણેનાં વચનો
 સંભળીને વનમતીએ કંચુ જોયું તો આમ્ર વૃક્ષપર બેઠેલા
 સુડને કીધો તેથી આશ્ચર્ય પામીને તે બોલી કે—“ હું સુડ !
 હું તને કાલે હાથમાં લઈ ચુકે છે ? તું તો વનના કૃષ્ણને
 જાણે, કાલે તને આકાશમાં જમનારો પક્ષી છે, અથવા
 તને કાલે તને તને તને પ્રાણ અવિવેકી જ હોય છે,

“હું મુડો” નું અને આપ દુઃખની વાત મું પૂછે છે?”

(૨૪૧૨)

પક્ષીજ છે. વળી જેની સર્વત્ર પ્રથાંસા થઈ રહી છે એવી ચર-
સ્વતિ દેવીનું વાદન હંસ ॥ તે પણ પક્ષીજ છે. એક પંખીના
ઈંડા સમુદ્ર હાથે ગયો હતો તેને માટે અનેક પંખીઓને લેળા
કરી છેવટ સમુદ્ર પાસેથી ઈંડાં પાછાં લીધાં તે કેનું પરાક્રમ ?
પક્ષીનુંજ. એક ચેકનીંચી પતિના વિરહમાં કામાતુર થઈ
હતી, તેને અનેક વાતો કરીને અકર્ષ કરતાં ફાફી રાખી તે
કેણે ? સુડાએજ. વળી નજ ને હમપંતીનો સંબંધ થયો તેમાં
પણ ઉપકાર હંસનોજ. અમે એક અક્ષર વાંચીએ તો પણ
તેનો સાર છોડીએ નહીં અને તમે મનુષ્ય થંથના થંથ વાંચો
પણ કંઈ ઠેકાણું નહીં. વળી નૃદસ્ય મનુષ્યની જેટલું અમારું
પણ શુભકાલું પાંચમું શાસ્ત્રકારે કહેલું છે. એટલે અમારી
હંક ઠાંઈ એાછી નથી. આ પ્રમાણેની બધી હકિકત ઉપરથી
બાધને અંગે મારે આપવખાલુ કરવા પડ્યા છે; હું ઠાંઈ હંક
તાણીને ખોટું કહેતો નથી.”

આ પ્રમાણેની ચતુરાઈવાળી શુકની વાતો સાંભળીને
વીરમતી બહુ હર્ષિત થઈ. તેણે સુડાને કહ્યું કે—“તું તો
મેટો પ્રમાણિક દેખાય છે, રાહો છે, વળી તારી વાણીમાં
મીઠાશ પણ છે, તું મને હવે તો પ્રાણ સમાન વહાલો
લાગે છે, તું ખરે વખતેજ આ વનમાં આવ્યો
છે, પણ તને આટલું બધું બહાવ્યો કેણે ? તે કહે.” સુડા
બોલ્યો કે—“એક વિદ્યાધરે મને પોતાની પાસે પ્રાણની
જેવા વહાલથી રાખ્યો હતો તે મને સોનાના પાંજરામાં
રાખતો હતો અને નવી નવી હકિકત કહેતો હતો, તેમજ

નવું નવું શીખવતો હતો. આ બધું હું ત્યાં શીખ્યો છું. એ દિવસ તે વિદ્યાધર મને સાથે લઈને એક મુનિરાજને વાંદવ ગયો હતો. ત્યાં મુનિવંદનથી મારા પાપ નાશ પામ્યા. તેમને ઉપદેશ મને બહુ મીઠો લાગ્યો. મુનિએ મને પાંજરામાં દીઠો, એટલે વિદ્યાધરને તિર્યચ બંધનથી લાગતા દોષો સંબંધી ઉપદેશ આપ્યો. તે સાંભળી વિદ્યાધરે તરતજ મને છુટો કર્યો. આ પ્રમાણે તે મુનિરાજનો મારાપર પરમ ઉપકાર થયો. ત્યાંથી વનેવન ભમતો હું અહીં આવી ચડ્યો. આ વૃક્ષ સુંદર દેખીને હું તેના પર બેઠો. ત્યાં તને શોકનિમગ્ન જોઈ. તેથી મેં શોકનું કારણ પૂછ્યું અને મારી તમામ હકિકત કહી બતાવી. હવે તું તારી ચિંતાનું કારણ કહે, હું ખોટો દિલાસો આપીશ નહીં. મારાથી બનશે તો હું તારી ચિંતા મટાડીશ. ”

આ પ્રમાણેની સુડાની હકિકત સાંભળીને વીરમતીએ બાણ્યું કે—‘ સુડો પ્રવિણ જણાય છે, માટે તેની પાસે દુઃખની વાત કરવામાં અડચણ નથી. ’ પછી તેણે પોતાને પુત્ર ન હોવા સંબંધી ચિંતા તેની પાસે પ્રગટ કરી અને કહ્યું કે—“ હું પોપટજાઈ ! જો તું કોઈ પણ મંત્ર, ચંત્ર કે જડીબુટ્ટી બાણ્યો હોય તો તેનો આ વખત ઉપયોગ કર. ખરે વખતે જો તે કામ નહીં આવે તો પછી ક્યારે આવશે ? વળી તું થોડું કહેવાથી વધારે સમજી શકે તેવો છો; તેથી તને વધારે કહેવાની જરૂર નથી. તું મને પ્રાણ્યથી પણ વહાલો છે. મેં તને આજથી મારો વીર કરીને માન્યો છે. તું મોટો સાહસિક જણાય છે. મારી ચિંતા જો તું મટાડ્યો તો હું તને

મારો નવલખો હાર પહેરાવીશ, ઉત્તમ ઉત્તમ લોજન ખવરાવીશ અને ઘણો ઉપકાર માનીશ. માટે હવે હું તારે ખોળે છું. મેં લોળે આવે મારી જમી વાત તને કહી લીધી છે, તો કેમ રીતે મને પુત્ર આપીને માણસની દારમાં લાવ." :

મુઠાએ તેની જમી હકિકત સાંભળીને કહ્યું કે—“ હે રાણી ! તમે વિખવાદ ન કરો. હું તો શું કરી શકું, પણ પ્રભુ તમારી આશા પૂર્ણ કરશે. હું તમને દિશા જતાવનારો ધર્મશ. તમને હું આજ્ઞાથી ધર્મની માતા માનું છું. તમારે માટે હું બંનતો પ્રયાસ કરીશ, માટે તમે ચિંતા તથા હંદને શાંતિને ધારણ કરો. ” વીરમતીને તેના વચનોથી કાંઈક નિવૃત્તિ ધર્મ પછી પાછું મુઠાએ કહ્યું કે—“ હવે એક ઉપાય કહું છું તે ઇંભળો:—આ વનની ઉત્તર દિશાએ ઋષભદેવ સ્વામીનું મંદિર છે. ત્યાં ચૈત્રી પુનમની રાત્રિએ નાટકના સરંજામ સહિત ઘણી ડુંદર અપ્સરાઓ ઉત્સવ કરવા માટે આવે છે. તેમાં જે મુખ્ય અપ્સરા છે તે લીલા વસ્ત્રો પહેરે છે અને નીલરત્નના આભૂષણો ધારણ કરે છે. તે વસ્ત્ર જો હાથ આવે તો ધારેલું કાર્ય તેનાથી સિદ્ધ થશે. તું પૂછીશ કે આ વાતની તને શી ખબર ? તો સાંભળ ! ગઈ ચૈત્રી પુનમે હું વિદ્યાધરની સાથે એ મંદિરે ઉત્સવ જોવા આવ્યો હતો, તેથી જમી વાત બાણું છું. માટે આવતી ચૈત્રી પુનમની રાત્રિએ તમારે એકલાં તે મંદિર પાસે આવવું અને મારી કહેલી વાત ધ્યાનમાં રાખવી, તેમાં ગફલત કરવી નહીં. ”

આ પ્રમાણે કહી તે મુઠા તરતજ આઠાશમાં ઉડી ગયો.

વીરમતીને તેના વિરહથી આંખમાં આંસુ આવ્યાં. પછી આખો દિવસ રાજા વિગેરે ફાગ ખેલીને સંધ્યા સમયે શહેરમાં આવ્યા, તેની સાથે વીરમતી પણ પોતાના મહેલમાં આવી.

અનુક્રમે ચૈત્રી પુનમ આવી. વીરમતીને શુકનું વચન સાંભળ્યું. દિવસ વ્યતિક્રમ્યો. રાત્રિ પડી. વીરમતીએ વેશ બદલ્યો અને વિશ્વાસુ દાસીને પોતાનો મહેલ ભળાવીને એકલી મહેલની તેમજ નગરની બહાર નીકળી. જુઓ સ્ત્રીનાં ચરિત્ર ને તેનાં પરાક્રમ ! આ જગતમાં સ્વાર્થ સૌને પરમ વદ્ધભ છે. તેને માટે પ્રાણી અનેક પ્રકારનાં પ્રયત્નો કરે છે. પ્રાપ્તિ તો ઉદયભાવ પ્રમાણે થાય છે. પરંતુ ઉદય કરવામાં બાકી રાખતા નથી. વીરમતી રાજાની રાણી છતાં એકાકી નિર્ભયપણે ઉદ્યાન તરફ ચાલી. સોળ કળાએ પૂર્ણ ચંદ્રમા આકાશમાં બળકી રહ્યો હતો અને ચારે બાજુ ચાંદનીવડે વનરાજી શોભી રહી હતી. તેમાં ઉતાવળે ચાલતાં તેણે હરથી જિનમંદિર દીઠું. મસ્તકપર સુવર્ણનો કળશ અને પવનવડે ફરફરતી ધ્વજા દીઠી. વિરમતી તે જોઈને બહુ હર્ષ પામી. જિનમંદિર પાસે પહોંચી. તેના પગથીઆં ચડી શ્રી ઋષભ પ્રભુને લેટ્યા પછી અવિનયની ક્ષમા માગીને તે પ્રવ્રજ્યપણે સંતાઈ રહી.

એટલામાં અપ્સરાઓનો સમુદાય આવ્યો. તેણે આદીશ્વર પ્રભુને નમસ્કાર કરીને પ્રથમ દ્રવ્યપૂજા કેશર ચંદનાદિક ઉત્તમ દ્રવ્યોવડે કરી. ત્યાર પછી ભાવપૂજાનો આરંભ કર્યો. અનેક પ્રકારનાં વાજાંત્રો સજ્જ કર્યા. તેના સ્વર સાથે સ્વર મેળ-

વીસે ગીતગાન કરવા માંડ્યું અને અનેક પ્રકારે નૃત્ય કરી પ્રાપ્ત થયેલી કાળને સફળ કરી. પછી જ્યારે તે બધી ધમિત થઈ ગઈ ત્યારે જિનમંદિરની બહાર નીકળી, પોતપોતાના વસ્ત્રો ઉતારી, નજીકની પુષ્કણીમાં સ્નાન કરવા માટે ઉતરી. તે અવસરે વીરમતી બરાબર અવસર જોઈને બહાર નીકળી અને પડેલાં વસ્ત્રોમાંથી શુકના કદા પ્રમાણે મુખ્ય અપ્સરાના નીલ વસ્ત્રો ઉપાડ્યાં. પાછી જિનમંદિરમાં પેઠી અને દાર અંદરથી બંધ કર્યાં. ભગવંતનું ચરણ લઈ અંદર સંતાઈ રહી અને પોતાના મનમાં હવે કાર્ય સિદ્ધ થયું એમ માનવા લાગી. ‘પ્રમત્ત પુરુષાધીન છે, લાભ ભાગ્યાધીન છે.’

અપ્સરાઓ વાવડીમાં અનેક પ્રકારની ક્રિડા કરવા સાથે સ્નાન કરી રહી એટલે બહાર નીકળી અને પોતપોતાનાં વસ્ત્રો ઓળખીને પડેલી લીધાં. મુખ્ય અપ્સરા પોતાનાં નીલ વસ્ત્ર શોધવા લાગી, પણ તે હાથ ન લાગવાથી તેણે પોતાની સખાઓને કહ્યું કે “કોઈએ હાંસી કરીને મારાં નીલવસ્ત્ર લીધાં હોય તો મને પાછા આપો.” ત્યારે સર્વે અપ્સરાઓ સોગન ખાઈને બોલી કે—“અમે કોઈએ આપનું વસ્ત્ર લીધું નથી. વળી અમારાથી તમારી હાંસી કરાવજ કેમ ? તમે અમારા સ્વામિની છો, તો તમારી સાથે એવું હાંસુ અમારાથી કેમ થાય ? માટે તમે અમારા ઉપર બીલકુલ શંકા રાખશો નહીં, પણ અમને એક શકા પડે છે કે—આપણે સ્નાન કરવા ગયા ત્યારે

જિનમંદિરનાં દ્વાર ઉઘાડાં હતાં અને હુમણાં ખંધ છે તેથી આપના વસ્ત્ર લઈને કોઈ અંદર પેહું હશે.”

આ વાત સૌના ધ્યાનમાં ઉતરી એટલે તે બધી દેરાસરના દ્વાર પાસે આવી અને મુખ્ય અપ્સરા બોલી કે—“દ્વાર ઉઘાડો, અંદર કોણ છે ? જે હોય તે બહાર આવો. રાત થોડી રહી છે ને અમારે બહુ દૂર જવાનું છે. વળી અમારાં દેવતાનાં વસ્ત્રો મનુષ્યને કામ આવે તેમ નથી. તમે અમારું નાટક જોયું જણાય છે. માટે તેના પ્રતિકૂળ રૂપે તમે અમને વસ્ત્રનું દાન આપ્યું એમ માનશું, પણ હવે વાર ન લગાડો. કહો તમારે કાંઈ કાર્ય કરવાનું હોય તો કહો, જે હશે તે કરી આપશું. અંદર સ્ત્રી હો કે પુરૂષ હો, જે હો તેને અમે વચન આપીએ છીએ. માટે હવે ખોટી ન કરો.” આવે મુખ્ય અપ્સરાનાં વચનો સાંભળીને તરતજ વીરમતી દ્વાર ઉઘાડી બહાર નીકળી. તેને જોઈને તે એક સ્ત્રી હોવાથી અપ્સરાઓ આશ્ચર્ય પામી. વીરમતી બોલી કે “તમારા વસ્ત્ર હું પછી પાછા આપું, પ્રથમ મારું કાર્ય સિદ્ધ કરી આપો. મુખ્ય અપ્સરા બોલી કે—“વસ્ત્ર લલે પછી આપજો, તારું કાર્ય શું છે તે કહો.” વીરમતી બોલી કે—“મારી શોક્ય ચંદ્રકુમાર નામે પુત્ર છે, મારે પુત્ર નથી, માટે મને પુત્ર આપો. હું શુકના વચને અહીં આવી છું અને આપનાં વસ્ત્રો મેં લીધાં છે. અપરાધ થયો હોય તો क्षમા કરો. મારા હૃદયમાં જે વાત હતી તે મેં આપની પાસે પ્રકાશિત કરી દીધી છે.”

પ્રકરણ ૩ જી.

વીરમતી અનેક વિદ્યાઓ પામવાથી મહોન્મત થઈ નિર્ભય થઈ અને સર્પ જેમ પાંખોવાળો થાય અને સિંહ જે પાખરેલો થાય તેવી અન્યને ભયકારક થઈ પડી. તેણે મંદિર પ્રયોગવડે પોતાના પતિ વિગેરેને વશ કરી લીધા. દેશપ્રદેશમાં ચોતરફ પ્રસિદ્ધિને પામી.

અહીં ચંદ્રકુમાર ઉમ્મરમાં વૃદ્ધિ પામ્યો, એટલે તેને પિતાએ તેને પંડિત પાસે મોકલ્યો. ત્યાં તે ભોગ સંબંધી યોગ સંબંધી; તેમજ લક્ષણ, ગણિત, કાવ્ય, શબ્દ, રસ, ઇત્યાદિ સંબંધી અનેક કળાઓમાં નિપુણ થયો.

વીરસેન રાજાએ ગુણશેખર રાજાની પુત્રી ગુણાવળી જે રંજા જેવી રૂપવંત હતી, વળી જે નામ પ્રમાણે ગુણાવળી જ હતી તેની સાથે તેને પરણાવ્યો. તે નિરંતર નવાં નવાં આભરણો, નવાં નવાં વસ્ત્રો અને નવી નવી કામકળાઓ ગુણાવળી સાથે આનંદ કરવા લાગ્યો. અને તેની સગી માતા કરતાં વીરમતીના પ્રેમ તેના પર વિશેષ દેખાવા લાગ્યો.

એકદા વીરસેન રાજા એકાંતમાં પોતાની રાણી ચંદ્રાવળી પાસે પોતાના કેશ જોવરાવવા બેઠો. ચંદ્રાવળી પણ સુવર્ણના કચડીવડે કેશ ઓળવા લાગી અને મુગંધી તેડ નાખવા લાગી, તે વખતે રાણીની આંગળીઓના ને કેશનો સંપર્ક થતાં કંઈક કંઈક રેખા જેવાં જણાવા લાગ્યાં. એવામાં રાજા મંત્રકર્તા એક પગી (ઘોળા વાળ) તેના જોવામાં આવ્યો.

એતાં જ દિવસે જેમ કેરવિણી સંક્રાંતિ, તેમ તેનું સુખ
કેળાયાં. તેના સુખપર આવી ગઈ.

ચંદ્રાવતીએ રાજાને કહ્યું કે—“હે સ્વામી ! હવે પ્રગટ
પો બીજા શત્રુએ તમારાથી વાર્યા રહ્યા, પણ આ એક શત્રુ
મારાથી ડર્યો નહીં, તમારો ભય અવગણીને તે ધૂર્ત પ્રગટ
પો.” રાજા ચંદ્રાવતીનાં આવાં વચન સાંભળીને ચેતરક
વેળા લાગ્યો, પણ કોઈ સાણસ તેની દ્રષ્ટિએ પડ્યું નહીં,
એટલે તેણે રાણીને કહ્યું કે “એવો હવે કોણ છે કે જે મારી
મારાનું ઉલ્લંઘન કરીને અહીં અંતઃપુરમાં પ્રવેશ કરે. તું
ને ખતાવ એટલે હું તેને સજા સજા કરું.” રાણી બોલી કે
“હે નૃપતિ ! આપ આશુળ વ્યાકુળ કેમ થાઓ છો ? બીજો
હવે તો અહીં કોણ પ્રવેશ કરી શકે ? આ તો તમારા મસ્તક
પાળો પળી આપ્યો છે તે જરાનો હવે છે. હું તેના
માથાની વાત કહું છું.” રાણીના આ વચનથી રાજાનો ક્રોધ
અંકુશ થઈ ગયો. તેમનમાં વિચારવા લાગ્યો કે—“અહો !
તમારા મુંઢર ટેકમાં પણ જરા આવી ! શિવે કામદેવને બાળ્યો
કે હેવાય છે, પણ તેણે જરાને કેમ ન બાળી ? બે બાળી હવે
આવો શો અસ્વાનું કારણ રહેત નહીં. પોખીની ત્રીની જેમ
જરા વાળને કાળાના પોળા કરી નાંખે છે. હવે હે ચેતન !
ચેત ! તારે ચેતવાનો સમય છે. કેમકે આ જરા બાહ્ય પ્રકાશ
(અવગત) કરે છે તો તું અંતરમાં પ્રકાશ [ઉચ્ચગત]
કરતો નથી ? આ રાજ્ય તો અતે નરકને આપવાવાળું જ
એમાં જરા પણ સંદેહ નથી. તો તુતેમાં કેમ મુંઝાય છે ?

અરે આત્મા ! તું આ જરાનો ઉપકાર માન કે તે તને ખ
માત્માના ગુણનો અંશ પ્રગટ કરવામાં સહાયક થઈ છે. તે
કાગડાને પણ હંસ બનાવે છે. એની આજ્ઞા અખંડ પ્રવર્તે છે.
જે એની આજ્ઞાને વશ થતા નથી અને રસનેંદ્રીને વશ થ
સંસારમાં જ પડ્યા રહે છે તેને એ સખ શિક્ષા કરે છે. એટલે
કે રસનાનાં મિત્ર દાંતોને દાંડવડે પાડી નાંખે છે. આ પળી
જરાદેવીનું અપ્રતિમ ખડ્ગ છે. તે કામસુખટને હણી નાંખે છે
માટે હવે આ સ્ત્રીયાદિકને તજીને ચારિત્ર અંગીકાર કરવું
તેજ મને યોગ્ય છે ”

આ પ્રમાણે દૃઢ વિચાર કરી તેણે ચંદ્રાવતીને કહ્યું
કે—“હું હવે આ રાજ્યભાર તજી દઈને સંયમભાર અંગીકાર
કરીશ. સાંસારિક લોભ લોભવતાં તૃપ્તિ નહોતી થતી, પણ આત્મા
રે નો મને તૃપ્તિના આડકાર આવે છે. હવે હું તેને લોભવ
કેળે નથી ” ચંદ્રાવતીએ એકાએક આવાં વચનો સાંભળી
વિપયોન્માદક વાણીવડે અનેક પ્રકારે રાજાને લોભવવો
પ્રયત્ન કર્યો, પણ તે કોઈ રીતે લોભવાણી નહીં એટલે તેણે
તેણે વીરમતીને કહી, પછી બંનેએ મળીને યજ્ઞી રીતે રાજા
સમક્ષે પહોંચ્યા. પણ તેણે તેમ કોઈ પણ માન્યું નહીં. એ
રાજાને દૃઢ આવક મળવાયાં હાથકર્મી ચંદ્રાવતીએ
કે—“હિ હુવની ! મેં આપ ચરિત્ર ગ્રહણ કર્યો તે
પણ માન્યો નાવેજ ચારિત્ર કહ્યું ” રાજાએ તેમ કહ્યું
તેને બહુ દુઃખ આપી.

પછી એ દ્રુમનને આનંદમાં માતા વીરમતીને કહ્યું

સેન રાજા અને ચંદ્રાવતી રાણીએ ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું.
 વ્યવસ્થા કરી મહાન ઉત્સવ કરવામાં આવ્યો. ચંદ્રકુમારને
 આખી અને તેને રાજ્ય પર બેસાડ્યો.
 વીરસેન ચતુર્થે ને ચંદ્રાવતી સાથે નિઃશ્વર ચારિત્ર
 પાળી શ્રી મુનિમુવત રામીને વારે કૃપાગ્રામ પામી સિદ્ધિ
 મુખના ભાજન થયા.

પ્રકરણ ૪ થું.

વીરસેન ને ચંદ્રાવતી દીકરા લઈ રાજ્ય તણ ગયા.
 ચંદ્રકુમાર રાજગાદીએ બેઠો, વીરમતી તહન નીર્ભિક થઈ.
 બેકલા તેણે ચંદ્રકુમારને બોલાવીને બેસાડ્યો કહ્યું કે—“હું પુત્ર !
 તું નાનો છે ને તારા માતા પિતા તને તણ ગયા છે, તેની તું
 લેશમાત્ર ચિંતા કરીશ નહીં. હું તારે માથે છત્ર નેવી છું,
 ત્યાં સુધી તારે ચિંતા કરવાનું કંઈ બારણું જ નથી. મારી
 એવી અજબુત શક્તિ છે કે જો તું કહે તો ઇંદ્ર તું ઇંદ્રાસન તારે
 સ્વાધીન કરી આપું ! કહે તો સૂર્યના રથને જોડેલા રેવં
 અથ્થ લાવીને તારી પાયગામાં બાંધું ! કહે તો કુબેર ભંડાર
 તમામ શ્રદ્ધિ લાવીને તારો ભંડાર ભરી દઉં ! કહે તો આ
 કંચનગિરિ લઈ આવીને તારા પરમાં મુકી દઉં ! કહે તો
 કન્યા લાવીને તને પરણાવું ! એમાં તું બીલકુલ જે
 માનીશ નહીં. તું ને કહે તે કરી આપવાને હું સમર્થ

પણ તારે યૌવનાવસ્થાના મદમાં આવી જઈને ભૂલે ચૂકે મારી આજ્ઞા લોપવી નહિ. કેમકે હું રાચું તો રસવદ્ધી જેવી છું અને જો વિરચું—દ્રેષી થાઉં તો વિષવદ્ધી જેવી છું. એ વાત તું ધ્યાનમાં રાખજે. મારા કહ્યા વિના કોઈ કામ કરીશ નહીં અને જો આરામ ઇચ્છે તો મારું છિદ્ર જોઈશ નહીં.”

આ પ્રમાણેનાં અપરમાતાનાં વચનો સાંભળીને વિચક્ષણ ચંદ્રકુમાર હાથ જોડીને બોલ્યો—“હે વિમાતા ! જો મારે માથે જાત છે તો હું કોઈ દિવસે તમારું વચન લોપીશ નહીં. મારે તો પિતા પણ તમે છો, માતા તમે છો, ઈશ્વરરૂપ તમે છો, અન્નદાતા તમે છો, માન રાજા પણ તમે જ છો, હું તો શેર માગરીનો ધાત્રી છું આ બધું તમારું છે, મારે તો તમારી કૃપા દેવ તો અધુ છે. હું બાળું કોઈ ઇચ્છતાજ નથી.” ચંદ્રકુમારનાં આવાં વચનો સાંભળીને વીરમતી બહુ ખુશી થઈ તેણે કહ્યું કે—“હે પુત્ર ! તું આનંદથી રાજરમણી ભોગવ, કાંતોલ કર. મારા શીશુ મારે માથે છે. તારું કોડ કોડ કંડ્યાણુ વાચ્યો ! એવી હું આશીર્વાદ આપું છું” આ પ્રમાણે કહીને તેણે ચંદ્રકુમારને જતા આપી.

હવે ચંદ્રકુમાર આનંદથી નાજવ ભોગવે છે ગુણાવટે નાગ નદી જેવાં જનનેડાં ગુણવત્તાનાં ગણાં મળવાથી ચતુર હંસ જેવાં તે ગાંધી સાથે સત્ત્વન. સુખને. અનુભવ કરે છે. કામગાના કુશળ ચંદ્રવર્ત. દોગદુક સુરના સુખને. અનુભવ કરાવે છે હવે પુણ્ય કવન. આ અધ. દેવ છે. દંપતીને પાણી ને દૂધની જેવા પ્રાંત જામી ગઈ છે મહિને સુવર્ણની

જેવી જુગતિ જોડી મળી છે. સર્વત્ર ચંદ્રાવતનો યશ પશુ વિસ્તાર પામ્યો છે, કારણ કે રાજ્યનું પ્રતિષ્ઠાન કરતાં પ્રજાને પ્રસન્ન કરવામાં એ પૂરો પ્રવિણ છે.

અહીં અગ્યારમી હાજના દુહામાં દ્રવિએ ચંદ્રાવતના દરબારમાં સમકાળે છાએ ઋતુ વર્તી રહી છે તેની મટના કરી છે. તે આ પ્રમાણે—

લઘુવયથી ક્ષમદેવ જેવા રૂપવંત ચંદ્રાવત ઉદયાચળપર સૂર્ય થોભે તેમ રાજ્યસિંહાસનપર બેઠો છતો થોભે છે. તેની આગળ શ્યામ શરીરવાળા હોવાથી મેઘની ઘટા જેવા, મહા-જળ નીકળતું હોવાથી જળને વરસતા અને વીજળીની જેમ ઉત્તવળ હાતો જેના અગકી રહ્યા છે એવા હાથીઓ ઝુલી રહેલા હોવાથી અને શબ્દ કરવા વડે મેઘની ગર્જનાનું જ્ઞાન કરાવતા હોવાથી ત્યાં પ્રત્યક્ષ પાઉંસ (વર્ષા) ઋતુ જણાતી હતી.

નાસિકામાંથી નીકળતા જળવટે કેશરની પચરકીનું જ્ઞાન કરાવનારા અને મોઢામાંથી નીકળતા શીણવટે અખીલનું જ્ઞાન કરાવનારા અશ્વો ત્યાં આનંદથી ખેલતા હતા. તેથી પ્રત્યક્ષ વસંત ઋતુ જણાતી હતી.

ચંદ્રાવતરૂપ મૃગાંક (ચંદ્ર) ના મુખમાંથી વાણી રૂપી સુધા નીકળતી હતી. તેનું પ્રભા કર્ણરૂપ છીપવડે પાન કરતી હતી અને તેથી અભિનય મુદ્રતાક્રોડો નીપજતા હતા. તે શરદ ઋતુનું જ્ઞાન કરાવતા હતા.

નિરંતર નવા નવા ભેટણા આવતા હતા, તે જાણે મોઢા

આગળ ધાન્યનાં ખળાં કરેલાં ન હોય તેવા જણાતા હતા. તેથી પ્રત્યક્ષ હેમંત ઋતુ જણાતી હતી.

ચંદરાજાના ભયરૂપ હીમથી જેમના મુખકમળ દ્વારા મથા છે અને જેઓ ટાઢથી કંપે તેમ તેના ભયથી કંપે છે એવા અનેક રાજાઓ આવી આવીને ત્યાં નમે છે, તે શિશિર ઋતુનું ભાન કરાવે છે.

ચંદરાજાના શત્રુરાજાઓને નગરમાં, ઘરમાં કે વનમાં કોઈ જગ્યાએ શાંતિ વળતી નથી, તેથી તેઓ પ્રત્યક્ષ ગ્રીષ્મ ઋતુનું ભાન કરાવે છે. તેઓ ચંદરાજા પાસે આવી તેના પર છત્ર ધરી અંગરક્ષક થઈને રહે છે ત્યારેજ તેમને શાંતિ પ્રાપ્ત થાય છે.

આ પ્રમાણે ત્યાં સમકાળે છએ ઋતુનો નિવાસ દષ્ટિએ પડે છે.

ચંદરાજાની સલામાં પાંચશે પંડિતો કાયમના આવનારા છે, તેઓ ખુદ્ધિવડે સુરગુરુ જેવા છે, વડ્ડશાસ્ત્રના જાણુ છે અને રાજા તેમના ગુણોથી રંજિત થયા કરે છે. તેઓ પરસ્પર એકબીજાની કુશગતા જણાવવા માટે વાદ-વિવાદ કર્યા કરે છે. બીજા પક્ષુ છએ દર્શનના પંડિતો સજામાં આવીને બીરાજે છે. તેઓ યુક્તિપ્રયુક્તિવડે બીજાઓ કરતાં પોતાના દર્શનને શ્રેષ્ઠ કરી બતાવવા પ્રયત્ન કરે છે. તેમાં

૧ બોદ્ધ, સાંખ્ય, નૈવામિક, જૈન, વૈશેષિક અને ચાર્વાક એ છ દર્શન કહેવાય છે.

આર્થિક માત્ર પ્રત્યક્ષ પ્રમાણને જ માને છે, અને જગત્ બધું
શૂન્ય કહે છે. જોગત (જોડ) સર્વ વસ્તુને ક્ષણિક માને છે.
વૈશેષિક શબ્દ પ્રમાણને જ પ્રમાણ કરે છે. સાંખ્ય શબ્દ ને
અનુમાન એ પ્રમાણ માને છે. નૈયાયિક પ્રત્યક્ષ, અનુમાન,
શબ્દ ને ઉપમાન એ ચાર પ્રમાણ માને છે. જૈન પ્રત્યક્ષ ને
અનુમાન (પરોક્ષ) એ પ્રમાણ માને છે. તેમાં કોઈ કહે
છે કે આ જગત બધું કર્તા (ઇશ્વર) નું કરેલું છે, કોઈ કહે
છે કે એ બધું જ્ઞાનમય છે. કોઈ કહે છે કે એ બધું સ્વભાવથી
થયેલું છે, કોઈ કહે છે કે આ જગત બધું શયશુંગ અથવા
વાંધ્યાપુત્ર વિગેરેની જેમ જોડું-પ્રમરૂપ છે. આ પ્રમાણે
અંધગજના ન્યાયે જેમ કાવે તેમ કહ્યા કરે છે. વ્યાકરણીઓ
શબ્દની વ્યુત્પત્તિઓ અનેક પ્રકારની કરીને સમાને રાંજિત
કરે છે. વેદીઓ વેદોચ્ચાર કરે છે. સાહિત્યશાસ્ત્રીઓ
સાહિત્યની અપૂર્વ રચનાઓ બનાવી રાબતે પ્રસન્ન કરે છે.
અલંકારશાસ્ત્રીઓ નવાં નવાં કાવ્યો બનાવી ચમત્કાર ઉપ-
જાવે છે અને અનેક પ્રકારે સમશ્યાઓ પૂરે છે. પોરાણિકો
રામાયણાદિકના પ્રબંધો સંભળાવે છે. વૈદકશાસ્ત્રના નિપુણ
પુરોહિ (વૈદો) જળા, અન્ન, દૂધ, વૃક્ષ, ફળ, પત્ર, પુષ્પાદિકનાં
શુદ્ધોત્પન્ન વર્ણન કરે છે અને આદાન, નિદાન, ચિકિત્સા વિગે-
રેમાં પોતે નિપુણ છે એમ બતાવી આપે છે. પંચાંગપ્રધીણ
જ્યોતિષીઓ ને ગણિત શાસ્ત્રીઓ ધનમૂળ, વર્ગમુળાદિ
ગણિતને પ્રકાશે છે, તેમજ સ્વિ વિગેરે ગ્રહોની વર્તના કહી
આપે છે, મંદણ વિગેરેના વર્તણ કહે છે. ગોળા બૂગોળના

જાણનારા બીજા અનેક બાબતો પ્રકાશિત કરે છે. ગ્રહના ને નક્ષત્રાદિના વિચારને જાણનારા વિદ્વાનો અનેક પ્રકારની ભવિષ્ય જ્ઞાતને પ્રગટ કરે છે. પીંગળપાઠી અનેક પ્રકારનાં રૂપક, ગીત, છંદ, પદ, હુકા વિગેરે કહીને ચંદરાજને પ્રસન્ન કરે છે. ચંદરાજ પણ એ સર્વને યથોચિત દાન આપી નિરંતર દાનેશ્વરી ગુણને પ્રદર્શિત કરે છે.

આવી ચંદરાજની સભાને જોઈને ચંદ્ર સૂર્ય પણ ચકિત થયા થકા થડીભર સ્થિર થઈ જાય છે. ઇંદ્રસભાની જાણે મહેન હોય તેવી ચંદરાજની સભા શોભે છે અને તેની ચંદ્ર નક્ષત્રગણમાં ચંદ્ર શોભે તેમ ચંદરાજ શોભે છે. તે સાથે ઇંદ્રની પાસે જેમ બૃહસ્પતિ મંત્રી શોભે તેમ ચંદરાજની પાસે અનેક સચિવો બુદ્ધિના વિલાસને પ્રગટ કરતા સતા શોભી રહ્યા છે.

એકદા ગુણાવળી રાણી ભોજનવડે પતિને સંતોષ પમાડી (જમાડી) પોતે પણ ભોજનવડે તૃપ્ત થઈ પોતાના મહેલના ગોખમાં આવીને બેઠી. તે વખતે તેની પાસે અનેક દાસીઓ આવી ઉભી રહી. તેમાં કોઈ દાસી પવન નાખે છે, કોઈ મુખ વાસ આપ છે, કોઈ અમૃત જેવું જળ ભરી જળપાત્ર લઈને ઉભી છે, કોઈ વિલેપનનું પાત્ર લઈને ઉભી છે, કોઈ કુંકુમ છાંટે છે, કોઈ આગળ દર્પણ લઈને ઉભી છે, કોઈ હાંસી પરીને હસાવે છે, કોઈ પાંચવર્ણની પુષ્પોની માળા બનાવીને ॥ કંઠમાં પહેસાવે છે. તે વખતે જાણે કામદેવનો બગીચો ખાં પ્રકુલિત થયેલો હોય તેમ જણાય છે. સૂર્ય પણ તે વખતે

કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. ચંદ્રથી અમૃત વરસે, કમળમાંથી સુગંધ પ્રસરે, ઈંદુથી મધુર રસ નીકળે અને ચંદન શીતળતા અર્થે તેમાં આશ્ચર્ય જેવું કંઈજ નથી. હે વહુ ! તું કોડ વર્ષ છાવળે. તું મને પ્રાણ કરતાં પણ વહાલી લાગે છે. તારે જે જોઈએ તે તું મારી પાસેથી માગી લેજે, કોઈ વાતમાં આંચકો ખાઈશ નહીં. વળી જો મારો પુત્ર તને હુલવે તો મને કહેજે, હું તેને ઓળાંસો આપીશ. મારે તું ને ચંદ બંને સરખા છે — જે નેત્ર જેવા છે. સાસુ વહુ ઉપર હેત રાખે તેમાં કાંઈ નવાઈ નથી. મેં તને પુત્રીસમાન જ ગણી છે. મને ખાતરી થઈ છે કે તું મારું વચન કોઈ દિવસ લોપીય નહીં. જો તું મારી પાછળ — મારી ચાલે ચાલીશ, મહાઈ કહેણ કરીશ તો આ બધી વિદ્યા વિગેરે જે મારી પાસે છે તે બધું તારું જ સમજજો. ” આ પ્રમાણે તેણે ગુણાવળીને અનેક વાક્યરચનાવડે પોરસ ચલાવ્યો.

ગુણાવળી તદ્દન ઊભી હોવાથી સાસુની આવી વટખટમાં કાંઈ સમજી શકી નહી. તે તો તેના વચનને પૂરેપૂરું નિમજ્જન મનવા લાગી. લાગીએ તો સાસુવહુને વાત કરતાં જોઈને પાતળિયાને કાને વગમી એટલે એકાંત મળવાથી વીસ મળીએ. ગુણાવળીને કહ્યું કે — “ હે વહુ ! તું રાજપુત્રી છે અને મારો પુત્ર તારો સ્વખા છે, તેથી તું તારા મનમાં તારે સંસ્કાર નક્કી થયેલો મનુષી હોઈશ અને મનમાં એમ મનવી હોઈશ કે હું રૂઝે છું, પણ હું તો તારા અવતારને લેખે જ મણવો જશું. ” કહીને આમાં વચનને સાંતળીને ગુણાવળી પેદાશી કે — “ સાસુશી ! આજ વગર મુન્દે મને આ મોટે રજા

વાવો છો ? મારે શું બાકી છે ? હાથી, ઘોડા, રથ, કંચન, રત્ન અને પટકુશાદિ સર્વ વસ્તુ મનમાનતી મળેલી છે, પરિવાર પણ બધો અનુકૂળ છે, વળી તમારી જેવા સાસુ મળ્યા છે, તો મારો અવતાર લેજેજ છે. મારી જેવી સુખી બીજી કોણી છે ? " વીરમતી તેનો હાથ પકડીને બોલી કે— "હું ! હું બીલકુલ લોળી જણાય છે, હું મેં કહી તે વાતનો મને કાંઈ સમજ નહીં. હોઠના ફરકવાથી સમજી જાય એવા માણીઓ આ સંસારમાં વિરલ હોય છે. આ જગતમાં બધું પણ જ દોહિલું છે. બાકી દ્રવ્ય તો મૂર્ખને પણ મળે છે. પણ આ જગતમાં રૂપથી કોઈ હરણાતું નથી, શુભ ભુલે છે તો તેનાથી હરજે છે. આવળના કુલ પણ રંગમાં તો મળના હોય છે, પણ સુખંધ વિનાના હોવાથી કોઈ હાથમાં પણ લેતું નથી. હું રેશમી ચીનાઈ વસ્ત્રો પહેરી બોલી જાય છે, બાકી તારામાં સમજાય તો એક દાણા જેટલી પણ જણાતી નથી. એક દિશાએ ચાર વેદ અને એક દિશાએ ચતુરાઈ એ બંને સરખા છે; પણ તેનો લેહ લેહ જ બાળી શકે છે. હું જાણતી હઉં છું કે હું ઠાલી છું, પણ હું તો તને પણ જેવી બાળું છું. મેં તો એક વચનથીજ તારી પરીક્ષા કરી લીધી છે. "

શુભાવળી સાસુનાં આવાં વચનો સાંભળી બોલી કે—
 "આપે મને એવી વદન અજ્ઞાન શી રીતે બતાવી ? હું તો મારા મનમાં બાળું છું કે હું ઠાલી છું. વધારે મારાં વખાણ મારે મોટે શું કરે ? મારે તમારા પુત્ર જેવો મનનો માન્યો ભરતાર છે કે જેના સમાન બીજા કોઈ પુરુષ હોઈ નહીં. એવા પતિ

પ્રાપ્તિથી હું તો પૂરેપૂરી ભાગ્યશાળી છું, તે છતાં તમે મારા
 અવતારની અવગણના કેમ કરો છો ? ” વીરમતી કહે કે—
 “સાંભળ ! તું એટલી બધી મનમાં શેની મલકાય છે. તારો
 પતિ ચંદ્ર તે શા લેખામાં છે ? જો તું બીજા પુરુષોને દેખે
 તો તને તેની બબર પડે, પણ પ્રવાનો દેડકો સમુદ્રની લહેરને
 શું જાણે ? રતિના રૂપની કુખ્તને શી બબર પડે ? જેણે
 નાગીયેર દીડાંજ ન લેવાય તેને કોડીંગડ. પણ મીઠાં લાગે.
 નગરના લોકોની સારંગીની જંગલી માણસને શી બબર પડે ?
 જેણે જંગલીજ આટલો લેવાય તેને શાસ્ત્ર દુશ્સલાનો સ્વાદ કેમ
 નમજાય ? જેણે વલ્લુ નું પીડા ન લેવાય તેને તો તરવાનું તુંમ-
 દુઝ ના. તને તારાં જાણેનાં જાણેનાં દુનીયાની બબર ન પડે.

તે જાહમાં લેખાય ? મને તો તમારો પુત્ર ભર્તાર તરીકે મળ-
વાથી મારો તો લાખેણો અવતાર છે. મારા સાગ્યમાં આવ્યો
તે મારે ભગવાન જેવો છે, 'જે સાંણમાં આવ્યું તે પકવાન !
એમ જગતની પણ કહેવત છે. "

વીરમતી બોલી કે—“ હે વહુ ! તું કહે છે તે ખરું છે.
મારો પુત્ર મુંબત છે, પણ 'જહુરના વસુધરા' હોવાથી તેનાથી
અધિક પણ અનેક છે. જો તેં દેશવિદેશ જોયા હોય તો તેની
તને ખબર પડે. તેં તો માત્ર આલાપુરી જોઈ છે, એટલે તને
ખીજી નગરીઓનાં શી ખબર પડે ? તને રમ્ય-અરમ્યની શી
ખબર પડે ? એટલા માટેજ હું તારો અવતાર અલેખે ગણું
હું. એમાં રીસ કરવા જેવું કંઈ નથી. જો આવે વખતે મારા
જેવી વિદ્યાવાળી સાંસુ મંળ્યે છતે તું દેશવિદેશ નહીં જુએ
તો પછી ક્યારે જોઈશ ? તું હજી મારી પાસે સંકેત રાખે છે,
પણ તેં ખીલકુલ કોતુકો જોયાં નથી. મને તો એજ વિચાર
થયા દરે છે કે તારો અવતાર વનવચ્છાના કુલની જેમ નકામો
બધ છે. નવનવા દેશાચાર જોયા વિના તને મનુષ્ય અવતારના
સંકળ-નિઃસંકળપણની શી ખબર પડે. નવા નવા તીર્થો, નવા
નવા પર્વતો, નવા નવા નગરો, નવા નવા કૂટો, નવી નવી
નૃપવધુઓ, નવા નવા વિનોદો, નવા નવા ગીતગાન; નવા નવા
વાજાંત્રો અને નવા નવા ચરિત્રો જે અહર્નિશ જુએ છે તેનેજ
ધન્ય છે. તેવી પુત્રીઓ તો કોઈ ખીજી માતાઓએજ જન્મી
હશે. આ દુનિયામાં અન્ધશુબ્ધ, હયકર્ણ, અકર્ણ, ઇગચરણ,

શુદ્ધતા, શુદ્ધતા એવા અનેક તરેહના મનુષ્યો થાય છે, પણ તેને દીઠા વિના તને બાપડીને શી ખબર પડે ! તું તો બાપડી પી લુગડાં ઘરેણું પહેરી પેટ પંપાળતી બેસી રહે, તું કંઈ સ્ત્રીજાતિની હારમાં નથી; કેમકે સ્ત્રીજાતિમાં તો ચતુરાઈ હોય છે. એ ચતુરાઈનો પેંડા ન્યારોજ છે. શાસ્ત્રમાં ચતુરાઈના મુળ પાંચ કહ્યા છે, તેમાં દેશાટનને અગ્રસ્થાન આપેલું છે. તારાથી તો પાંખીઓ પણ ભાગ્યશાળી છે કે જે આકાશમાં ઉડી નવાં નવાં કૌતુકો જોઈ શકે છે. તું તો રાંકના હાથમાં ગોળ આવ્યો હોય તેને અમૃત માની લેય એમ એક ચંદ મળ્યો છે, એટલે બીજું કંઈ સમજતી નથી. સ્નેહની ને નિઃસ્નેહની ઘરે બેઠાં તને શી ખબર પડે ! રે ભુંડી ! જે પરદેશમાં ફરેલ હોય તેજ બધું સમજે, તે કોઈનાથી ભોળવાય નહીં, બાકી ઘરશૂરા ને મઠપંડિતા તો જગતમાં ઘણા હોય છે; પણ જે પરભૂમિમાં આદર પામે તેજ ખરા શૂરવીર ને ખરા પંડિત ગણાય છે. પામ્યાનું ફળ એ કે કોઈને દઈએ અને જીવિતનું ફળ એ કે વિદેશમાં ફરીને કૌતુક જોઈએ. પણ તારાથી એ કંઈ બને તેમ લાગતું નથી, તું તો મનુષ્યભવ હારીજ જવાની છે. ”

સાસુનું આવું અસરકારક ભાષણ સાંભળીને ગુણાવળી તેમાં લેવાણી, પણ તેને એ વાત બહુ મુશ્કેલ લાગવાથી તે બોલી કે—“ સાસુજી ! આપ કદો છો તે બધું સાચું છે, પણ

૧ પોતાના મઠમાં-મઠાનમાં બેઠા બેઠા પોતાની પંડિતાઈ બતાવે

આપણાથી પરદેશ જોવા શી રીતે જાય ? એ તો જે નિરંદ્રુય દોષ, સંબંધાચારી દોષ, તે મનની મોજે કૌતુકજેષ્ઠ માટે જ્યાં ત્યાં જઈ આવી શકે. હું તો સાબની પટરાણી, મારાથી મહેલની બહાર પગ પાડુ ન દેવાય. તો એ વાત તો શી રીતે જ બને ? બાપુજી ! તમારા કહેવાથી મને જોવાની તો મળી ઈચ્છા થાય છે, પણ મોરને નાચીને પગ સાચું જોવાનું છે. એ અણશિખેલું કરવા જઈએ તો ઉલટા કદમ્બ આવી પડીએ. વળી હું અબળા, મારા પ્રીતમથી એક હાનુ દૂર નહીં રહેનારી તે તેની સાથે કપટ કેમ કરી ચાલું ? કદિ કોઈ ન બાલે તો ચંદ્ર સૂર્ય તો તેના સાક્ષી છે. એમ કરતાં કદિ સ્વામી બાણી જાય ને કપટ ઉઘાડું પડે તો તે વખતે દેશ પરદેશ આડાં ન આવે, માટે શ્રીએ સ્વામી વિના પરદેશ નજ જવાય એમ હું તો ધારું છું. પંખી, પુરૂષને પવન એ ત્રણે સ્વતંત્ર છે તેથી તે ગમે ત્યાં જાય. ”

શુભ્રાવળીની આવી હલીલ સાંભળીને વીરમતી સમજી ગઈ કે આ અરથી તો કબજે આવી છે, તેના મનમાં કૌતુક જોવાની ઈચ્છા તો બાગી છે. માત્ર સ્વામીનો ભય તેને આડો આવે છે તો વિવિધ પ્રયત્ને સમજાવોને તે ભય કદી નાખું એટલે તે મારે વશ થઈ જશે.

પ્રકરણ ૫ મું.

હવે વીરમતી ગુણાવળીને અરધી કળજે આવેલી જાણીને કહેવા લાગી કે—“ અરે ભોળી ! સ્ત્રી જે કામ કરી શકે તે પુરૂષ પણ ન કરી શકે. હરિ, હર ને ઈંદ્રને પણ સ્ત્રીએ ભોળાવ્યા અને પોતાને વશ કર્યા, મોટા મોટા મુનિવરને ચળાવ્યા, એટલે કે સ્ત્રી ચરિત્રનો પાર કોઈ પામી શક્યું નથી. આ જગતમાં જેને સ્ત્રીએ ભોળાવ્યા નથી એવા પુરૂષો જ કોઈ વિરલ હોય છે. સ્ત્રી ધારે તો મોટા વિષમ પર્વતપર ચઢી જાય, સર્પને વશ કરે, મોટી નદીઓ તરી જાય અને ભયંકર સિંહથી પણ ન ડરે, કોઈથી ન ખેલાય એવા ખેલ સ્ત્રી ખેલે. સ્ત્રી જો પ્રસન્ન થાય તો કદપલતા જેવી છે ને જો ગુસ્સે થાય તો વિપલતા જેવી છે. જે સ્ત્રી પોતાના પતિથી બીડે છે તેનો તો જન્મજ અકૃતાર્થ છે. સ્ત્રીને કોઈ ચરિત્ર શીખવતું નથી, એની મેળે જ તેનામાં એવી શક્તિ ઉદ્ભવે છે. મોરના ઈંડાંને ચિતરવા કોણ જાય છે ? સિંહને હાથીના કુંભસ્થળ ભેદતાં કોણ શિખવે છે ? એ તો એનો જાતિસ્વભાવ જ છે. માટે તું ચંદ્રકુમારનો ભય બીલકુલ રાખીશ નહિ. આપણે ગગનગામિની વિદ્યાથી રાત્રીએ આકાશમાર્ગે કૌતુક બેવા જશું ને રાત્રે આનંદ કરી પ્રભાત થયા અગાઉ પાછા આવતા રહેશું. એની તેને ખબરજ પડશે નહીં અને કદિ ખબર પડશે તો તેથી કાંઈ ડરી જવાતું નથી. એમ મચ્છરના ઉપદ્રવથી કાંઈ ઘર છેડી જવાતું નથી, માટે તું બેસીકર રહેજે. ”

આ પ્રમાણેનાં સાસુનાં વચનથી ગુણાવળી ચિત્તમાં હર્ષ

ગુણાવળી અને વીરમતી.

શ્રીમતી ગુણાવળી અને વીરમતી

પાળી. તે વિચારવા લાગી કે 'હામુની હંદાચથી આપણે નવા નવા કોતુક લેશું. તેની પાસે વિદ્યાઓ ઘણી છે, નંથી મારા પતિ માટે નામ લઈ શકાયે નહીં.' આ પ્રમાણે વિચારોને તેણે વિરમતીને કહ્યું કે—“કેમકે આમુલ ! હું તો તમારે જોણે છું. તમે જે કંઈચે તે મારે કળુલ છે. તમે મને નવું નવું કોતુકો દેખાડવા છોડો છો તો હું તે જોવાને તત્પર છું, પણ મારી લાજ તમારે હાથ છે. હું તમારાથી અજાણી નથી. તમે મારા માથાના ગુમટ છે. ખુશીથી આજેજ કોતુક દેખાડો, હું તૈયાર છું, કેમકે નાચવા જવું ને પછી ગુમટો ચો તાલુવો ! પણ તમે કોઈ મંત્રપ્રયોગથી મારા પતિને વશ કરાજો કે નેથી મને કોઈ તરેહની અડચણ આવે નહીં, મારા પર તે ગુસ્સે ચાલ નહીં.”

આ પ્રમાણે વહુને પોતાને વશ થયેલી જાણીને તીર-મલી બોલી કે—“મારી પાસે અવસ્થાપિની વિદ્યા છે, તેથી હું કહે તો આખા નગરને પચ્ચર જેવા કરી નાખું; તો પછી તારા પતિને વશ કરવો તેમાં શી મોટી વાત છે ? હવે જો તારું મન કોતુક જોવા તત્પર થયું છે તો સાંભળ—એક આશ્ચર્ય આજેજ જોવા જેવું છે. અહીંથી અદારશે કોસ દ્વર વિમળાપુરી નામે નગરી છે. ત્યાં મકરદેવજી નામે રાજા છે. તેણે પછા યતુને વશ કર્યા છે. તે રાજાને એમલાલચી નામે પુત્રી છે, તે એવી સુંદર શરીરવાળી છે કે જાણે વિધાતાએ તેને પોતાનું હાથેજ ઘડી હોય એમ જણાય છે. તે રાજ-પુત્રીને સિંહલપુરના સિંહરથ નામના રાજાને

કેનકદેવજી આજે રાત્રેજ પરણવાનો છે. તે લક્ષ્મીમહોત્સવ અને વરકન્યા બહુજ જોવા જેવાં છે. જો તું મારી સાથે આવે તો આજે તને એ કૌતુક દેખાડું.” ગુણાવળી સાસુનાં આવાં વચન સાંભળીને બહુજ હોંશમાં આવી જઈને બોલી કે—“તમે ગુણના ધામ છો, તમારી જેવા સાસુ હું પૂર્વના પુન્યથીજ પામી છું; પણ તમે કહો છો તે કૌતુક શી રીતે જોવાય ? કોઈ દેવી ઉપાય હોય તોજ જઈ શકાય. મનુષ્યથી ત્યાં જઈ શકાય નહીં.” વીરમતી બોલી કે—“બહુ દૂર બાણીને તું કેમ કંપે છે ? મારી પાસે ગગનગામિની વિદ્યા છે. તેથી હું ધારું તો એક રાત્રિમાં લાખ જોજન જઈ આવું. આ તો મારે એક હગલા જેવું છે.” ગુણાવળી એ હકીકત સાંભળી ખુશી થઈ અને બોલી કે—“સાસુજી ! આ વિદ્યા તો બહુ મજાની છે. પણ આપણને જવાનો વખત શી રીતે મળશે ? જુઓ, અત્યારે રાજસલા ભરાણી છે, તેમાં રાજજી ગયા છે, તે સભામાં સંધ્યાકાળ સુધી રહેશે. ત્યાર પછી સંધ્યાકૃત્ય કરી મારા સ્વામી એક પહોર રાત્રે મારા મહેલમાં આવશે. પછી એક પહોર હાસ્ય વિનોદમાં વ્યતિત થશે. ત્રીજે પહોરે રાજ સુઈ જશે. તે એક પહોર નિદ્રા લઈને પાછલે પહોરે જાગશે. એ રીતે મને એક ક્ષણ પણ તમારી સાથે આવવાનો અવકાશ નથી, એટલે હું શી રીતે તમારી સાથે આવી શકીશ ?” સાસુ બોલી કે—“એ વાતની તું શ્રીકર ન કર. તું મારી કળા જો. આજે તારા પતિ વહેલા તારે મહેલે આવશે. પછી તું યુક્તિ પ્રયુક્તિથી તેને વહેલા પોઢાડીને મારી પાસે

જાવશે." આ પ્રમાણે ગુણાવળીને સમન્તવીને વીરમતી પોતાના મહેલે આવી.

સાસુના ગયા પછી ગુણાવળી વિચારવા લાગી કે—
“મારા સાસુજી તો મહોટા ગુણવાન દીસે છે, મારે તો ઘેર બેઠા યાત્રા મળી છે. તેઓ વાતો તો મોટી મોટી કરી ગયા છે, પણ મને એનો વિશ્વાસ આવતો નથી. પરંતુ તેના કહેવા પ્રમાણે જો મારા પતિ આજે વહેલા આવે તો મને તેનો વિશ્વાસ બેસે.”

હવે વીરમતીએ પોતાના મકાનમાં જઈને તરતજ એક વિદ્યા સાધવા માંડી, એટલે તેના વચને બંધાયેલો દેવતા પ્રગટ થયો. તેણે કહ્યું કે—‘મને શા માટે આશંક્યો છે?’ વીરમતી બોલી કે—‘કોઈ કોઈને ગણ વ્યર્થ બોલાવતું નથી. તમને બોલાવવાની મતલબ એ છે કે તમે કંઈક એવો કુંદ રચો કે જેથી મારો પુત્ર રાજસુખામાંથી દિવસ છતાં વહેલો ધરે આવે.’ દેવ કહે કે—‘એમાં તે શી મોટી વાત છે? અંજલી જેટલા પાણીમાં તે તરવાની શી જરૂર છે? હું હમ છાંજ તમારો પુત્ર ધરે આવે એમ કહું છું.’ પછી તે દેવે દુર્લભ મનુષ્યના હૃદય જેવી રૂપામ વાદળાની ઘટા આકાશમાં રચી. તે જોઈને મોર ટહુકા કરવા લાગ્યા અને કામદેવની કરવાળ જેવી વીજળી દરે દિશામાં ચમકવા લાગી, આકાશમાં ગર્જન થવા લાગ્યો, જળધારા પડવા લાગી અને શીતળ પવન ફુંકવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે ચોતરફ વરસાદ પસરી જવાથી સર્વત્ર અંધારા જેવું થઈ ગયું, એટલે રાત્ર

ખરેખરી મુશીલા શ્રી દુઃશીલા જેવું આચરણ કેમ કરે છે તે કાંઈ સમજાતું નથી. જરૂર આજે કોઈકના કુસંગથી આ બગડી જણાય છે. મારા જેવો પ્રીતમ છતાં એણે કોઈ બીજા સાથે પ્રીતિ બાંધેલી હાજે છે. નીચંની સંગતથી સી એવીજ થાય છે, એમાં કાંઈ નવાઈ નથી. જુઓ, સુવર્ણ જેવી ઉત્તમ વસ્તુને ટંકણખાર સાથે મેળ હોય છે, ધનસાર જેવી ઉત્તમ વસ્તુ કોયલાના સંગથી રિયર થાય છે, ચક્રોર પક્ષીને અંગારા ખાવા ગમે છે, અને બકુલ જેવા ઉત્તમ વૃક્ષને મહીરાતું પાન પસંદ આવે છે. તેજ પ્રમાણે આજે આ મારી પટરાણી મને છેતરીને કોઈ અન્યસ્થળે જવા ઇચ્છે છે, પણ મને ભગતો બાણી ને સંકોચાય છે; પરંતુ મારી પાસે તેનું કપટ ચાલવાનું નથી.

આ પ્રમાણે રાજા વિચારે છે, તેટલામાં શુણ્વાવળી રાજાને ઉચેલા બાણી શુપશુપ મહેલની બહાર નીકળી. રાજા પણ તરત જ શબ્દામાંથી ઉઠી ખડ્ગ લઈને તેની પાછળ ચાલ્યો. રાત્રી સ્થામ હોવાથી રાણીને તેની ખબર પડી નહીં. અહીં સામુ વહુની વાટ ભેટા હતા, તેવામાં શુણ્વાવળીએ જઈને દાર ઉધડાવ્યા. વીરમતીએ ખુશી થઈ વહુનો સત્કાર કર્યો અને પોતાની વિદાના પોતાને ઓઢે વખાણ કર્યા. શુણ્વાવળી બોલી કે 'હે સામુજી ! તમારા વચનથી મારા પ્રીતમને છેતરીને છાની રીતે આવી છું, હવે જે કરવું હોય તે મને કહો અને હું પાછી વહેલી જઈ ચક્રું તેમ કરે. કેમકે મારા જીવનપ્રાણ બગડે તેનો મને ભય છે.' આ વખતે ચંદરાજા બહાર ઉભો હતો. સામુ વહુ એક થઈ જે વાત કરે છે તે સાંભળે છે. વીર

તેની પાછળ આવ્યો, અને દારની બહાર નિર્જય થઈને
 રહ્યો. વડુએ તો ઠંઠા સાસુને આપી ને પોતે દાર
 આવે કરી આવ્યાની વાત કરી. એટલે સાસુએ સાજાથી આપી.

સુણાવળી બોલી કે—‘હે માતા ! મારા પતિ તો
 દાવડ થયા, પણ આ નગરના લોક બધા જાગે છે, તેમાંથી
 આપણી વાત જાણીને રાજાને કહે તો મારી રી વડે
 થાય ? માટે તેનો કંઈ ઉપાય કરે તો ઠીક.’ વીરમતી કહે
 —‘તું જરા પણ ભય ન રાખ. મારા તો એમ પાપક વળતાં
 વસોના દિવસો વ્યતિત થયા છે. હું હમણાં એવો ઉપાય
 કરું છું કે જેથી મારા ઘરના દારની બહાર બધા નિદ્રાવદ
 થઈ જશે.’ ચંદ્રાબા વિચારવા લાગ્યો કે—‘હું તો ઘરના
 દારની અંદર છું તેથી મને શીકર નથી.’ પછી વીરમતીએ
 અંદર જઈને ગઈ હતીનું રૂપ કર્યું અને દૂર સ્વરે ખરનાહ કર્યો,
 કે જેથી તમામ નગરીમાં નિદ્રાનો ઉન્માદ પ્રસરી ગયો. નગ
 રીના લોક સર્વ એવા મૂર્છિત થઈ ગયા કે, ચકીનું સૈન્ય
 આવે તો પણ જાગે નહીં. આ પ્રમાણે નગરના લોકો ઉપર
 અવસ્થાપિની નિદ્રા મુકીને તે બહાર આવી. રાજાએ આ
 બધું દારના છીદ્રમાંથી જોયું. વીરમતીએ બહાર આવી
 વડુને કહ્યું કે—‘મેં આખી નગરીના લોકને એવા તો
 નિદ્રાધિન કરી દીધા છે કે બાર મણની નોખલ વાગે તોપણ
 ઠાં જાગે નહીં. હવે આપણે આપણી ચંદનવાડીમાં ચાલો,
 ત્યાં જઈ પહેલો જ સહકાર વૃક્ષ (આંબા) છે તેનાપર ચઢી
 વિમળાપુરી જઈએ.

પ્રકરણ ૬ હું.

નગરના સર્વ લોકોને નિદ્રાધીન કરી દીધા પછી સાસુ
 વહુ જવાને તૈયાર થયાં. સાસુએ ચંદરાજની વાકીમાં
 પહોંચે. સહકાર છે તેની ઉપર ચઢીને જવાનો વિચાર વહુ
 જણાવે તે ચંદરાજએ સાંજીવ્યો. વીરમતીએ તડપરાં
 હતી કે - 'હું વહુ ! તારા મનમાં એમ હશે કે વિમળાપુર
 ૧૮૦૦ વોજન દૂર છે ત્યાં કેમ પહોંચાશે, પણ હું તને જાણ
 ન કરું કેવળે એટલે વળતમાં ત્યાં પહોંચાવી દઈશ.
 ચંદરાજએ જવાબુ કરી 'આપણે પણ સાથે જવું અને મો
 ને તારા જમીને શું કરે છે ?' એટલા ઉપરથી
 નામના નામના ૧૨૬ ચાલ્યો અને ત્યાં પ્રથમ

ને વિમળાપુરી દેખાડ ' એટલે તરતજ આંગે વિમાનની
આકાશમાર્ગે ચાલ્યો.

જેમ કેરણસાનાવરણીએ જીવોનું કેવળજ્ઞાન આવરેલું.
તે રીતે કોટરના આવરણથી અંદરાન અવસરેલ છે. તે
મતિધુતાદિ જ્ઞાનવરણીના ક્ષયોપશમથી જેમ જીવને
હો વધતો જોધ થાય છે, તેમ રાજા પણ તેમાંથી બહારનો
મ. કેટલોક દેખી શકે છે. આંગે મન કરતાં પણ ઉતાવળી,
તેએ ચાલ્યો જાય છે. રાજા અનેક પ્રદેશ, વન, ઉપવન વિગેરે
એ છે. આકાશમાં અંદમાની જ્યોત વિસ્તરેલી હોવાથી.
મ ક્ષીરસમુદ્રમાં નાવ ચાલતી દેખાય, તેમ આંદનીના પ્રકાશ
એ જે વૃક્ષ દોહતું દેખાય છે. વીરમતી શુભાવળીને આંમ-
વટે દેખાડતી જાય છે. કે " હે વહુ ! જુઓ આ નવરંગી.
ગા નદી છે. તે પ્રાણીના પાપમળને ઘોષ નાખનારી ઢહેવાય.
આ કાળા જગવાળી કાલિંદી (યમુના) છે, તે ધરણી
ની સ્ત્રીના ધર્મિભલ જેવી દેખાય છે. એ પ્રમાણે અનેક ગ્રામ,
નગર, દેશ, પર્વત, નદીઓ, વન, દ્રહ, વાવો, ઉપવનો વિગેરે
દેખાડતી જાય છે.

આગળ ચાલતાં અષ્ટાપદ પર્વત દેખાડીને વીરમતી
બોલી કે—“ જો આ અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર જરતે કરાવેલ
કંચન ને મહિમય જિનચેત્યો છે. તેમાં પૂર્વ દિશા તરફ ઋષ-
ભદ્રેવ ને અજિતનાથની મૂર્તિ છે, દક્ષિણ દિશાએ સંભવનાથ
વિગેરે ચાર પ્રભુની મૂર્તિ છે, પશ્ચિમ દિશાએ સુપાર્શ્વનાથ
વિગેરે આઠ પ્રભુની મૂર્તિઓ છે અને ઉત્તર દિશાએ ધર્મનાથ

વિગેરે દશ પ્રભુની મૂર્તિઓ છે. અહીં આવીને રાવણ તીર્થ-
 કર નામકર્મ ઉપાર્જન કરશે. આ પર્વત ફરતી ગંગાની
 વલ્લયના આકારે રહેલી છે. ” આગળ ચાલતાં છેલ્લી
 સંમેતશિખરગિર ખતાવીને કહ્યું કે—“ હે વહુ ! તમે
 આ તીર્થને વંદના કરો. આ તીર્થ પહેલા, ખારમા, ખાવીશમા
 ને ચોવીશમા સિવાયના વીશ પ્રભુ મોક્ષે જવાના છે. તેમાં
 હાલ સુધી ૧૭ પ્રભુ મોક્ષે ગયા છે અને વીશમા એકવીશમા ને
 ત્રેવીશમા એ ત્રણ પ્રભુ મોક્ષે જવાના છે. જુઓ, આ
 વૈભારગિરિ, આ અર્ધુદાચળ અને આ સિદ્ધાચળ. આ
 સિદ્ધાચળ તીર્થ સર્વથી મોટું છે, તેને નજરે જોવાથી પણ
 પાપ માત્ર નાશ પામી જાય છે. અહીં ભગવત કૃપાલક્ષેષ પૂર્વે
 નવાણું વખત સમવસર્યા છે. અહીં અનંતા મુનિઓ સિદ્ધ
 અને પામ્યા છે ને અનંતા કેવળજ્ઞાન પામ્યા છે. આ તીર્થ
 પહેલા ઉદાર ભરતચક્રીએ કર્યો, બીજો દંડવીર રામએ
 કર્યો, ત્રીજો ઇશાનેદ્રે કર્યો, ચોથો માહેદ્રે કર્યો, પાંચમો પ્રહ્લદે
 કર્યો, છઠ્ઠો ભુવનપતિના ઇંદ્રે કર્યો, સાતમો સગરચક્રીએ કર્યો
 આઠમો વ્યંતરેદ્રે કર્યો, નવમો ચંદ્રચંદ્રાએ કર્યો, દશમો
 ચક્રાચુષે કર્યો. આ પ્રમાણે દશ મોટા ઉદાર થયા છે, અને
 આગળ રામચંદ્રાદિના ઉદાર થનાવા છે. આ મહાન તીર્થને
 તું ત્રિવિધે ત્રિવિધે વંદના કર. કારણ કે આ તીર્થ ભવતુલ્ય
 પ્રવહણ સમાન છે. આગળ ચાલતાં ગીરનાર તીર્થ ખતાવીને
 કહ્યું કે “ હે વહુ ! તું જો, આ ગીરનાર પર્વત છે. અહીં
 રાઘવના ભર્તાર શ્રી નેમિનાથ સ્વામી મુક્તિવધુને પરવડે

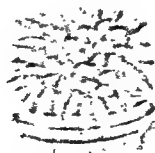

આ તીર્થ પશુ સિદ્ધાચળની સરખુંજ છે. તેની પાંચમી દુકંજ ઠહેવાય છે. અહીં હાથીનો પગ ખુંચી ગયાને ઠેકાણે ગજપદ ફુંકે છે. ” આ પ્રમાણે નવા નવા તીર્થો ખતાવતાં આગળ આદ્યા.

આગળ ચાલતાં વીરમતીએ કહ્યું કે “ હે વહુ ! જુઓ આ જંબુદ્વિપની દૂરતો વલયાકારે લવણ સમુદ્ર છે. તે બે લાખ યોજન પહોળો છે, તેના કિનારેથી તે ઉડા વધતો વધતો છે. તેમ પાણી પણ ઉચ્ચ ઉચ્ચ છે. ઉપર મધ્યના દશ હજાર યોજનમાં તે એક હજાર યોજન ઉડા છે અને તે ઠેકાણે જળની શિખા ઉચ્ચી સોળ હજાર યોજન છે. તેના ઉપર બે કોસ વેગ વધે છે. એ લવણ સમુદ્રનાં મધ્ય ભાગમાં ચાર દિશાએ ચાર પાતાંગકળ્યા છે. તેનું મુખ દશ હજાર યોજન પહોળું છે, તેની ઠીકરી એક હજાર યોજન જાડી છે અને તે કળ્યા ઉડા એક લાખ યોજન છે. તેમાંથી ધનવાત ને તનુવાત ઉછળે છે, તેને લીધે પાણીની શિખા ઉચ્ચી ચઢે છે. તેનું નિવારણ કરવા માટે સંખ્યાબંધ દેવતાઓ હાથમાં ચાટવા લખેને કાયમ ઉભાજ રહે છે આ બધા શાશ્વતભાવ છે. ”

આ પ્રમાણે વાતો કરે છે તેવામાં તેઓ વિમળાપુરીની નજીકમા આવી પહોંચ્યા. એટલે ધણી મનોહર ઉપવનના, મુંદર જળાશયો અને નગરીમાં રહેલા સુશોભિત મહાને તેમના જોવામાં આવ્યા. દરેક મહાનમ. દીપકની યેલ્લીએ ફેલી હાવાથી સર્વજ્ઞ હ.ક.જમાજ ધર્મ રહેલ હનું. તે જોખને ઇચ્છાવગીએ પૂછ્યું કે—“ તામુજી ! આ કઈ નગરી છે ? ”

સાસુ બોલ્યા કે—“ વહુ ! એજ વિમળાપુરી છે. ” એવામાં સહકાર આકાશમાંથી નીચે ઉતર્યો અને નગરીના બહારના એક ઉપવનમાં સ્થિર થયો. એટલે સાસુ વહુ બંને તે પરથી નીચે ઉતર્યા અને નગરી તરફ ચાલ્યા. રાજા પણ તે વૃક્ષના કોટરામાંથી નીકળીને તેઓ ન જાણે તેમ તેની પાછળ પાછળ ચાલ્યો. વિમાતાની આવી અપૂર્વ વિદ્યા જોઈને પણ તે કાંઈ ડર્યો નહિ. શૂરવીર પુર્યો નિકરજ હોય છે. હવે સાસુ વહુ તે આનંદથી તાળી દેતા આગળ ચાલ્યા. એમ કરતાં કરતાં નગરીના દરવાજા પાસે તેઓ આવ્યા અને નગરીમાં પ્રવેશ કર્યો. ચંદ્રરાજ પણ ત્યાં સુધી તો તેની પાછળ પાછળ આવ્યો. વીરમતીએ વહુનો હાથ ઝાટીને તેને આખા શહેરમાં ફેરવીને જવું દેખાડ્યું. પછી ફરતી ફરતી લગ્નમંડપમાં જ્યાં રાજા તાલ થઈ રહ્યા હતા ત્યાં તે બંને આવી અને આનંદથી જવું શરૂ કર્યું. પછી વરધાદા હમણાંજ આવશે એમ ધારી ત્યાં યોગ્ય રચ્યો તે બેઠો.

દ્વિતીય ઉદ્ઘાસ.

પ્રકરણ ૩ મું.

હવે ચંદ્રસાબલે જોયા શહેરમાં પ્રવેશ કર્યો કે તાતજ કાંઈ સેવકોએ તેને પ્રણામ કર્યા પંદરીજ પાત્ર પાસે આવતાં ત્યાં ઉભા રહેલા તે સેવકો જોડ્યા કે—“હે ચંદ્રનરેંદ્ર ! તમારો જય થાએ. તમે શુભચમડાના કરંડીયા જેવા છે. તમે જાણે અમારા પર ખરેખરી ક્રોધા કરી છે અને અમારો ઉચાટ મટાડ્યો છે. અને બીજાના ચંદ્રની જેવી આપની રાહ જોતા હતા. તો હવે આપ સિંહલપુરના સ્વામી પાસે પધારો અને તેની સલાને પવિત્ર કરો.”

સેવક પુરુષોના આવા શબ્દો સાંભળીને ચંદ્રસાબલ વિચારમાં પડ્યા કે—“આ શું ? જેમ પારકું ચિત્ત બાંધે તેમ આમણે મને ચંદ્ર તરીકે સી રોતે બાંધ્યો ? પણ કહિ એક સરખા નામથી કાંઈ બૂલ થતી હશે. એઓ કાંઈ બીજા ચંદ્રની રાહ જોતા હશે.” આમ વિચારીને આભાપતિ જોડ્યા કે—“અરે પ્રતિહાર ! ચંદ્રસાબલ કોણ છે ? ચંદ્ર તો આકાશમાં ઉગેલો છે તે છે, વળી બીજો ચંદ્ર ક્યાં છે ? માટે મને જવાબે, હક કરીને રાહી નહીં રાખ.” પોતીઓ હાથ જોડીને જોડ્યો કે—“અહો ચંદ્રસાબલ ! તમે આમાટે પોતાને છુપાવો છો ? એમ કાંઈ રત્ન હાંક્યું રહેવાનું છે ? અગત્યતો સૂર્ય ઉગે તે

દ્વિતીય ઉલ્લાસ.

મકરણ ૭ મું.

હવે ચંદરાજીએ જેવો શહેરમાં પ્રવેશ કર્યો કે તરતજ કાંઈ સેવકોએ તેને પ્રણામ કર્યા. પકેલીજ પોળ પાસે આવતાં ત્યાં ઉભા રહેલા તે સેવકો બોલ્યા કે—“હું ચંદનદેવ ! તમારો જય થાઓ. તમે શુભસમૃદ્ધના કરંડીયા જેવા છો. તમે આજે અમારા પર ખરેખરી કરૂણા કરી છે અને અમારો ઉચાટ મટાડ્યો છે. અમે બીજાના ચંદ્રની જેવી આપની સાફ જોતા હતા. તો હવે આપ સિંહલપુરના સ્વામી પાસે પધારો અને તેની સંભાને પવિત્ર કરો.”

સેવક પુરૂષોના આવા શબ્દો સાંભળીને ચંદરાજી વિચારમાં પડ્યા કે—“આ શું ? જેમ પારકું ચિત્ત બાલ્યે તેમ આમલ્યે મને ચંદ તરીકે શી રીતે બતાવ્યો ? પણ કદિ એક સરખા નામથી કાંઈ બૂલ થતી હશે. એઓ કાંઈ બીજા ચંદ્રની સાફ જોતા હશે.” આમ વિચારીને આભાપતિ બોલ્યા કે—“અરે પ્રતિહાર ! ચંદ્રસાબ કોણ છે ? ચંદ્ર તો આકાશમાં ઉગેલો છે તે છે, વળી બીજો ચંદ્ર ક્યાં છે ? માટે મને જવાબે, હક કરીને રાત્રી નહીં રાખ.” પોતીઓ હાથ જોડીને બોલ્યા કે—“બહો ચંદ્રસાબ ! તમે ચામાટે પોતાને દુપાવો છો ? એમ કાંઈ રત્ન લાંકડું રહેવાનું છે ? અગત્યનો સૂર્ય ઉગે તે

છો ? મને તો એમ લાગે છે કે તમે આમ ચંદ ચંદ કહીને ઘણાને ધૂત્યા હશે ! ”

પોળરક્ષકો બોલ્યા કે—“ અમે સિંહલરાજના સેવકો છીએ. અમને એક સંકેત સમજાવીને પોળે પોળે બેસાડેલા છે. તે સંકેતથી અમે જાણીએ છીએ કે તમે ચંદરાજ છો. તેથી અમે તમને ચંદરાજ કહીને બોલાવીએ છીએ. માટે તમે પણ સાચું બોલો, તમારું બોલું બોલવું અહીં ચાલી શકે તેમ નથી. ” ચંદરાજ બોલ્યા કે—“ તમને શું સંકેત બતાવવામાં આવ્યો છે તે કહો. ” અનુચરો બોલ્યા કે—“અમને સિંહલરાજએ અંતર છોટીને કહ્યું છે કે તમે પૂર્વના દરવાજે મળીને બેસો. ત્યાં પંદાર નાત ગયા પછી બે સ્ત્રીની પાછળ જે એક પુરુષ આવે તેને તમે ચંદરાજ કહીને નમસ્કાર કરજો અને અદ્વૈતના પુત્ર કો મારી પાસે તરત લઇ આવજો. આ પ્રમાણેના સંકેતથી અમે પોળે પોળે બેઠા છીએ. તેમના મંડવા પ્રમાણેના પંદાર નાત પછી બે સ્ત્રીની પાછળ તમને આવવાની હશે એવું અમે માણ્યું કે તમે ચંદરાજ છો. માટે હવે તમે અદ્વૈતના પુત્ર બોલો. ત્યાં આવ્યા સિવાય અન્ય કોઈ નથી. નહીં શું નામ છે તે તેઓ તમને કહી દેશે. ” ચંદરાજે કહ્યું કે—“ પછી મેં તમારે વશમાં ન આવવાનો નિર્ણય લીધો. પછી અમારી ઉપર તમારો ક્રોધ નહીં થાય. તમે અદ્વૈતના પાસે પધારો. પછી તમને જાણ થશે કે અદ્વૈતના પ્રમાણેના તેમના નીકા વચ્ચેના વાતચીતને કારણે અદ્વૈતના પુત્ર કો મારી પાસે જઈ અહીં મારી

સાથે મારા નોકરો હોય તો તે આનું નિવારણ કરે, પણ તે વિના આને કાણ રોકે ? વળી મારે એક તો માતાનો ભય છે, તેમાં આ સિંહલરાજાનો ભય વધ્યો. હું એકલો છું ને આ શહેર પારકું છે. વળી આ માણસો કાંઈ સમજાવ્યા સમજે તેમ નથી. તો હવે વધારે કંચપચ કરવામાં માલ પડ્યું નથી. હવે તો જેની સાથે કામ છે તેની પાસેજ જઈને વહેલો નિકાલ કરી લેવો સારો છે; અહીં વધારે કાળરોપ કરવા જેવું નથી." આ પ્રમાણે વિચારીને ચંદ્રરાજા બોલ્યા કે—“ બહુ સાફ ભાષા ચાલે, તમારી સાથે આવું અને તમારા રાજાને એકાએક મળીને સમજાવું. ”

પછી તેઓ ત્યાંથી ચાલ્યા, માર્ગે નવા નવા રક્ષક પુરૂષો લેજા ચતા ગયા અને ‘ ચંદ્રરાજાને ખમા, ચંદ્રરાજાને ખમા ’ એમ બોલતા સાથે ચાલવા લાગ્યા. આમ કરતાં કરતાં તેઓ સિંહલરાજાના દરબારમાં આવી પહોંચ્યા. સેવકોએ ચંદ્રરાજા આવ્યાના ખબર પ્રથમથી કહેવરાવ્યા એટલે ત્યાં તો આનંદ આનંદ થઈ રહ્યો. તેણે છતના વાણત્રી વગાડાવ્યા અને ચંદ્રરાજાને આદરપૂર્વક અંદર પ્રવેશ કરાવ્યો. સિંહલરાજાએ દ્રવ્યથી ચંદ્રરાજાને આવતા દીઠા એટલે તે સામે આવી બાય લીટીને મળ્યો અને બોલ્યો કે હે ચંદ્રરાજા ! હે વીરસેન નૃપના પુત્ર ! તમે ભલે પધાર્યા. આજે મને ઘણું આનંદ થયો. આજે હું કૃતાર્થ થયો. તમને મળવાની બહુ દિવસથી ઉત્કંઠા હતી તે આજે પૂરી થઈ. તમે જે કે શરીરથી દૂર હતા, પણ મારા અંતઃકરણમાં તો વસેલાજ

હતા. સૂર્ય દૂર છતાં પણ જેમ તે કમળને વિકસ્વર કરે છે, તેમ અમે તમારા નામ ને:ગુણ સાંભળવાથી રાજી રાજી થતા હતા. આજે તમને જાતે મળવાથી અમને પારાવાર હર્ષ થયો છે અને અમારી આશા ફળીભૂત થઈ છે. ” આ પ્રમાણે અનેક પ્રકારનાં કપટવચનો કહીને સિંહલરાજાએ તેમને પોતાના સિંહાસન પર બેસાર્યા અને પોતે બીજા આસન પર તેની સામે બેઠો.

ભાગ્યશાળી જ્યાં જાય ત્યાં પગલે પગલે નિધાન પ્રગટ થાય છે અને અણુવહાલા હોય તે વહાલા થઈ જાય છે. ભાગ્યની રચનાજ ચોર છે. તેનાથી કદ માત્ર વિસરાળ થાય છે અને આપત્તિ સંપત્તિ રૂપ પરિણમે છે. ભાગ્યશાળીને દેશમાં કે પ્રદેશમાં ઉપાધિ પ્રાપ્ત થતીજ નથી.

હવે સિંહલરાજા ચંદ્રાન્ત પ્રત્યે બોલ્યા કે—“ તમે કુશળક્ષેમ તો છો ? હે સ્વામી ! તમે અમારા અંતર્યામી છો. અમારા માથાના મુગટ છો, ચાતક પક્ષી જેમ વરસાદની ચાહના કરે અને વન્ધ જેમ ગાયને ચાહે તેમ અમે તમારી ચાહના કરતા હતા. આજે તમે પધાર્યા તેથી અમારા અવતાર સફળ થયો છે. ઉત્તમ પુરૂષનો મેળો તો જો પ્રભુ પ્રસન્ન થાય તો જ થાય છે. અમે અહીં આપનો આદર સત્કાર કે ભક્તિ પણ શું કરીએ ? કેમકે તમે મોટા દાનેશ્વરી કહેવાઓ છો, તેની પાસે અમે શી ગણતરીમાં છીએ ? તે છતાં પણ જો આપ અમારે દેશ પધાર્યા હો તો અમે અવશ્ય ગામ નગરાદિકની બક્ષીશ આપવાવડે પણ આપની ભક્તિ

કરત. અહીં તો ગરીબ બાળકની માતા પુત્રપર બહુ રાહ વાપ તો બામણ લેવ તોમ અને પણ માત્ર પ્રણામ કરવા વટેજ તમારી બકિત બતાવી ચકીએ તોમ છે. તો પણ અને અવસર મળે ચકીએ એમ નથી એ આપ ચોક્કસ માનજો. "

આવા સિંહલરાજનાં વચનો સાંભળીને ચંદ્રરાજ બોલ્યા કે- "ચંદને બહેને તમે મારું આટલું બધું સન્માન શા માટે કરો છો ? હું એક પરદેશી પ્રાણી છું, ને તમે તો મોટા રાજા છો, તમે મોટા બ્રમથી અતુર થઇને કેમ ચૂકો છો ? મારે ને તમારે ક્યારની ઝોળખાણ ? ચંદ તો પૂર્વ દિશાનો સ્વામી છે ને હું તો એક સ્ત્રીપુત્ર છું. તો દેખીએખીને વગર સ્વાર્થે આવી મોટી વાત શા માટે કરો છો ? તમે મને ચંદ જેવો દીકો તેથી બૂલાવામાં પડ્યા લાગો છો, પણ સરખે સરખા તો આ સંસારમાં ધણાં માણસો નજરે પડે છે, પણ તેમાં શુભ બદલા વિના સચવું નહાતું છે. ઉત્તર તો કપુરે હોય છે ને હુણ પણ હોય છે, પરંતુ તે બેના શુભમાં પાસવાર અંતર છે, માટે તમે આવો બૂલાવો ખાઓ નહીં ને મને રજા આપો કે જેથી હું મારે કાંઈ નહીં. "

સિંહલનૃપ બોલ્યા કે "એવી રીતે અમને લોજવવાનું મનુષ્ય મૂકો અને ખરી વાત કરો. " તમે ચંદરાજ પાતેજ છે એમાં અમને બીલકુલ ચંકા નથી સત્યુરુપ છાના રહેલા નથી, તે તો તેના અચારવરેજ ઝોળખાઈ લાય છે. ને એટલા જગમગ દુખાડીએ પણ તુજડું ઉપર આપ્યા વિષાધ રહેતું જ નથી. દસ્તુરે કદી પાતને છુપાવે, પણ અંબર તેને

પ્રગટ કરી દે છે. અમે બહુ દિવસથી આપના આવવાના દિવસની રાહ જોતા હતા તે પ્રમાણે જ આપ આવ્યા છો. તો હવે પોતાનું નામ પ્રગટ કરો અને અમારું કાર્ય કરી આપો. ,,

આ પ્રમાણે સિંહલરાજા ને ચંદરાજા વાતો કરે છે, તેવામાં સિંહલરાજાનો મંત્રી ત્યાં આવ્યો કે જે મહા કપટી, કુટિલ, કદાચહી અને દુર્મતિવાળો છે. હિંસક તેનું નામ છે અને એવો અસત્યભાષી છે કે જ્યાં જળ કહે ત્યાં થળ પણ ન હોય. સૂર્યના ઉદયથી અસ્તપર્યંત ખોટું બોલવું તેજ તેનો ધંધો છે. તેણે ત્યાં આવી ચંદરાજાને પ્રણામ કરી આસન પર બેસીને પોતાની કુટિલતા ચલાવવાની શરૂઆત કરી. તે પ્રસન્ન વદન કરીને બોલ્યો કે, " હે ચંદનરેશ્વર! તમે આજે અમને આવી મળ્યા તેથી અમારા સર્વ મનોરથ સફળ થયા છે. હવે તમે અમારા રાજાની વિનંતિ શામાટે માનતા નથી? બહુ રડ શામાટે કરો છો? આમ ખોટી રીતે કુળ વિગેરે ઓળવવાથી કાંઈ ચાલવાનું નથી. અહીં શું બાળકોને ભોળવવાના છે? અમે બોલકુલ ખોટું બોલતા નથી. માટે વાદ કરવા પડ્યો મૂકીને તમે છતાં થાઓને અમારી વિનંતિ સ્વીકારો, હવે સાકડે આવ્યા પછી તમારાથી કાંઈ ખસા શકવાનું નથી. હે આજ્ઞાનરેશ! અમે તમારી ખોટી આજ્ઞા છે. અમે કાંઈ અંધારે કુટાતા નથી. અમે દેવીના વચનથી તમને ઓળખ્યા છે, માટે હવે વધારે તાણાતાણુ ન કરો. કેમકે રાત થોડી છે ને વેશ થણા છે. આકાશમાં હરણી પક્ષ

એ ચડી છે. વળી અમે તમને વધારે કઠણ શબ્દો પણ
કહી ચક્રીએ તેમ નથી; કારણ કે તમારાથી અમારે કામ
જવાનું છે. માટે વધારે તાણ્યું ત્રુટી ભય એમ સમજીને
એકથી બીજા ચતા નથી તેવો આગ્રહ પડ્યો મૂકી ખરા
મામે પ્રગટ થાઓ એટલે અમે અમારી વિનંતિ કહી સંભ-
ળાવીએ.”

ચંદરાબાને આ સચિવનો હઠ ખરેખરો સજ્જડ લાગ્યો.
એટલે તે બોલ્યા કે, “તમારે ચંદ્રથી શું કામ છે? આ
દુનીઆમાં શું બીજા માણસો નથી કે તમે ચંદ્રની આટલી
બધી ઓશીઆળી કરો છો? હું હવે તમને સાચું કહું છું કે
હું આજા નગરીએ રહું છું તે ખરી વાત છે અને ચંદરાબા જે
કરે તે હું કરી શકું તેમ છું. કહો હવે તમારે કામ શું છે?
ચંદરાબાનાં બાપાં વચન સાંભળીને સિંહલરાજા ખાત્રી
ધવાથી હર્ષ પામ્યો. તેનું શરીર વિકસ્વર થયું, પછી હિંસ-
કમંત્રી સિંહલરાજા પ્રત્યે બોલ્યો કે—“હે પ્રભુ! આજાધણી
આપની ચિંતા માત્ર દૂર કરશે. ચંદરાબાથી છાનું શું છે? માટે
હવે હાજ તણ દમને જે કહેવાનું હોય તે તેને કહી દો.
કારણ કે હાજ રાખ્યે કાર્યસિદ્ધિ થવાની નથી. ચંદરાબા
વિચારવા લાગ્યા કે—“આ શું બોલે છે? હું તો કાંઈ તેમાં
સમજતો નથી; અને મારી પાસે શું કામ કરાવવું હશે? તે
કામ મારાથી થશે કે નહીં? પણ હવે આપણે પરવશ પડ્યા
છીએ ને આ બધું મૂર્ત ટોળું લેળું થયું જણાય છે, તેથી જે
કહે તે સાંભળ્યા સિવાય બીજો ઉપાય નથી.” સિંહલ રાજા

બોલ્યો કે—“ તમે વિચારમાં કેમ પડી ગયા ? અમે કાંઈ ઠમ નથી કે તમને ઠગી લેવા ઇચ્છતા હઈએ. તમે એવો સંશય શા માટે કરો છો ? પરઉપકારી પુરૂષને તો કોઈ વિરલ માતાજી જન્મ આપે છે. જુઓ ! સૂર્ય સર્વત્ર પ્રકાશ કરે છે તેન પેસકશી કોણ આપે છે ? આ વૃક્ષો ફળ કુલ આપે છે તેને કિંમત કોણ આપે છે ? ચિંતામણિ વાંછિત પૂરે છે તેનો ખદકો કોણ આપી શકે છે ? સરસ નિરસ તરણા ખાઈને પણ ગાય દુધ આપે છે તેનો પૂરો ગુણ કોણ જાણે છે ? આ પ્રમાણે તમે પણ મોટા પરોપકારી છો, તમારી જવા પરોપકારી અમે થોડાજ દોડા છીએ. તમારી ઉપર અમે મોટી આશા રાખીને ખેડા છીએ તથા તમે અમારી આશા પૂર્ણ કરીને અમારા પર ઉપકાર કરો. ”

એ વખતે ત્યાં સિંહલરાજા, તેની રાણી, તેમનો કનક-ધ્વજ નામનો કુટિ પુત્ર, હિંસક મંત્રી અને કપિલા નામની ધાવ એ પાંચ અને ઇક્રા ચંદરાજ હતા. તેઓ પાંચ ઇંદ્રોએ સહિત એમ મનરોએ તેમ શોભતા હતા. એ પ્રસંગે ચંદરાજે બોલ્યો કે—“ હું સિંહલ જૂપાગ ! તમે પડદો તણી દઈને તમે જા નવન. જા જાત કાઢી તે પ્રગટ કરો. પડદો રાખનારો હું કાન તમેજી શકતો નથી. તમે પાંચે અંદરથી ચિંતાવું જણાયું. તમે ઉપરથી વિવાહનો ઉત્સવ માંડ્યો છે. માટે મેં જાણ કરીને કહ્યું એટલે મને ખબર પડે. મારે પ્રજાના ધ્વજ જમાવે પાછા આજ પુનઃ નંદ જવાનું છે. તમે મારું નામ કાન કુલ જાતિ વિનંતે કેમ જાણ્યું અને મારી પાસેથી શું કામ કરો ? ”

બોલ્યો કે—“ તમે વિચારમાં કેમ પડી ગયા ? અમે કાંઈ કંમ
 નથી કે તમને ઠગી લેવા ઇચ્છતા હઈએ. તમે એવો સંશય
 શા માટે કરો છો ? પરઉપકારી પુરૂષને તો કોઈ વિરલ
 માતાજી જન્મ આપે છે. જુઓ ! સૂર્ય સર્વત્ર પ્રકાશ કરે છે
 તેન પેસકશી કોણ આપે છે ? આ વૃક્ષો ફળ ફેલ આપે છે
 તેને કિંમત કોણ આપે છે ? ચિંતામણિ વાંછિત પૂરે છે તેનો
 બદલો કોણ આપી શકે છે ? સરસ નિરસ તરણા ખાઈને પણ
 ગાય દુધ આપે છે તેનો પૂરો ગુણ કોણ જાણે છે ? આ પ્રમાણે
 તમે પણ મોટા પરોપકારી છો, તમારો જેવા પરોપકારી અમે
 થોડાજ દોડા છે. તમારા ઉપર અમે મોટી આશા રાખીને
 બેઠા છીએ તથા તમે અમારા આશા પૂર્ણ કરીને અમારાપર
 ઉપકાર કરો. ”

એ વખતે ત્યાં સિંહલરાજા, તેમનો કનક
 ધ્વજ નામનો કુટિ પુત્ર, હિંસક મંત્રી અને કપિલા નામનો
 ધાવ એ પાંચ અને ઠૂઠા ચંદરાજ હતા. તેઓ પાંચ ઇંદ્રીએ
 સહિત એમ મનશામે તેમ શેલતા હતા. એ પ્રસંગે ચંદરાજ
 બોલ્યો કે—“ હિંસક મંત્રી ! તમે પડદો તણી દઈ
 તમારા મનમાં જે વાત દોરતે પ્રગટ કરો. પડદો રાખવાથી
 હું કાંઈ સમજી શકતો નથી. તમે પાંચે અંદરથી ચિંતા
 જણાવો. જાને ઉપરથી વિવહને. કેસવ માંડ્યો છે, માટે
 વાત દોરતે દોડા એટલે મને ખબર પડે. મારે પ્રભાત થયે
 અગાઉ પાછા આજી પુરત ને જવાનું છે. તમે મારું નામક
 કુળ જાતિ વિગેરે કેમ જાણ્યું અને મારી પાસેથી શું કામ કરો ?

જેરી કમ ? તમે ક્યાં રહો છો ? અને આવો અનુચિત
કેમંધ શી રીતે થયો ? તેની સચેસાની વાત મારી પાસે
પ્રકટ કરો, એટલે તમારી વાત સાંભળ્યા પછી હું કાંઈક
તમને રાજી કરવાનો વિચાર કરોશ. ” ચંદ્રરાજના આવા
આશામરેલાં વચનો સાંભળીને હિંસક મંત્રીએ સંશોષમાં
ગાની સર્વ કથા કહેવા માંડી અને ચંદ્રરાજ સાંભળવા લાગ્યા.

હિંસક મંત્રી બોલ્યો કે—“ સિંધુનદીના કિનારા ઉપર
સિંધુ નામે દેશ છે. સિંધુનદી મોટા પર્વતમાંથી નીકળી છે.
પર્વતના શિખરો બહુ ચોક્કસ દેખાય છે. ત્યાંથી નીકળીને
સિંધુનદી સમુદ્રને મળવા માટે ઉતાવળી દોડી જતી હોય
તેમ દેખાય છે અને તેમાં ફરતી નોકાઓ ફતીપણું કરતી
ધ્રુવ એમ જણાય છે. ત્યાંના લોકો પ્રાચે સરલ સ્વભાવી
વેશેષ છે, ખાર (હર્ષા) વિનાના છે. તે લોકોની અસર સમુ-
દ્રને થયેલી છે તેથી તે પણ ત્યાં ખાર વિનાનો (મીઠો) છે.
સિંધુદેશમાં સિંહલપુરો નામે મુખ્ય નગરી છે, તે બહુ
મુંદર છે. તે નગરીમાં ચારાશી તો ચોટા છે. ત્યાં જન્મ
લેનારા મનુષ્યો પુન્યશાળી ગણાય છે. ત્યાં કનકરથ નામે
રાજા છે. તે રૂપે કામંદેવ જેવો છે અને શત્રુરૂપી વૃક્ષોને નમા-
વવા માટે પ્રચંડ પવન જેવો છે. તેને કનકવતી નામે મહા
બાબાશાળી પટરાણી છે. તે પતિની બાંકનમાં લયલીન ચિત્ત-
વાળી છે અને રતિ જેવી રૂપવંત હોવા સાથે ખરેખરી સતી
છે. તે રાજાનો હું હિંસક નામે મંત્રી છું. રાજાનું મને બહુ
મન છે અને રાજ્યના તમામ કામનો હું કરનારો છું. ચોથી

આ કપિલા નામે ધાવ્ય છે, તે પિયુષથી ભરેલા પયોધર-
વાળી ને બ્રહ્માની પુત્રી જેવી છે. આ રાજાને સંખ્યાબંધ
ચતુરંગીણી સેના છે અને પારાવાર ઋદ્ધિ છે કે જેને જોઈને
ધનદ પણ લજ્જા પામે છે. તેની આખી પ્રજા ધનપાત્ર છે
દારિદ્રને તો ત્યાં કોઈ જાણતું પણ નથી, તે સાથે ત્યાં પંડિતો
પણ ઘણા વસે છે કે જે પરવાદીને જીતવાને મહા સમર્થ છે
ત્યાંની સ્ત્રીઓ પણ ચપળ, સુંદર સ્વભાવવાળી અને શાંત છે.

એકદા કનકવતી રાણી પોતાના આવાસમાં બેઠી હતી
તેવામાં પુત્રની ચિંતા ઉત્પન્ન થઈ એટલે તેના નેત્રમાંથી
અશ્રુની ધારા ચાલી, તેનું હૃદય ભીંજાઈ ગયું, મુખે નિસાસ
કાઢવા લાગી અને જળવિના માછલી ટળવળે તેમ ટળવળવા
લાગી. એવી સ્થિતિ પોતાની સ્વામીનીની જોઈને તેની દાસી
એકદમ ઉતાવળી રાજા પાસે ગઈ અને તે હુકીકત નિવેદન
કરી. એટલે રાજા દોડતો રાણી પાસે આવ્યો. તેને અને
પ્રકારે આશ્વાસન આપીને રાજાએ કહ્યું કે—“હે ચંદ્રાન્નને
તું આમ દિલગીર કેમ થઈ છે? આ દક્ષિણી ચીર બંધ
ભીંજવી નાખ્યું છે, તેનું કારણ શું છે? તારી આજ્ઞા કોઈ
લોપી છે? તેનું નામ કહે એટલે તેને સન્ન કરું કે ફરીને કો
તારી આજ્ઞા લોપે નહીં. તારે કોઈ વાતની ખામી નથી,
મારી પ્રાણાધાર છે, તો તને શી ચિંતા ઉત્પન્ન થઈ છે તે કહે.

સિંહલરાજાનાં આવાં વચનો સાંભળીને કનકવતી રાણી
બેઠી કે—“હે સ્વામિન્ ! તમારી કૃપા હોવાથી મારી
આજ્ઞા માત્ર પૂર્ણ થયેલી છે. તમારી મારા ઉપર સુતચર

તો પછી મારી આજ્ઞા કોણ લોપી શકે તેમ છે ? હું તમારા જેવા પ્રાણેશ્વર પામી છું તેથી રોજ નવા નવા વેશ પહેરું છું જેવા ઇશ્વરજીએ પણ દીકા નહીં હોય. મનને સાવતા જોજન છું. ક્ષણે ક્ષણે નવા નવા આભૂષણો પહેરું છું કે જે મને દેવતાઓ પણ સંશય પામે છે કે આ કોણે યજ્ઞ હશે ? નેક પ્રકારનાં મુગંધી કબ્યોત્તું વિલેપન કરું છું કે જેથી મારો તો મારો કેટોજ છોડતા નથી. એમ બધા પ્રકારનું નિ મુખ છે, પણ કે સ્વામિન ! એક પુત્ર વિના તે મુખ શામું છે. એ મુખ તુલ્યતુલ્ય છે. માફં અવિત પણ નિષ્કળ છે, રત્નવગ્દાના કુલની જેમ મારો અવતાર અલેખે છે. પુત્ર વિનાના પનવંતનું સ્વારમાં કાર્ધ મુખ પણ બેતું નથી. જનીનપર આજોડતા, રહતા, પડતા, તોંતડું તોંતડું બોલતાં, પુણવાળે શરીરે જોળામાં આવીને બેસતા અને લાકડીના પોટો કરીને શેરીમાં રમતા એવા પુત્ર જંને હું તેનો અવતાર સદ્ય છે. પુત્ર દીર્ઘિને વધારનાર છે, વંશને વિસ્તારનાર છે, પુત્રથી સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે, ગયેલા ગરાસ પાછા મળે છે, પૂઠપથ્થામાં મુખ આપે છે અને અનેક પ્રકારનાં જ્ઞાનંદ આપવાનું તે સાધન છે. તેવા પુત્ર મારે ન હોવાથી હું તેનાજ ચિંતા કરું છું. અને તે સિવાય બીજી કશી ચિંતા નથી. ”

રાજાએ શાફીની બધી વત સ જન્ય કરીને કહ્યું કે—“હે મા, પ્રમા ! તમે જે પાવતી ચિંતા તણ્ય છે, મનમાં હવે મારજ કરે, આપણે મતવંચારિક અનેક સેવન કરામું કે જેમ તમને પુત્ર પ્રાપ્ત થયે જાશે તો તમે પણ ખુશા હો. કે

આ કપિલા નામે ધાવ્ય છે, તે પિયુષથી ભરેલા પયોધન
વાળી ને પ્રદ્વાની પુત્રી જેવી છે. આ રાજાને સંખ્યામાં
ચતુરંગીણી સેના છે અને પારાવાર ઋદ્ધિ છે કે જેને જોઈ
ધનદ પણ લગ્ન પામે છે. તેની આખી પ્રજા ધનપાત્ર
દારિદ્રને તો ત્યાં કોઈ જાણતું પણ નથી, તે સાથે ત્યાં પડિ
પણ ઘણા વસે છે કે જે પરવાદીને જીતવાને મહા સમયે
ત્યાંની સ્ત્રીઓ પણ ચપળ, સુંદર સ્વભાવવાળી અને શાંત

એકઠા કનકવતી રાણી પોતાના આવાસમાં જોડી હો
નેવામાં પુત્રની ચિંતા ઉત્પન્ન થઈ એટલે તેના નેત્રમાં
અશ્રુની ધારા ચાલી, તેનું હૃદય લીંતઈ ગયું, મુખે નિસાર
કાઢવા લાગી અને જળવિના માછલી ટળવળે તેમ ટળવળ
લાગી. એવી સ્થિતિ પોતાની સ્વામીનીની જોઈને તેની દમ
એકદમ ઉતાવળી રાજા પાસે ગઈ અને તે હકીકત નિવે
કરી. એટલે રાજા દોડતો રાણી પાસે આવ્યો. તેને અને
પ્રકારે આશ્વાસન આપીને રાજાએ કહ્યું કે—“હે ચંદ્રાવળી
તું જામ દિલગીર કેમ થઈ છે? આ દક્ષિણી ચીર
જીંજીવી નાખ્યું છે, તેનું કારણ શું છે? તારી આંખ કે
હોપી છે? તેનું નામ કહે એટલે તેને સજ્જ કરે કે ફરીને કે
તારી આંખ હોપે નહીં. તારે કોઈ વાતની ખાની નથી,
મારી પ્રાણધાર છે, તો તને શી ચિંતા ઉત્પન્ન થઈ છે?”

ચિંદ્રરાજાનાં આવાં વચનો સાંત્તમીને કનકવતી
જોડી કે—“હે સ્વમિન્ ! તમારી કૃપા જોવા
આજ માત્ર પૂરું થયેલી છે. તમારી મારા ઉપર કૃપા

પછી મારી આસ કોણ લોપી શકે તેમ છે ? હું તમારા
 વેળા પ્રાણેશ્વર પામી છું તેથી રોજ નવા નવા વેશ પહેરું છું
 જેવા ઉદ્રાણીએ પણ દીકા નહીં હોય. મનને ભાવતા ભોજન
 રૂંડું, કાણે કાણે નવા નવા આભૂષણો : પહેરું છું કે જે
 મને દેવતાઓ પણ સંશય પામે છે કે આ કાણે ઘડ્યા હશે ?
 અનેક પ્રકારનાં મુગંધી દ્રવ્યોનું વિલેપન, કરું છું કે જેથી
 મારો તો મારો કેડોજ છોડતા નથી. એમ બધા પ્રકારનું
 મને મુખ છે; પણ હે સ્વામિન ! એક પુત્ર વિના તે મુખ
 નકામું છે. એ મુખ તૃણતુલ્ય છે. મારું જીવિત પણ નિષ્ફળ
 છે, રણવગડાના કુંડની જેમ મારો અવતાર અલેખે છે. પુત્ર
 વિનાના ધનવંતનું સવારમાં કાઠ મુખ પણ ભોતું નથી.
 જમીનપર આળોટતા, રડતા, પડતા, તોંતડું તોંતડું બોલતાં,
 ધુળવાળે ચરીરે બોળામાં આવીને બેસતા અને લાકડીનો
 પોટો કરીને ચેરીમાં રમતા એવા પુત્ર જંને છે તેનો અવતાર
 સફળ છે. પુત્ર કીર્તિને વધારનાર છે, વંશને વિસ્તારનાર છે,
 પુત્રથી સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે, ગયેલા ગરાસ પાછા મળે છે,
 કૃદપણમાં મુખ આવે છે અને અનેક પ્રકારનો આનંદ આપ-
 વાનું તે સાધન છે. તેવા પુત્ર મારે ન હોવાથી હું તેનાજ
 ચિંતા કરું છું. મને તે સિવાય બીજી કશી ચિંતા નથી. ”

રાજાએ રાણીની બધી વાત જાણી લખને કહ્યું કે—“હે
 પ્રાણપ્રયા ! તમે એ વાતની ચિંતા તણ વો, મનમાં હર્ષ
 ધારણ કરો, આપણે મંત્રતંત્રાદિક અનેક પ્રયત્ન કરીશું કે
 જેથી તમને પુત્ર પ્રાપ્ત થશે બાકી તો તમે પણ બાંધા છો કે

એ વાત કોઈના હાથમાં નથી. ” આ પ્રમાણે રાણીને દિલાસો આપીને પછી રાજાએ મને તેડાવ્યો અને મારી પાસે રાણીની બધી વાત કહી. મેં બુદ્ધિપૂર્વક વિચાર કરીને કહ્યું કે—“ હે રાજા ! તમે અકૃમ તપ કરીને કુળદેવીને આરાધો. અને તેને પ્રસન્ન કરીને પુત્રનું સુખ મેળવો. ” રાજાએ તે વાત કબુલ કરી. બીજેજ દિવસે રાજાએ અકૃમ કર્યો અને કુળદેવીને આરાધવા એકાંતે બેઠો. ત્રણ દિવસ પૂર્ણ થયા એટલે કુળદેવી પ્રગટ થઈ. તે જમીનથી ચાર અંગુળ અધર રહેલી હતી, તેના કંઠમાં અમ્લાન પુષ્પોની માળા હતી, તેના નેત્ર મટકું મારતા નહોતા, તેનું મુખ પ્રસન્ન હતું, નેત્ર કંઈવાળા હતા, શરીર પવિત્ર હતું અને અનેક આભૂષણો તેણે ધારણ કરેલાં હતાં. તેણે પ્રગટ થઈને રાજાને કહ્યું કે—“ હે નૃપતિ ! તેં મને કેમ આરાધી છે તે કહે. હું તારાપર પ્રસન્ન થઈ છું. તેથી તારે જે જોઈતું હોય તે માગ, હું તારું મન ઈચ્છત આપીશ. ”

આ પ્રમાણેનાં દેવીનાં વચનો સાંભળીને રાજા હાથ જોડી તેને કહેવા લાગ્યો કે—“ હે કુળદેવી માતા ! તું સેવા કરી સતી કુળની વૃદ્ધિ કરનાર છે, સમૃદ્ધિને આપનાર છે અને દુઃખને દૂર કરનાર છે. મેં તારી પુગનિમિત્તે આરાધના કરી છે. જો પુગથી આસન સાંકડું થાય, જ્ઞાનથી હૃદય સાંકડું થાય ને મુનિ મહારાજના પદાન્વાથી ઘર સાંકડું થાય તો બાણક કે તેનું સુકૃત ખપી ગયેલું છે. હે માતા ! તમારે મારી પ્રાર્થના પૂર્ણ કરવીજ પડશે, કારણ કે પુત્રવિના તમે પણ પૂર્ણ

કરી, પણ છેવટે રાજા ને મંત્રીઓ મળીને અનેક પ્રકારના કુક-
કપટથી ચંદરાજના ચિત્તને રીઝવ્યું. એટલે ઉંડા વિચાર
કરીને ચંદરાજનો પરણી આપવાની હા પાડી. તેથી સિંહ-
લરાજા ઘણો હર્ષિત થયો અને એકદમ વરને શણગારવાની
અને વરઘોડાની તૈયારી કરવા માંડી. ચારે બાજુ આનંદના
વાણંત્રો વાગવા માંડ્યા.

પ્રકરણ ૮ મું.

હવે ચંદરાજને નહવરાવી ઉત્તમ વસ્ત્રાભૂષણો પહેરાવ્યાં
અને વરઘોડાને લગતી બીજી તમામ પ્રકારની તૈયારી કરી.
સિંહલરાજાને ઉતારેથી વરઘોડો આગળ ચાલ્યો. લોકો ચારે
તરફ જોવાને હળીમળી રહ્યું. લોકો કહેવા લાગ્યા કે—‘બુઓ !
સિંહલરાજાનો પુત્ર કનકધ્વજ વરરાજા અપ્રતિમ રૂપશાળી
ચાલ્યા આવે છે. ’ એ વખતે હજારો દીપકો ચારે બાજુ પ્રક-
ટાવેલા છે તે જોવા સૂર્ય તો રાત્રિ હોવાથી આવી શક્યો
નથી, પરંતુ પોતાના કીરણોને જનનૈયા તરીકે મોકલ્યા હોય
એમ જણાય છે. એ વખતે દિનકરને વાહને ચંદ્રમા ચડ્યો
લાગે છે અને જેમ ચંદરાજ વરઘોડે ચડ્યા છે; છતાં કનકધ્વજ
ગીતમાં ગવાય છે તેમ ચંદ્રની શોભા પણ વધી પડી છે.
કેટલાક કહે છે કે ‘આ તો કનકધ્વજ નહીં—કોઈ બીજો
જણાય છે. ’ વળી કેટલાક કહે છે કે—‘આપણે કનકધ્વજને
ક્યાં જોયો હતો, માત્ર સાંભળ્યો હતો અને જેવો સાંભળ્યો

હતો તેરો તો અત્યારે દેખાય છે. આવો અપૂર્વ રૂપવંત વર મંગવાથી આપણા નૃપની પુત્રી જહુ ભાવ્યથાળી જણાય છે. આની માતાને પણ ધન્ય છે કે તેણે આવા પુત્રને જન્મ આપ્યો છે. આના રૂપની પાસે દેવનું રૂપ પણ ઠાંઈ હીસા-ખમાં નથી.

વરપોટા ધીમે ધીમે આવતો અને લોકોની વરને લેવાની મનોવૃત્તિને સંતુષ્ટ કરતો તોરણ પાસે આવ્યો. સ્ત્રીઓ પણ વેવાઈનું ઘર પાસે આવવાથી જમણા લેસથી ગીત ગાવા લાગી. પછી વરપોટા ઉપરથી ઉતર્યા અને સાસુએ ગોરે બતાવેલી વિધિ પ્રમાણે વિધિ કરીને-પોંખીને મંડપમાં લીધા વર માતૃગૃહ (માયરા) માં જોડા એટલે પ્રેમલાલચી (કન્યા) ને લાવીને તેની સામે જોસાડવામાં આવી. તે જાનેની છુગલી લેડી લેઈને સર્વે લોકો કહેવા લાગ્યા કે-‘ આતો વરાઝર દામદેવ અને રતિની જેવી લેડી મળી છે. પ્રભુ આ લેડીને અખંડ રાખજો. ’ આ પ્રમાણે સર્વ માણસો આશીર્વાદ આપવા લાગ્યા.

હવે વીરમતી ને શુણ્વાવળી પણ નગરમાં ફરી ફરીને ત્યાં વરને લેવા માટે આવ્યા અને એકીટસે તેને લેવા લાગ્યા. તે વખતે વરકન્યાને ચારીમાં લાવવામાં આવ્યા અને ચારે મંગળ વર્ત્યા વિધિપૂર્વક લગ્નક્રિયા પૂરી થઈ. તે વખતે શુણ્વાવળી સાસુને કહેવા લાગી કે-“ હે બાઈજી ! આ વર તો આપણો ઓળખીતો છે. એ તમારા પુત્ર જ છે. હું વીશે વિધા કરું છું કે એમાં ફેર નથી. ” વીરમતીએ તેનું કહેવું

તદન અસંલવિત હોવાથી માન્યું નહીં અને તે તરફ ધ્યાન
પણ આપ્યું નહીં. એટલે વરને ખરાખર નિહાળી જોઈને ફરી
ગુણાવળી જોલી કે—“અરે બાઈજી ! હું કહું છું તે ખરેખર
છે. આ મારા પ્રીતમજ છે અને અહીં પરણવાથી આ પ્રેમલા-
લચ્છી સાચેસાચી મારી શોકય થઈ છે. આપણે બે જેમ
આવ્યા તેમ એ પણ કોઈ રીતે આવ્યા જણાય છે. મને એ
વાતમાં પૂરેપૂરો સંદેહ પડ્યો છે. ” સાસુ જોડ્યા કે—“અરે
વહુ ! એવી કયપય શામાટે કરે છે અને જોડો સંદેહ શા
માટે લાવે છે ? ચંદ તો આલાપુરીમાં સુતો છે અને આ તો
કનકધ્વજ કુમાર છે. હું તને કહેતી હતી કે ચંદ કરતાં પણ
સુંદર મનુષ્યો હોય છે તેનું આ પ્રત્યક્ષ પારખું છે. તું ચંદ
ચંદ થું અંખ્યા કરે છે ? તારો પતિ તો ગાર્ડી જેમ નાગને
બાંધી રાખે તેમ મંત્રથી બાંધાઈને ઉંઘમાં પડેલો છે, તે આ-
પણે જઈને છોડ્યું ત્યારે છુટ્યો. તું માઈ વચન માન અને
આમ લોળી થઈને જેને તેને ચંદ કહેવાનું છોડી દે. આ
જગતમાં સરખે સરખા પણ લાખો મનુષ્યો હોય છે. ” સાસુ-
નાં આ પ્રમાણેનાં વચનો સાંભળી ગુણાવળી મૈન રહી પણ
તેના માનવામાં તેની વાત આવી નહીં.

હવે અહીં મકરધ્વજ રાજા વરને જોઈને બહુજ રાજ
થયો અને પોતાને આવો જમાઈ મળ્યો તેને માટે પોતાના
આત્માને ધન્ય માનવા લાગ્યો. તે વિચારે છે કે ‘આવા
અનુપમ રૂપવાળા વરને વિધાતાએ કેવી રીતે ઘડ્યો હશે ?
મારી બેટી જેવી સુદની પેટી છે, તેવોજ તેને વર પણ મળ્યો છે.

લેદ ન પામવાથી પ્રેમલા હાથમાં પાસા લઈને પોતાની ચટ્ટી
રાઈથી જોલવા લાગી કે—

વસિઓ સસિ આગાસે, વિમલપુરે ઉગ્ગમીઓ જહાસુસં ।
જેણાભિભૂઓ જોગો, સ કરિસ્સઈ તસ્સ નિવ્વાહો ॥

આમાં પ્રથમ ચંદરાજા જોડ્યા કે—“ આલાપુરીમાં
વસનારો ચંદ્ર વિમળપુરીમાં ઉગ્યો, (આવ્યો) પરંતુ આ
અપ્રાર્થિત પ્રેમનો નિર્વાહ વિધિને હાથ છે.” એટલે આ પ્રેમ
કાંઈ માગ્યો મળ્યો નથા—અણુમાગ્યો થયો છે. તેનો નિર્વાહ
તો વિધાતા અનુકૂળ થાય તોજ થઈ શકે. ” તેનો લાવાર્થ
પ્રેમલાલચ્છી સમજી નહીં તેથી તેણે આલાપુરીને આકાશ
માની ઉત્તર આવ્યો કે—“ આકાશમાં વસનારો ચંદ્ર યથા
સુખ (આનંદ) વિમળાપુરીમાં અત્યારે ઉગ્યો છે. તો જેના
વડે તેના ને આકાશનો યોગ થયો છે તેજ તેનો નિર્વાહ પણ
કરશે—અર્થાત્ વિધાતાજ તેનો નિર્વાહ કરશે. ”

આ પ્રમાણેનાં લાવાર્થવાળાં પ્રેમલાલચ્છીની કહેલી
ગાથા સાંભળીને ચંદરાજાએ જાણ્યું કે—“ આ લોણી નિપુણ
છતાં મારા કહેવાનો લાવાર્થ સમજી શકી નહીં તો હવે
નિપટ સમજાવું. ’ એમ વિચારી પાસા હાથમાં લઈ રસમાં ને
રસમાં જોડ્યા કે—

પુરવ દિશિ એક આલાનગરી. ચંદ્ર નૃપતિ તિહાં રાજા
છે તસ મંદિર રમવા જેવા. સારી પાસા તાંજ.
નવિ છે નેલવા ક્યાં સગન. તે હોય ને છલાં રમીએ;
કાલ રાત્ર રમન ગુણવળી. રાત્રકી દિમ ગમીએ.

દુર્લભ મેળો મૂકવાનું મન થતું નથી, પણ આવો પ્રસંગ હજી-
વાર મેળવી શક્યો. માટે હવે તમે ઝટ નીકળી જાઓ. આ પ્રમા-
ણેનાં તેના વચન સાંભળીને ચંદરાજએ તરતજ નિકળવાની
તૈયારી કરી; કારણ કે તેજી થોડા દુકારો સહન કરી શકતો નથી.
જગત રણરૂપને બંને શૂરવીર કહે, પણ ખરા શૂરા તો વચન-
શૂરા (વચન પાળનારા) હોય તેજ છે. બુઝો ! એક વચનને
માટે પરણેલી સ્ત્રીને તથા દેવા ચંદરાજ તૈયાર થયા, લગાર
પણ આનાકાની કરી નહીં.

તેથી જ્ય તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો તેમાં ચંદરાજ
પ્રેમથી સહન નહ. એટલે કન્યાને રૂઢી સિંહલરાજ વાગતો
... માટે પોતાને કોઈ અન્ય નાગમાં વાગ્યોને પુરુષ
... માટે અન્ય પછી ચંદરાજ પ્રેમથી

અને હું જઈ પણ ચકીચ નહીં. 'આમ વિચારીને સર્પ
 કાંચળી છોડે તેમ પ્રેમલાની ઉપેક્ષા કરીને તે ઉઘ્યા એટલે
 પ્રેમલા બોલી કે—'સ્વામી ! ક્યાં પધારો છો !' ચંદ્રબોધ્યા—
 'દેહચિંતા માટે બહુ છું.' પ્રેમલા પાણીની ઝારી ભરીને સાથે
 ચાલી. ચંદ્રરાજાએ સાથે આવવા ના પાડી, પણ તેને કપટ
 ભાસ્યું એટલે તે વારી રહી નહીં. તેથી ચંદ્રરાજા દેહ પવિત્ર
 કરી પાછા આવ્યા. તે વખતે હિંસક અન્યોદ્ધિત કરી બોલ્યો કે—
 'હે નિશિભૂષ ! વહેલો યા, જો તને દિનકર દેખશે તો તારું
 રૂપ પ્રગટ થઈ જશે.' ચંદ્રરાજા આ અન્યોદ્ધિત સમજ્યો
 અને તેથી વારંવાર દ્વારપાસે જવા લાગ્યો. પરંતુ પુષ્પની પાછળ
 મુગંધ બાપ તેમ પ્રેમલા દરેક વખતે તેની પછવાડે જવા લાગી.
 એટલે ચંદ્રરાજા તેને છેતરી ચકયો નહીં. પછી સ્નેહથી ઘેલી
 ઘરેલી પ્રેમલાએ તેને હાથવડે ખેંચી લાવી ચચ્ચાપર બેસાડ્યા
 અને અનેક પ્રકારે સ્નેહ બતાવી કહેવા લાગી કે—'આમ
 ક્ષણ ક્ષણમાં શું કર્યા કરો છો ? ક્ષણમાં બહાર જાઓ છો ને
 ક્ષણમાં અંદર આવો છો તેનું શું કારણ ? પહેલા સમાગમ-
 માંજ આવું કપટ કેમ કરવા માંડ્યું છે ? આમ કર્યો તો
 આપણા સ્નેહનો નિર્વાહ પણ કેમ થશે ? પહેલા કવળમાંજ
 મહિષા આવશે તો પછી તે લોજનમાં સ્વાદ શું રહેશે ?
 તમે પહેલી રમતમાંજ આવો વેશ શું કાઢી બેઠા છો ? આમ
 થશે તો પછી તમે પ્રીતિનો પૂર્ણ નિર્વાહ કેમ કર્યો ? માટે
 ચળચિત્તપણું છોડી ઘો અને જેણે તમારી સાથે ખગતા કરી
 હાય તેના મુખપર ધૂળ પડે. હે સ્વામિન તમને મળવાની

અત્યંત આકાંક્ષા હતી તેથી સંયોગ તો થયો; પરંતુ તેમાં તમારા ચળચિત્તપણાથી ઇચ્છા હતી તેવી મીઠાશ આવતી નથી. બાકી તમે જે ગાથા કહી છે તેથી હું તમારો ભેદ જાણી ગઈ છું, એટલે હવે તમને કોઈ રીતે જવા તો દર્શાવ જ નહીં. માટે હે વાલમ ! મને આશાભરેલીને નિરાશ ન કરો. હું તમે જે કંઠા તે કરવા કબુલ છું. હું તમારા પગની મોઝડી સમાન છું ને તમે મારા માથાના મુગટ છો. હું તમારે પગે પડું છું. તમારી પાસે જોજો પાથરું છું. તમે શા માટે મોઝડુ મચકોટીને એસી રહ્યા છો ? પ્રસન્ન કેમ થતા નથી ? જો હું કોઈ તમારું મન રાખી શકી ન હોઉં તો તે અપરાધ ક્ષમા કરો. કેમકે હું તો બાળકબુદ્ધિ છું. વળી હે સ્વામી ! ક્યાં વમગાપુરી ને ક્યાં આભાપુરી ? મારો ને તમારો મેળાપ ક્યાં થાય ? એ તો કોઈ વિદ્યાતાંજ સંજોગો વાત બની આવી છે. તમે કહેલી વાત હું સમજી શકી નથી. એમ જાણુશો તહિ. હું તમને મારા નથા કે ન સમજું. વળી જાણ્યો થક પીડતો નથા ને મારા ને મારા ને મારા ને મારા તમારો શોભા ઘટશે. તમારો કંઈ નથા નું કુળ નથા વળી તમારા સાસરાએ લેવા દેવાને તમને હુલ્યા નથા ને કોઈ વાતની ઇચ્છા હોય તો તમારે કંઈ જમાઈ તો કાઢકા જ દેવા. પણ આમ વગર કાંઈ વસ્તુ સને મેલો ને કોઈ નહીં. આ તો બાળકની જવાબ ને કાંઈ નથા ને કાંઈ નથા ને કાંઈ નથા ને કાંઈ નથા છે. તમે તો સમજાવો છે. નાંદે કંઈ કાંઈ વાતચિત કરો. વળી તમે સારાપણે સમજાવે વાત કરા છે તે હું મૂલી જવાની

નથી. કદી તમે મને ઉવેળીને ચાટ્યા જશો તો તમારું
કેકાણું પૂર્વદિશાએ આશાપુરીમાં છે તે બહુતી હોવાથી ત્યાં
આવીને પણ મળીશ. ”

આ પ્રમાણેનાં પ્રેમલાનાં વચનો સાંભળીને ચંદરાજ
બોલ્યા કે “ હે પ્રિયા ! તું હક શા માટે કરે છે ? વિધાતાએ
લગ્નલેખમાં અણમાત્ર પણ જોણું કે વધતું થવાનું જ
નથી. આ કથા કહેવાય તેવી નથી. જાંધી મુકી લાખની છે.
તું ચતુર થઈને કેમ ચૂકે છે ? તારા મનને વચ રાખ. મારાથી
પણ તારા સ્નેહ છાડતો નથી, પરંતુ સાથે છછુંદર ગળ્યા
જેવું થયું છે ત્યાં મારો ઉપાય નથી. ” આ પ્રમાણે કહીને
તેણે પ્રેમલાને ઘણું સમજાવી પણ તે કોઈ રીતે સમજી નહીં,
તે તો તેનો છેટો પકડીને ઉશીજ રહી. ચંદરાજ ઘણું
અકળાવા લાગ્યા પણ તેણે છેટા મૂક્યો નહીં. એટલામાં
હિંસકમંત્રી ધસમસનો અંદર આવ્યો અને કહ્યું વચન
કહીને જોરાવરીથી છેટા છોડાવી દીધો. એટલે પ્રેમલા મંત્રીની
લાજ કાઢીને અંદર ચાલી ગઈ અને ચંદરાજ પરણી જીને
તથાને બહાર નીકળ્યા.

ત્યારથી સિંહલરાજ પાસે જઈ ચંદરાજએ કહ્યું કે—
“ તમારું કાર્ય સિદ્ધ થયું છે, પણ મેં રાત્રી સુંદરીને મૂકી છે
તેની લાજ તમારો હાથમાં છે. ” આ પ્રમાણે કહી તેની રજા
લઈને ચંદરાજ ઉત્તાવળેા હાથમાં ખડગ લઈ બહાર ઉદ્યાનમાં
આવ્યો અને સહકાર પાસે આવી તેના કોટરમાં સંતાઈ ગયો.
એટલામાં હાથમાં કંઠા લઈને વહુ સાથે વીરમતી પણ ત્યાં

આવી અને અડધો પહોરજ રાત્રી રહેલી હોવાથી એકદમ ઉતાવળી આંખા ઉપર ચડી ગઈ. એટલે તેની દૃષ્ટિ તેના કોટર તરફ ગઈ નહીં. સાસુ વહુ બંને ઉપર ચડી એટલે આંખા આકાશમાર્ગે ચાલ્યો અને આભાપુરીનો રસ્તો લીધો.

પ્રકરણ ૯ મું.

આભાપુરી પાછા જતાં આંખા ઉપર બેઠેલી વીરમતી વહુને કહે છે કે—“જો તું ઘરે રહી હોત તો આ નગરી ને કનકધ્વજ કુમારને તું ક્યારે દેખત ? હું આવાં નવાં નવાં કોતુક તને રોજ બતાવીશ અને તારી હોંશ પૂરી કરીશ; પણ તારે મારી સાથે મનમેળ રાખવો પડશે. મારા વિના આટલો બધો આકાશમાર્ગ જીવું કોણ અતિક્રમે ? ફક્ત સિદ્ધાંતમાં ચારણ મુનિની ગતિ અત્યંત કહી છે, યાકી પંખી તો બહુ જાય તો જાર યોજન જઈ શકે. મારી શક્તિ તો હઠ વિનાની છે. જ્યાં પવન સંચરે શકે ત્યાં હું પણ જઈ શકું અને કોઈ ન કરી શકે તે કાંઈ હું કરી શકું.”

સાસુના સ્વનુમે આવા વચ્ચણ સાંભળીને શુણ્ણવળી બોલી કે “સાસુજી ! આપ કહે છે તે બધું સાચું છે. આપની શક્તિની આજે મને ખાત્રી થઈ, પરંતુ એક વાતમાં તમે ભૂલ ખાધી છે. તે એ છે કે કનકધ્વજ કુમારની જગ્યાએ જરૂર તમારા પુત્રજ હતા અને તેજ પ્રેમજ્ઞાને પરણ્યા છે, એમાં મને જરાપણ અદિશો નથી. આમાં જો મારી ભૂલ કરે તો

મને ઠબકો આપેજો.” ધીરમતીએ કહ્યું કે—“હવે તું બહુ ડાહી થઈ ગઈ છે તે જાણ્યું! મારા પુત્રને ફેગટનો ઓલંથો આપે છે. તુંતો જ્યાં જ્યાં રૂપવંત પુરૂષ દેખીશ ત્યાં ત્યાં ચંદ્ર જ કહીશ! પણ મને મારા પુત્રની ખાત્રી છે, કેમકે તે મારે વશ છે.” આ વખતે વૃક્ષના કેાટરમાં રહેલ ચંદ્રરાજ વિચારે છે કે—‘રખે જો આ મારી વાત જાણ્યે તો જરૂર હિંસા કરશે, તેથી કોઈ રીતે મારી વાત જાણાય નહીં તો ઠીક.’ આ પ્રમાણે તે વિચારે છે, સાચુ વહુ વાતો કરે છે અને વૃક્ષ અનેક નગરો ને પર્વતો ઉલ્લંઘનું ચાલ્યું જાય છે. એમ ચાલતાં દ્વરથી આભાપુરી દેખાણી. કુકડાઓ બોલવા લાગ્યા. પૂર્વ દિશા આનંદ પામી. એક બાજુથી અરુણોદય થવાની તૈયારી થઈ અને બીજી બાજુથી ચંદ્ર પણ આવી પહોંચ્યો. આંખો તેના વનમાં મૂળ સ્થાનકે આવી જમીનપરસ્થિર થયો. એટલે સાચુએ કહ્યું કે ‘વહુ! આ આપણો ભાગ આવ્યો; હવે વૃક્ષપરથી નીચે ઉતરેલ’

પછી જ ને જણા નીચે ઉતર્યા, પરંતુ ભાગ્યયોગથી ચંદ્રરાજ તે વખતે પણ તેમની નજરે પડ્યા નહીં. પછી તે જ ને પવિત્ર થવા માટે નજીકની પુષ્કરણીમાં ગઈ એટલે ચંદ્રરાજ કેાટરમાંથી નીકળી ઉતાવળે પોતાના મહેલમાં આવ્યો અને વેશ બદલી નાખી નવો વેશ ધારણ કરી પોતાની શય્યામાં સુઈ ગયો. સાચુ વહુ પણ હમ્મતાં રમતાં પોતાના મકાનમાં આવ્યા.

પછી ગુણાવળીને કંબા દઈને ચંદ્રરાજ પાસે મોકલી

અને વીરમતીએ નગરલોકને આપેલી નિદ્રા અપહરી, લોક
 સૌ જાગૃત થયું. અને પોતાના પ્રાતઃકાળ સંજોગથી પટ્ટકર્મ
 કરવા લાગ્યા. રાત્રીની હકીકત કોઈના જાણવામાં ન આવી.
 ગુણાવળી ઉતાવળી ઉતાવળી પોતાના મહેલમાં આવી. ત્યાં તેણે
 પોતાના સ્વામીને નિદ્રામાં પડેલા દીઠા. ચંદરાજને પણ તેને
 દીઠી. ગુણાવળીને એક તરફથી શાંતિ થઈ પણ બીજી રીતે
 બેઠે થયો કે મેં પાપિણીએ સ્વામીને આવી ઘોર નિદ્રામાં
 નાખી દીધા તે ઠીક ન કર્યું. પછી તેને જગાડવા કંબાના
 ડગડારા દીધા. એટલે ચંદરાજ કપટથી આગસ મરડવા લા-
 ગ્યા. તે વખતે ગુણાવળી અજાણી થઈને બોલી કે—“હું
 નણુદીના વીરા ! રાત્રિ વ્યતિત થઈ, પ્રભાત કાળ થયો, માટે
 હવે ઉઠો. આજની રાત્રી તો મારે વૃથા ગઈ છે, કારણ કે મેં
 આખી રાત ઉજાગરા કર્યો, પણ તમે તો જગાડતાં જો જાઓ
 નહીં. એવા નિર્જાને ઉઘી ગયા હતા કે જાણે સ્વપ્નામાં કોઈ
 રાજ પામ્યા હો અથવા કોઈ રાજકન્યા સાથે પાણિયડણુ
 કર્યું હોય એમ જણાય છે. હું નાથ ! હવે તો જાગો.
 ઉઠ્યાવળી ઉપર ન્યૂં ઉઘ્યો છે. માટે આપના મુખનું મને
 દર્શન આપો. હું ગંગાજગ ને દાતણ લઈને ઉભી છું. માટે
 તત્કાલ જાગી જાઓ. આ વખતે રાજપુત્રો તો અખાડામાં
 જઈને મહાયુદ્ધ કરે. રાજસલાનો વખત પણ થઈ ગયો છે.
 માટે હું ત્રાસુના જાગ્યા ! હવે ઉઠો. આપ એટલા બધા મોડા
 ઉઠો છો એમ જો વિમાતાના જાણવામાં આવશે તો તેના તરફથી
 નકામો ઉપકો મળશે.”

શુભાવગીનાં આ પ્રમાણેનાં વચનો સાંભળીને ચંદ્ર
કપટનિદ્રા તણ હાંફલા હાંફલા થઈને ઉઠ્યા. અને જો
કે—“ બહુ વખત યહ ગમે, સૂઈ ઉઘ્યાની પણ ખગર પ
નહીં, રાત્રીએ માવડું યયું તેની કંડકથી મારું દીલ વધ
વેરાઈ ગયું તેથી રાણીજી ! મને ઉઠતાં વાર લાગી. પણ અ
તો તમને પણ આખી રાત્રીને દેવગદો લાગે છે. કેમકે આ
તે વાત કહી આપે છે. વગી આજ તો અત્યારથી જ પ્રી
વિશેષ બતાવવા માંડી છે. વગી આજની વાત રસીલી લ
છે, કેમકે તમે પણ વાણીયાશાઈ રંગ બતાવવા માંડ્યો
એમ જણાય છે કે આજે રાત્રે તમે કાંઈક કિડા કરી આ
લાગો છો. આજના ઢંગજ બુદ્ધાજણાય છે તો હવે અમને
તો કરો કે રાત્રે ક્યાં ગયા હતા ? પછી અમને જગાડવ
“ હેવાળી વાતો કરજો. ”

શુભાવળી જોડી કે—“ હે નાથ ! હું આપના
લુકમળ છોડીને ક્યાં જઈ ? હું તો કાંઈ રાતની વાત જા
નથી; પણ તમે કાંઈ રાત્રી રમી આવ્યા લાગો છો. મા
આપની આજ્ઞા વિના મહેલ બહાર પગ પણ કેમ દેવાય ?
તમે ખરેખરી વાત કહી દો. ”

આ પ્રમાણેનાં રાણીનાં વચનો સાંભળીને ચંદ્ર
વિચારવા લાગ્યા કે ‘ આમાં આનો જિલકુલ વાંક નથી.
એક રાત્રીના પ્રસંગમાં જે સરલ અને સાચા જોડી હ
વાંડી અને અસત્ય જોલનારી યહ પડી. આમાં વાંક
વિમાતાનો છે. જેમ શ્રીકૃષ્ણનું પાણી કપૂરના સંગમથી

રૂપ થઈ જાય છે તેમ સાધુજનો પણ દુઃસંગતિથી વિકાર પામી જાય છે. ચંત્રની ઘડીના સંગમથી બાહરને પ્રહાર સહન કરવા પડે છે. દુષ્ટનો સંગ અંગારા જેવો છે. તે બધી સ્થિતિમાં નુકશાનજ કરે છે. વળી નારી, વારી, તલવાર, નેત્ર, અશ્વ ને નરેશ જન્મ વાળીએ તેમ વળે છે. 'આ પ્રમાણે વિચારીને બોલ્યા કે—“ હે પ્રિયે ! હવે બીજી ત્રીજી વાત પડી મૂકીને રાત્રી ક્યાં રમી આવ્યા તે સાચું કહો. ” ગુણાવળી પતિને ભોળવવા માટે કલ્પિત વાત કહેવા લાગી.

“ હે સ્વામી ! વૈતાલ્ય પર્વત ઉપર વિશાળા નામે નગરી છે. ત્યાં મણિપ્રભ નામે વિદ્યાધર રાજા છે. તેને ચંદ્રલેખા નામે સ્ત્રી છે. રાત્રિદિવસ સુખ વિલાસ કરે છે. તમામ વિદ્યાધરોને પોતાની આજ્ઞાને આધીન બનાવી દીધા છે. અન્યથા ગુરૂ મહારાજ પાસેથી યાત્રાદિકનો અધિકાર સાંભળી યાત્રા કરીને આજ રાત્રીએ આભાનગરી ઉપર આવ્યા, તે વખતે વરસાદ થવાથી બહુ પવન નીકળ્યો એટલે તેનું વિમાન થંભાણું—ચાલી શક્યું નહીં. એટલે વિદ્યાધરીએ પૂછ્યું કે “ હે સ્વામી ! આજે અહીં અકાળે વૃષ્ટિ કેમ થઈ અને આપણું વિમાન કેમ થંભાણું ? ” વિદ્યાધર બોલ્યો— “ એ વાત કહેવાની નથી. આપણે પારકી વાત કરવામાં નફો શો ? ” એટલે તે વિદ્યાધરોએ હઠ લીધો કે “ જરૂર કહો ને કહો ” એટલે વિદ્યાધરે તેનાથી થાકીને કહ્યું કે—“ આ આભાપુરી ઉપર કેટલું દેવતા રૂપમાન થયો છે, તેણે રાજાને પરિનાય ઉપજાવવા આ વૃષ્ટિ કરી છે અને રાજાના પુણ્ય

પ્રતાપથી આપણું વિમાન અંજાણું છે. ક્યારે વિદ્યાર્થી પેલો
 છે " એના કોઈ ઉપાય છે કે એનો એ રૂબરૂ ન
 આવે, તે એવું સાધ્યું હોય ના જેણે કદાચ કદાચ વિદ્યાર્થી
 છે, વિદ્યાર્થીને જાણે છે " એવો નો કોઈ રહસ્ય છે, જેણે એક
 ઉપાય જાણ્યું હતું. તે એવો વિદ્યાર્થી છે ના જેણે કદાચ
 અને વિદ્યાર્થી વિદ્યાર્થી અને જાણ. " જેણે વિદ્યાર્થીને વિદ્યાર્થી
 જાણીને લઈને જાણી જાણી પાંચ આંચે અને કહ્યું છે " એ
 માતા । તમણે પુત્રના વિદ્યાર્થી ઉપાય જાણી પાંચ કહે નો
 સાંભળે " વિદ્યાર્થી કહ્યું છે— " વિદ્યાર્થી રહસ્યને કોઈ રહસ્ય-
 નાથજીના મહાઅંગનાથ વિદ્યાર્થી રહસ્યને કોઈ રહસ્યને
 પંચ વિદ્યાર્થી કરી તમે, રાજાની રાણી અને મારી જાનો આખી
 રાત્રી પ્રભુના શુભગાનવડે રાત્રિજાગણુ રહી અને પ્રભુના શુભ
 ત્યારે આ કંજા લઈને તમારા પુત્રને અડાકો છે એથી તે
 સજ્જ થઈ જશે અને વિદ્યાર્થી માં જ નાથ પામશે. વિદ્યાર્થી
 આ પ્રમાણે કહેવાથી આપની વિમાતાએ અને જાણી અને
 અને આખી રાત્રી વિદ્યાર્થી રહ્યા પ્રમાણે જિન શુભ ગાનમાં
 વ્યતિત કરી. પછી કંજાવડે એ આપને જગાડ્યા અને તે
 વિદ્યાર્થી રથરથાનકે ગયો. આ પ્રમાણેની અમારી રાત્રી
 સંજાંથી હરીકેત છે. "

ચતુર અંદરજાએ તે જાંબી વાત સાંભળી લઈને કહ્યું
 છે—તમે સાચેસાચી વાત કરી. પતિમતા સીનો એ ધર્મ જ છે
 કે પતિના હિતમાં તત્પર રહેવું. પતિને માટે સી અનુભવ

પણ કરે, સુકૃત્ય તો વિશેષે કરે. સ્ત્રી નિરંતર પતિની ભક્તિ-
વાળી જ હોય અને માતા તો પુત્રનું હિત કરે તેમાં તવાઈ
જ શી ? તમે મારે માટે આખી રાત્રીનો ઉઠાગરો કર્યો તે
મોટી મહેરબાની કરી. મારી અને તમારી સાચી પ્રીતિમાં એવું
ઘટે છે, તમે મારે માટે આખી રાત ઉઠાગરો ન કરો તે
ખીનું કાણુ કરે ? હે ચંદ્રાનને ! હું તમારી વાત સાચી
માનું છું. મને તમારી પ્રતીતિ છે. આખી રાત્રી જિનગુ
ગવાય એવાં બાગ્ય ક્યાંથી ? જિનેશ્વરની ભક્તિ કરવા
પ્રાણી બવનો પણ પાર પામી જાય છે. તમે જેમ આખી રાત્રી
જિનગુણગાનમાં વ્યતિત કરી તેમ મને પણ મધ્યરાત્રી
એવું સ્વપ્ન આવ્યું કે-‘ જાણે તમે સાસુજીની સાથે અહીં
અઢારસો કોસ દૂર વિમળાપૂરીએ ગયા અને ત્યાં એક મ
રૂપવંત પુરૂષને પરણ્યો જોયો અને પાછા અહીં આવ્યા.
મારા સ્વપ્નમાં ને તમારી વાતમાં ઘણુંજ અંતર છે,
સ્વપ્નનાં સાચા શેનાં હોય ? તમે અનુભવ્યું તે સાચું ! એ
ખોટાની શંકા પણ કેમ કર શકાય ? કારણ જેમાં સાચું
તે તો પરમાત્મા જાણે. પણ આ સંસારની જેમ સ્વપ્ન જે
હોય છે અને પતિવ્રતા કહી તે સાચું હોય છે.

આવા પતિનાં વચન સાંભળી વિસ્મિત થ
ગુણાવળી પતિને ખોટા પાડવા માટે ‘સ્વપ્નનાં તો જૂઠાં
હોય છે’ એમ જણાવવા બોલી કે-“ હે સ્વામિન !
શિવના પૂજારીએ સ્વપ્નમાં આખું શિવમંદિર સુખ
ભરેલાં દીકરાં, એટલે બગીને તરત જ ખોટાની શતિ

જમવાનું નોતરું આપી આવ્યો. પછી આવીને જોવા માંડ્યું.
 તે મીઠાઈ ખીલકુલ દીઠી નહીં. એટલે વિચાર્યું કે—શિવે બપો
 હુખડી અપહરી જવાય છે, એમ વિચારી બારણા બંધ
 કરીને ચુતો. પાછલો પહોર દિવસ રહ્યો એટલે સાતિવર્ન
 બપો ત્યાં લેજો થયો. તેજે ત્યાં સોજન સામઘી ખીલકુલ
 દીઠી નહીં, તેમ પૂલરીને પણ દીઠી નહીં. શિવમંદિરના દ્વાર
 પણ બંધ દીઠા. પછી તેને જમાડ્યો એટલે તે જોડ્યો કે—
 “જરા રાહ જુઓ, હમણાં ગત રાત્રીની જેવું સ્વપ્ન આવે
 ને હુખડી રેખું તો તેનાવડે તમને જમાડું. ઉતાવળા ન
 થાઓ.” એટલે બધા જોડ્યા કે ‘હું’ શું અમને સ્વપ્નનાની
 હુખડી જમાડવાનો હતો ? તે હુખડીથી શું માણસનો હુખ
 ભાંગતી હશે ? માટે થેલો ચર્ચ ગયો લાગે છે.’ એમ કહી સૌ
 પોતપોતાને ઠેકાણે ગયા અને પૂલરી પણ મનમાં પરતાયો.
 કે મેં ભૂલ કરી. માટે હે નાથ ! સ્વપ્ના એવાં જોતાં જ હોય
 છે. તમે મને સ્વપ્નામાં વિમળાપૂરીમાં લેઈ ને હું તો અહીં
 તમારી પાસે જ હતી. વળી જતાં આવતાં છત્રીશસેં કાસ
 થાય એટલું તે કેવી રીતે જવાય અવાય ? માટે એ વાત કાંઈ
 માનવા જેવી નથી.

ચંદ્રરાગજે કહ્યું કે—“હું તો તમારી હાંસી કરું છું. મને
 તમારાં વચનનો પૂરેપૂરો વિશ્વાસ છે.” માટે ચિંતા ન કરો.

તૃતાય ઉલ્લાસ.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

ચંદરાજના છેવટના વચનોથી ગુણાવળીના પગમ કાંઈક જોર આવ્યું તેથી તે બોલી કે—“ હે સ્વામી ! આ સ્વપ્ન સંબંધી ખ્યાલ બીલકુલ રાજશે નહીં અને જે વાતે રસ વધે તેવી વાત કરો. અમે આખી રાત તમારા માટે ઉઠાગરો કર્યો તે તો તમારા હિસાબમાં પણ ન આવ્યો. ભલે તમે ધ્યાનમાં ન રહ્યો, પણ પરમેશ્વર તો જાણે છે. એ તો જગતમાં ઉઠાવો છે કે—ઘાટો વેગથી દોડે પણ અસ્વારને તેની ખબર ન પડે. તમે પણ તેમજ કરો છો. તમે અમારી વાત બધી હાંસીમાં મઠી નાખ્યા છો તેથી તમે ક્યાંઈકથી વણિકકળા શીખી આવ્યા લાગ્યા છો. વળી તમે વાત કરીને ઉલટી દળામણી બનાવ્યા છો. પણ હું લોખી તે કાંઈ સમજી નહીં અને બધી રાત્રે જગી હતો તે તમને કહી દીધી. બાકી આવી હાંસી કરવી આપને ઘટતી નયા. કેમકે હસવામાંથી ખસવું થઈ જાય છે ક્યાં હું ને ક્યાં વિચારાઈ ? તમે મને ત્યાં ક્યાંથી દીડી ? હું ધરને ઉઠાવે તજીને ગહાર જતી નથી તે એટલે હું આપના આરા વિના શી રીતે જાઉં ? માટે એવી નકારા વાત કરવી પડી મોકા.”

ચંદરાજ બોલ્યા કે—“ રાણીજી ! એમાં રીસ શામાં ચડાવો છો ? જેમ તમારા મનમાં આવે તેમ ગાઓ, ગજાઓ

તેમાં મારો ક્યાં ના છે ? મેં મારા મુખની વાત કરી તેમાં તમને ખોટું કેમ લાગે છે ? મારી હસવાની તો દેવ છે ને શું તમે આટલા વખતના પરિચયી છતાં જાણતા નથી ? પણ મારું સ્વપ્ન ખોટું નથી એવા મને તો નિરાધાર છે. આશુ-વદનું સરખેસરખું બેડું મળ્યું છે તો ખુશીથી મોજ કરો. પણ દુખા કરીને મને કાઈકવાર લેવી મોજ જતાવતો, એમાં મારી શંકા ન રાખશો. તમારા કામ લેશું મારું પણ કામ થશે. ખીચડીની બાદમાં ઢોઢળું ચીથ જશે. જાદી મેં આજે તમને 'ગોદડીમાંથી ગોરખ લાગે' તેમ જોજખ્યા; આજ મુખી જરાગર જોજખ્યા નહોતા."

આ પ્રમાણેનાં પતિનાં વચનો સાંભળીને શુભાવળી જોલી કે—“હે વાલમ ! આપ વગરગુન્ડે શા માટે મેલ્યાં મારો છા ? આ વચનોથી તો આપનો ગ્રેમ મારા પ્રત્યે પાતળો પડ્યો હોય એમ જણાય છે. તમે જોલી જોત્રીને હસતાં હાડ લાંગો છો. મને લાગે છે કે કોઈ આડીયો તમને મળી ગયો છે કે જેણે મારી ખોટી આડી ખાધી છે. પણ હે સ્વામી ! હું વાંધી વાઠ નીચે ન આવું અને ખાંડાની પારપર ચાલું છતાં તમે વહેતા બગદને આર મારવા જેવું કરો છો. કંઈને સુતો મેલે તેવી સીઆ હોય છે, પણ તેવી હું નથી આપ તે જાત્રીથી માનજો. માટે આપ આવાં પ્રીતિનો નાશ કરનારાં વચનો ન જોલો તો ઠીક, પછી આપની મરજી."

આના જવાબમાં ચંદ્રરાજ મોનજ રહ્યા. એટલે શુભાવળીએ પણ પોતાનું લાપલ્સ આગળ ચલાવ્યું નહીં; પરંતુ

અદરબતના ચરીર ઉપર વિવાહને લગતા કેટલાંક ચિન્હો તોણે દોડા એટલે જાણ્યું કે જરૂર કોઈપણ પ્રકારે સ્વામી વિમલાપુરી અમારી પાળ્યા આવ્યા જણાય છે ને પ્રેમલાને ને આજ પચ્ચયા લાગે છે. આમ ચોક્કસ ખાત્રી થયા છતાં પણ પતિ પત્ની બંને વાત માની નહીં, અને પતિને જગાડીને ત્રણ મોકલ ઉતાર્યા. ઉતારવાની સાસુ પાસે દોડી ગઈ અને તેમને અદરબત સાથે થયેલી વાત કહેવા લાગી.

મુશાવણી પાતળી સાસુને કહે છે કે—“હું તમને એકાદા દેવા આવી છું. આપની સાથે એક રાત્રી આવવામાં મને નાથ લીધા ના છે. તેનું કારણ બીજું કંઈ નથી, પણ આપની તમામ વાતો તેના જાણવામાં આવી છે. તમે બહુ કાલ મારા હતા. પણ તમારા કરતા મારા પતિની વિદ્ય વિશેષ જણાય છે. હું તમને ત્યાં કહેતી હતી કે આ મારા પતિ પગે છે, પણ તમે માનતા નહોતા; હવે સાચું કંઈ છે. મારા પતિને પ્રેમલાલચરને પરણી આવ્યા છે. આ પૃથ્વીતલે જન્મેલાં કે જન્મીકે સ્ત્રીઓ હતા—વિચક્ષણ હોય છે, પરંતુ પુરુષ પાતળ તેનું હોવાપણું જાણમાં નથી, અર્થાત્ ગમે એટલું જીજ્ઞાસીમાં હોવાપણું હોય પણ પુરુષ નેટલું નજ હોય. આપણે બંનેએ મળીને તેને છેતરવા ધાર્યા, પણ તે ન છેતરતા અને તેણે એકલાએ આપણને બંનેને છેતર્યા. કહેતી હતી કે મારા પતિ છેતરાવા મુશ્કેલ છે, પણ ગરીબ કહ્યું કોણ માને? જરા વિચાર તો કરો કે જે રણસાં મમાં ધૈર્યતા બતાવનારા છે તે સ્ત્રીથી કેમ છેતરાય?”

તમારા કહેવા પ્રમાણે ચાલી તો મારે તો રગમાં ભંગ પડ્યો. જે જેને અનુદાન કાર્ય હોય તે તેનાથી બની શકે છે. બાકી બીજું કાર્ય કરવા બંધ તો મારી જેવા હાલ થાય છે. હે સામ્રાજ્ય ! તમારી કળા ને તમારી વિદ્યા હવે તમારી પાસેજ રહેવા દો, મારે તેનો લાભ લેવો નથી. તમે પણ પોતાની બહાઈ હાંકીને મારા જેવીનો સ્વાર્થ બગાડ્યો નહીં. દેશ વિદેશ જોવા ગયા તો ધણીને દુહવવાનું થયું. આ તો 'નાક વીંધાવવા આવી ને કાન વિંધાવી ગઈ' એના જેવું થયું. મેં હજુ કાંઈ વાત માની નથી, પણ જોશે નજરે જોયું છે તેનો પાસે જોડું કેટલીવાર ચાલે ? અને એવી રીતે જોડા પાડવામાં સાર પણ શો ? માટે હવે કહો કે આનો પ્રતિકાર શું કરવો ?”

શુભાવગીનાં આવાં વચનો સંભળીને વીરમતી બોલી કે—“તું એ વાતની ચિંતા ન કર, હું એનો ઉપાય કરું છું.” આમ કહીને અત્યંત ક્રોધાયમાન થઈ હાથમાં તરવાર લઈ એકદમ તે ચંદ્રાબા પાસે આવી અને તેને અકસ્માત જમીનપર પાડી દઈ છાતીપર ચડી બેઠી. પત્ની કહ્યું કે—“અરે દુહ ! પાપીષ્ઠ ! તેં વહુને શું કહ્યું ? બોલ ! આજથી તેં મારાં છીદ્ર જોવા માંડ્યાં છે તો તું મારી વૃદ્ધાવસ્થા શું પાળીશ ? મારાથી દેવતા પણ ડરે તો તારો શો ભાર ? આ તો કીડી સોનેયાપર ચડી એટલે અભિમાનમાં આવી ગઈ ! તું બળજોરે દર્પથ કે હું રાજા છું, મને રાજ્ય મળ્યું છે. પણ તે બધું મારું આપેલું છે. હું રાજ્ય કરવાને શક્તિવાન છું. તારી

આપને કહેવા યોગ્ય નથી, પણ મારા ઉપર કૃપા કરી તેને અસલ સ્થિતિમાં મૂકો. ગમે તેવો પણ તે તમારો પુત્ર છે. વળી તેનાથી રાજ શોભશે. તેના વિના રાજ કેાણ કરશે ? પંખી રાજ કયાંઈ સાંભળ્યા નથી. ”

આ પ્રમાણે ગુણાવળીએ ઘણી પ્રાર્થના કરી, પણ વીરમતીનો રોષ ઓછો થયો નહી. તેણે છેવટે ચીડાઈને કહ્યું કે—“ હવે ઝાઝું જોલ જોલ કર નહીં. મને વધારે છેડવામાં માલ નથી. તારે પણ કુકડી થવાની ઇચ્છા હોય તો હવે જોલજે. ” વીરમતીનાં આવાં કૂર વચન સાંભળી ગુણાવળી ચુપ થઈ ગઈ અને વીરમતી ત્યાંથી પોતાના મકાન માં ચાલી ગઈ. અહો ! ઘડીમાં શું બની ગયું ? મોટો ધુરંધર રાજ પક્ષી બની ગયો ! વિધાતાના લખેલા લેખ ફેરવવા કેાઈ શક્તિવાન નથી.

વીરમતીના ગયા પછી ગુણાવળી કુકડાને જોળામાં લઈ હાથવડે પસવારતી અને આસું વડે નંડવરાવતી જોલવા લાગી કે—“ હે નાથ ! જે મસ્તક ઉપર મુકુટ ખીરાજતો હતો તે મસ્તક ઉપર અત્યારે રાતા પીંછાંનું છોશું છે, જે શરીર ઉપર આછા વાધા તમે પહેરતા હતા તે શરીર પીંછાઓ વડે ઢાંકેલું છે, જે કંઠી ઉપર તરવાર બાંધતા હતા તેને બદલે માત્ર વાંકા નખ છે, જે સૂર્યોદય થયે ઉઠતા હતા તે હવે પાછલી રાત્રે જાગનારા થયા છે, જે લાવતા લોજન કરતા હતા તે હવે ઉકરડા તરફ દષ્ટિ કરનારા થયા છે, જે મુખે ઉત્તમ શબ્દો જોલતો હતા તે મુખે હવે ‘કુકડુ કુ’ જોલતા થયા છે,

“હે નાથ! જે મસ્તક ઉપર મુકુટ ખીસજતો હતો
તે મસ્તક ઉપર અત્યાદે સતા પીછાંતું ઊંચું છે.”

(પૃષ્ઠ ૧૦૬)

જે રત્નજડિત સિંહાસનપર બેસતા હતા તે હવે બૂમિપર
બસતા થયા છે. અને જે સુવર્ણની દ્વિચાગાખાટ ઉપર દ્વિચ-
કતા હતા તે હવે પાંજરામાં લોહની સળીપર દ્વિચકતા થય
છે, અરે દૈવ ! તેં આ શું કર્યું ? આ પ્રમાણે અત્યંત વિદાય
કરતી શુભાવળી મૃત્તિઈત યર્થ ગર્ભ. દાસીઓએ ધીતગ ઉપ-
ચારવડે સાવચેત કરો પછી તેને ચાંતવન આપવાતેની સખીઓ
તેને સમજાવવા લાગી કે—“હે બહેન ! આમાં કોમ્પનેટ દોષ
નથી, દોષ કમ્પેનેટ છે, તો ફેક્ટ કોમ્પેનેટ યા માટે દોષ આપવો
પડે ? એ માઠા દૈવે આવે વળતે રાજ્ય લોગવવા નદીધું તેમાં
કોમ્પ શું કરે ? આમાં માતા શું કરે ? વહુ પણ શું કરે ?
અટારો દૈવ જગત્માં કોમ્પનું ચાલવા દેતો નથી. જે પોતાના
લિખિત લેખ હોય છે તે મિથ્યા યર્થ ચકતાંજ નથી. પૂર્વ
ભવના જે સંચિત હોય છે તે પ્રાણીને લોગવતાંજ પડે છે.
તીર્થંકર કે ચકવર્તી જેવાનું પણ કર્મ પાસે ચાલતું નથી;
તો આપણે કાણ માત્ર છીએ. જે પ્રાણીએ જેવાં કર્મ બાંધ્યાં
હોય તેવાં તેને લોગવવા પડે છે. માટે હવે તો મન વાળો.
આ કુકડો ત્યાંસુધી હયાત છે ત્યાંસુધી અંદરાળા જીવતા જ
છે, એમ માની મૈન ધારી બેસી રહો. વળી સમય પણ બુઝો ?
કારણકે માથે વાલેશરી (?) સામુજી બીરાજે છે, જો તે આવાત
જાણ્યે તો વગી આવીને કાંઈ નવું કરશે. માટે હવે તો અણુ-
બોદયાજ રહો; બળે કે કાંઈ ચયુંજ નથી એવો દેખાવ રાખો.
અને આ કુકડાને પાળો. જિનેશ્વરે કર્મની વિચિત્રતા કહી છે
તેમાં કાંઈ ફેરફાર નથી. તમે સાસુ પાસે વહાલા થવા ગય

તો આવું ફંગ ચાળવું પડ્યું. હવે આ કુકડાને તેના વિના
ખીનું કાણ મનુષ્ય કરી શકે તેમ છે ? તેથી તેને પ્રસન્ન રાખો
અને આ કુકડાને પ્રાણથી પ્યારો ગણીને જાળવો. વળત
આપ્યે સાચુદને પ્રસન્ન કરશો તો તેજ તેને પાછા હતા તેવા
કરશે; હમણાં અઢળાએ કાંઈ વગવાનું નથી.”

આ પ્રસન્ન સખીઆએ ગુણાવળીને ઘણું સમજાવી
એટલે ગુણાવળી માટે નિસાસો મૂકીને શાંત થઈ. પછી કુક-
ડાને ઘડીક ખામામ, ઘડીક છાતી ઉપર, ઘડીક હાથમાં એમ
રાખવા લાગી. જાન ને બિજાલીયા તેનું રક્ષણ કરવા લાગી
અને નવા નવા મેવા, વનફળ અને દાડમની કળીઓ વિગેરે
તેની પાસે મૂકવા લાગી. કુકડા પણ અણબુટકયે તે સર્વ
ખાવા લાગ્યા.

પછી ગુણાવળી કુકડાને હાથમાં લઈને સાસુ પાસે ગઈ
અને પૂછે લાગી હાંપા નિસાસો મૂકીને બેઠી. એટલે વીરમતી
ખાલી કે—“ આ દુષ્ટને મારી પાસે જા માટે લાવી છે? એને
મારી નજરથી દૂર રાખ. તને હવે એ ચંદ સમાન વહાલો
છે; પણ હવે ! તને કાંઈ જાન નથી. હજી તો મેં એને તિથિ-
ચગ કર્યા છે, પણ હવે પછી તેના શા હાલ કરું છું તે તું જાણે.
એણે માન દિધું જોયાં છે. તેનું પૂરેપૂરું ફળ બતાવવાની છે.
આ મોટું તો તે ! એને રાજ કરવું છે ! એના ભાગ્યમાં રાજ્ય
છેજ નહીં. માટે તું એને લઈને અહાંથી ઉઠી થા. એને પાંજ-
રામાં રાખજે ભુલ્યું કે, પણ મારી પાસે લાવીશ નહીં.” ગુણાવળી
તરતજ કુકડાને લઈને ત્યાંથી ઉઠી અને સોનાના પાંજરામાં

રાખી તેની સર્વ પ્રકારે આસનાવાસના કરવા લાગી. કંચનનાં
કચોળામાં પાણી પાવા લાગી, મીઠાઈ મેવા ખવરાવવા લાગી.
કુંકુમના જળથી તેના પગ ધોવા લાગી, ચારંવાર પાંજરામાંથી
ઠાઠી ખોળામાં લેવા લાગી અને કહેવા લાગી કે “હે સ્વામીન!
હે પ્રાણુજીવન ! હે પ્રભુ ! હું તમને આર્પણું પણ અજગા
મૂઢીશ નહીં, ખોળામાં ને ખોળામાં રાખીશ, તમે પંક્ષી થયા
તેથી હવે કેમ થશે ? એમ શંકા રાખશે નહીં. જો સરજીત
સાફ છે તો વળી આપણે ડંકો વાગશે. મોટાને વિપત્તિ મોટીજ
આપી પડે છે. શ્રદ્ધાચંદ્ર ને સૂર્યનું જ થાય છે, તારાઓનું થતું
નથી. માટે હે નણ્ણીના વીરા ! તમે પ્રભુને સંભારો, મનમાં
ખેદ ન કરો ” આ પ્રમાણે બોલતી શુભાવળી કુર્કટરાજને
દિલાસો આપે છે, ને પોતાના મનને સમજાવે છે. કુર્કટરાજના
પાંજરાને દેરાત્રરની જેમ પૂજે છે, જરા પોતે દૂર ગઈ હોય,
ને કુર્કટો પાખો દૂકડાવે તો તુરત દોડી આવે છે અને તેની
સંભાળ લે છે, પાંખો પંપાળે છે અને તેના શુભ સંભારી
મન વાળે છે.”

અન્યહા ત્યાં એક મુનિમહારાજ ગોચરી નિમિત્તે પધાર્યા
શુભાવળીએ ઘણા સત્કાર સાથે ઉત્તમ મોઢક વહોરાવ્યા, તે
વળતે પાંજરામાં કુર્કટો જોઈને મુનિ બોલ્યા—“આ શું ? આ
પંખીએ તમારો મું અન્યાય કર્યો છે કે જેથી તમે તેને પાંજ
રામાં નાખ્યો છે ? તમારા મનમાં તો એ સોનાનું પાંજરું હશે
પણ એના મનમાં તો એ દેહબાનું છે, માટે એને છોડી દો
એ હિ સક પ્રાણીને પાળવું તે પણ યોગ્ય નથી. એનું ..

પહોરમાં મોઢું જોવાથી પણ પાપ લાગે; માટે એ પાપ શા સાર કરવું ? ” મુનિરાજનાં આવાં વચન સાંભળી ગુણાવળી બોલી કે—“ હે મહારાજ ! આ સામાન્ય કુર્કટ નથી. આ તો ઘરનો ધણી છે, આભાનો રાજા છે ને મારા સ્વામી છે. મારી સાસુએ તેમને કુકડા કર્યા છે, એની વાત તો લાંબી છે તે આપને શી રીતે મેં પૂર્વ ભવે પાપ કયું હશે તેનું ક્ષણ હું પામેલ છું.

આ કારણથી એમને પાંજરામાં જાળવી રાખું છું, હે સ્વામી ! આપે તેને સાધારણ કુકડો જાણી મને શિખામણ દીધી તે ખરાબર છે, પણ આ પંખી તો મારા પ્રાણ સમાન છે.”

મુનિ બોલ્યા કે—“ હે બાઈ ! આ વાત મારા જાણવામાં નહોતી. મેં સામાન્ય પંખી જાણી તમને કહ્યું હતું. વીરમતીને આમ કરવું હતું નહોતું. ચંદ તો ચંદ્ર સમાન હતો. તેની આવી અવસ્થા થવી ન જોઈએ; પણ હે બાઈ ! હવે તું વધારે ખેદ કે રૂદન કરીશ નહીં, તારા શિયળના પ્રભાવથી સૌ સારા વાનાં થશે. કર્મની પાસે કોઈનું જાળજોર નથી; કર્મ સૌને સીધા કરી નાખે છે. કર્મ કરે તે કોઈ કરી શકતું નથી, માટે હવે તમે વધારે ખેદ ન કરતા ધારેલું કાર્ય સિદ્ધ થવા માટે વિશેષ ધર્મારાધન કરજો અને એટલી મારી હિતશિક્ષા હૃદયમાં ધારણ કરજો.” આ પ્રમાણે ઠહી ગુણાવળીને સારી આશા આપી મુનિ ત્યાંથી પોતાને સ્થાનકે ગયા.

હવે ગુણાવળી મુનિરાજના વચનને સંભારી ધર્મારાધન કરે છે, કુકડાને સંભાળે છે અને પોતાની અણુસમજથી થયેલ બૂલનું સ્મરણ થતાં પશ્ચ ત્તાપ કર્યા કરે છે.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

હવે કુકડાપણું પામેલ અંદરાબ પ્રભાતકાળે જ્યારે ‘કુકડુ કુ’ કરીને શબ્દ કરે છે, ત્યારે શુણાવળી તરતજ જાગી જાય છે અનેસ્વામીને કુકડા ગયેલા અને ‘કુકડુ કુ’ બોલતા બેઠાં આંખમાંથી અશ્રુ ધારા વહેવરાવે છે. તે કહે છે કે—“હે સ્વામી ! તમારા મનમાં, તો આ સ્વર ઉચ્ચારતાં કાંઈ થતું નહીં હોય, પણ મને તો એ શબ્દ વજના પ્રહાર જેવો લાગે છે. હે નાથ ! જ્યારે પ્રાતઃકાળે કુકડા બોલતા હતા ત્યારે સવાર થઈ ગયેલી જાણી પ્રેમ પરવશ આપને તે શબ્દો ઝેર જેવા લાગતા હતા, તેવા જ શબ્દ કરનારા હવે આપને બનાવી દીધા છે. અરે હૈવ ! તને ધિક્કાર છે ! વળી હે નાથ ! આપના આ શબ્દો સાંભળી આપની માતા તો દરી રાજી થતા હશે, પરંતુ મને તો તે શબ્દો ખાણુ જેવા હૃદયને લેદનારા થઈ પડે છે. માટે હે સ્વામી ! આપ વારંવાર તેવા શબ્દો બોલો નહીં.” આ પ્રમાણે શુણાવળી જે કહે છે તે કુકડો બરાબર સમજે છે; પરંતુ પોતે પશુપણું પામેલ હોવાથી તેનો ઉત્તર આપી શકતો નથી.

એક દિવસ કુકડને સોનાના પાંજરામાં લઈને શુણાવળી પોતાના મહેલના ગોખમાં બેઠી કે જેથો નગરલોક તેની નજરે પડે અને તે નગરલોકની નજરે પડે. તે વખતે નગરલોકમાં થતી વાતચીત સાંભળી કુકડે રાણીની સામું બેયું અને બનેલા નેત્રોમાંથી અશ્રુની ધારા ચાલી. લોકો વાતો કરે છે કે—“અરે બાઈ ! બહુ દિવસથી આપણા રાજ્ય અંદ કેમ દેખાતા નથી ? તેમના વિના આ આખી નગરી અંદમા વિનાના અકાસ જેવી

ધરેલાગાંઠા પહેરાવ, રમાડ, જમાડ; પણ બૂલેગુકચે ફરીને તેને લખને ગોખમાં બેસીય નહિ, તેને ચંદ કહીને બોલાવીય નહિ અને લોકોને દેખાડીય નહિ.”

આ પ્રમાણે કહી વીરમતી ચાલી ગઈ એટલે શુભાવળીને નિરાંત વગી. પછી તે પાંજરું લખને ત્યાંથી ઉઠી પોતાના મહેલમાં ગઈ અને કુકડા માટે નવા નવા આભૂષણો કરાવી તેને પહેરાવવા લાગી, તેને સ્વચ્છ રાખવા લાગી અને અનેક પ્રકારે તેની પ્રતિપાલના કરવા લાગી. આ જગતમાં આશા મોટી વાત છે. આશા ઉપરજ જગતનું મંડાણ છે. આશાવડેજ દુઃખી માણસો શુભે છે. અહીં શુભાવળી પણ આશાવડેજ દિવસો વ્યતિક્રમાવે છે. તે ધારે છે કે—એક દિવસ એવો આવશે કે મારા પતિ પુનઃ અવસ્થ મનુષ્ય થશે. આમ આશામાં દિવસો કાઢતી અને સામુદી પહોંતી તે દીવસો ગાળે છે. સામુની આશા પ્રમાણે વર્તે છે. તે જ્યારે કહે છે ત્યારે તેની સાથે આંખા પર બેસી દેશ વિદેશના કોણે જોવા પણ લાયક છે. કુર્કંટના પાંજરાને પણ સાથે રાખે છે. ત્રણે જણા નવા નવા આશ્વર્ય નિહાળે છે. શુભાવળી એક પણ પણ પાંજરું રેડું મૂકતી નથી. આ પ્રમાણે તે દિવસો વ્યતિક્રમાવે છે અને પતિના તેમજ પોતાના પર આવેલું કષ્ટ દૂર થવા માટે અનેક પ્રકારના તપ જપ પણ કરે છે.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

વિમળાપુરીમાં પ્રેમલાને પરણીને પછી સિંહલરાજાએ શીખ આપવાથી અને હિંસક મંત્રીએ તાકીદે નીકળી જવાની પ્રેરણા કરવાથી; તેમજ પોતાને પણ માતા વૃક્ષપર બેસીને ચાલ્યા જશે તો રહી જવાનો ભય હોવાથી ચંદ્રાળએ સિંહલ રાજાના મકાનમાંથી નીકળી વૃક્ષના કોટરમાં પેસી માતાની સાથે આભાનગરી તરફ પ્રયાણ કર્યું. પાછળ પ્રેમલાલચ્છીનું શું થયું? તે જાણવાની વાંચકોને જિજ્ઞાસા થાય તે સ્વાભાવિક છે અને તે જિજ્ઞાસા પૂર્ણ કરવી એ અમારું કામ છે.

જ્યારે ચંદ્રાળ કાંઈક મિથ કરી સિંહલરાજાના મકાનમાંથી બહાર નીકળ્યા તે વખતે પ્રેમલા તેની પાછળજ નીકળતી હતી, પરંતુ તે વખતે હિંસકમંત્રીએ આડા ઉભા રહી તેને વારી એટલે પહેલેજ દિવસે સાસરે આવેલી પ્રેમલા વડીલ પુરૂષથી શરમાઈને પતિની પાછળ જતાં પાછી વળી. પણ તે મનમાં સમજી ગઈ કે જરૂર મારા પતિએ મને છેલ્લે દીધો છે અને તે ક્યાંક ચાલ્યા ગયા છે. જેમ જેમ વખત જતો ગયો અને પતિ ન આવ્યા તેમ તેમ તેના મનમાં પહેલો સંદેહ દ્રઢ થતો ગયો. તેણે જાણ્યું કે—“આ કોઈ ઉત્તમ પુરૂષ બાણગરની જેમ બાણ બેલીને જતો રહ્યો છે, વિમળાપુરીમાં સોળ કળાએ સંપૂર્ણ ચંદ્ર ઉગ્યો હતો તે અસ્ત પામ્યો છે અને તેનો સંકેત હું કાંઈ પણ સમજી શકતી નથી.”

પ્રેમલા આ પ્રમાણે સંકટપ વિકટપ કરે છે, તેવામાં હિંસકે

કનકધ્વજ કુમારને તેની પાસે જવા પ્રેરણા કરી, એટલે તે હાંશે હાંશે પ્રેમલા પાસે તેના એકાંત હોલમાં ગયો. દરથી કાંઈ પુરૂષને આવતો ભેઈ પોતાના પતિ આવે છે એમ માની પ્રેમલા સામે ગર્હ, પણ પતિને ન ભોવાથી આવનાર કનકધ્વજને તેણે કહ્યું કે “ તમે કોણ છો ? અહીં આવવામાં તમે ભૂલા પડ્યા જણાઓ છો, આ તમારું મકાન નથી-માટે ચાલ્યા જાઓ. ” પ્રેમલાનાં આવાં વચનો સાંજળી કનકધ્વજ જોડ્યો કે—“ મું એક ધરીમાંજ ભૂલી ગયા ? પરણેલા પતિને એક ધરીના આંતરામાં જ ઓળખતા મટી ગયા ? આમ કરશે તો આગળ કેમ ચાલશે ? દેખાઓ છો તો રૂડા રૂપાળા, પણ સમજાયું તો કાંઈ જણાતી નથી; કેમકે ઘરે આવેલા પતિને પણ ઓળખતા નથી. ” આમ કહીને તે પલંગપર બેઠો. એટલે જેમ વાઘને દેખીને ગાય ઉઘી જાય તેમ પ્રેમલા દૂર જઈને ઉભી રહી, ‘ ઉત્તમ કુસુમની જેજ ગતિ હોય છે, કાંતો મસ્તકે ચડે કે ભૂમીએ પડે. ’ તમ ‘ સતીના ચરીરની પણ જેજ સ્થિતિ હોય છે, કાંતો તેને પતિ સ્પર્શે કે કાંતો તેને અગ્નિ સ્પર્શે. તેની ત્રીજી ગતિ હોતીજ નથી. ’

પ્રેમલાને દૂર ઉભી રહેલી ભેઈ કનકધ્વજ જોડ્યો કે—“ આમ છેટે કેમ ઉભા રહ્યા છો ? અહીં આવો, બેસો, હસો, આનંદ કરો. આવો ઉત્તમ એમ દેવે મેળવ્યો છે તો તેનો ફાલો દેવો આ યોજન તો સાર દિવસનું છે, તેને જતાં વાર લાગશે નહીં, તો પહેલેજ સમાજને આવું અવડાપાડું સામાટે રાખ્યો છો ? તમે સોરઠના સુમન્ય

પુત્રી છે. ને હું સિંહલરાજાનો પુત્ર છું. આવો મેળો તે
 હવે તુમ્હારા ધાય તોજ મળી શકે છે.” આ પ્રમાણે કહી
 ઉભો થઈને પોતે પ્રેમલાનો હાથ પકડવા ગયો. એટલે તેને
 તરછોડી નાખી પ્રેમલા બોલી કે—“ અરે પાપી ! દૂર ઉભો
 રહે તું તો કુટેલા કાલ જેવા દેખાય છે. મારો પતિ તું નથી.
 તને આવો કુટા હતો. જે યરામાં શા માટે રાખ્યો હશે ? તારા
 જેવા પુત્રને જલુત તારી માત્ર લાજ પણ નહીં ? હવે તું
 અહીંયા ચાલ્યો. તને મર્જનને મેલીની માળા ધારણ કર-
 ને નહીં. તને જણાય છે. પણ એમ તારું કાંઈ વળે તેમ

કરતી બોલી કે—“કોઈ દોડા, દોડા, કોઈ વિદ્યાવાળાને બોલાવો. આ કુંભાર તો તેની સીના અડવામાત્રથી એકાએક કુદી ધા ગયો.” આમ કહીને તે રોવા ને કુટવા લાગી. આ વખતે સૂર્યોદય પણ થયો હતો, એટલે હિંસકમંત્રી સિંહલરાજા કુંવરની માતા સૌ દોડી આવ્યા, અને હાહાકાર કરવા લાગ્યા. માતા બોલી કે—“અરે દીકરા! આ શું થઈ ગયું? આ કન્યા તો વિધકન્યા નીકળી.” પિતા કહે—“અરે પુત્ર! તારું રૂપ જોવાં દેશ વિદેશથી માણસો આવતા હતા તે એકાએક ક્યાં જતું રહ્યું? આ કન્યા તો ખરેખર તારી પૂર્વભવની વેરણ નીકળી. મારા શા લોગ લાગ્યા કે મેં અજાણતા તને તેની સાથે પરણાવ્યો.” આ બધું સાંભળીને પ્રેમલા તો ચુપજ થઈ ગઈ. તેણે બધુ કું—“અત્યારે ગોલગામમાં કાંઈ માલ નથી, આપણું સાચું જોડ્યું કોઈ સાંતળે કે માને તેમ નથી.”

સાંજવારમાં આ વાત રાજમંદિરમાં પહોંચી ગઈ એટલે વરવજ પ્રેમલાના પિતા ત્યાં આવ્યા અને તેણે પોતાના જમાઈને કુદી થયેલો જોયો. તેણે જોને રોતાં છાનાં રાખ્યા અને શું થયું તે પૂછ્યું. લોજો રાજા આ બધાના પ્રપંચને બીલ-કૂલ કળી શક્યો નહિ. સિંહલરાજાનો મંત્રી જોડ્યો કે—“એમાં કાંઈ કહેવાની વાત નથી, અહીં પરદેશમાં અમારી વાત કોણ સાંભળે એમ છે. તમે કુંવરને કામદેવ જેવો રૂપવંત સત્રેજ જોયો છે, અમારા શાદુર્ભાગ્ય કે અમે એને અહીં છોડી કીધો તે તમારી પુત્રીના કર્ત્તવ્યથી એકાએક આવો કુદી થઈ ગયો. આ તમારી પુત્રી તો હીપમાનું મોતી જગ્યા છે (1)

એક રાત્રીમાં બની શકે નહીં, માટે આ બધા પ્રયત્ન બચાવ
છે, પુત્રી કિંચિત્ પણ દૂષિત નથી. ”

આ પ્રમાણે કહેવાથી પણ રાજાનો ક્રોધ શમ્યો નહીં,
ત્યારે મંત્રીએ કહ્યું કે “ તમને ગમે તે કરો, પણ પાછળથી
પસ્તાયો. ” એટલામાં પ્રેમલા પોતાની માતા પાસે આવી;
પણ તેના દુર્ભાગ્યના ઉદયથી માતાના મનમાં પણ તે વિષ-
દન્યા છે એમ વચ્છી ગયું એટલે તેણે તેને બોલાવી પણ નહીં.
સન્માન આપવું તો દૂર રહ્યું પણ વાત સરખી પણ પૂછી નહીં,
રાજાએ કોપાયમાન થઈ તરતજ સેરક પુરવોને મોકલી ચંડા-
ળને બોલાવ્યો અને તેને પુત્રી સોંપી દઈ તેનો વધ કરવા
આજ્ઞા આપી. તે રાજપુત્રીને લઈને ચાલ્યો. તે વખતે બીજું
કોઈ બોલી શક્યું નહીં; પણ મંત્રીએ રાજાને ફરીને પણ
સમજાવ્યા. છતાં રાજા કોઈ રીત સમજ્યા નહીં.

રાજપુત્રીને લઈને સમયાન જતાં માર્ગે ચૌદામાં ચંડાળ
આવ્યો એટલે મહારાજને તે વાતની ખબર પડી. મહારાજને
એકલા થઈ ચંડાળને પાછો વાળ્યો અને રાજપુત્રીને લઈને
મહારાજ રાજા પાસે આવ્યું. મહારાજને રાજાને કહ્યું કે—
“ મહારાજ! આમ અવિચાર્યું કામ કેમ કરો છો? જમાઈ કુદી
થયો તેમાં પુત્રી શું કરે? માટે પંચનું વચન કણુલ રાખી
પુત્રીને હવિતકાન આપો. તેનો ગુન્હો માફ કરો. ગમે તેવું
પણ તે આપનું ફરજદ છે તો તેના ઉપર આટલો બધો કોપ
ન કરવો જોઈએ. પરદેશી અને દુર્જનોની વાત ઉપર એકદમ
ભારસો રાખી શકાય નહીં. ” આ પ્રમાણે મહારાજને બહુ રીતે

રાજાના હુકમનો અમલ કરો, તેમાં વિલંબ કરવાની જરૂર નથી રાજપુત્રીની આવી ધીરજ જોઈને ચંડાળ વિસ્મય પામ્યો. તે છેટે જઈને ઉભો રહ્યો. તેણે પ્રેમલાને પૂછ્યું કે—
 “તમે હસો છો કેમ ?” પ્રેમલા બોલી કે તે વાત અહીં કહેવા જેવી નથી, રાજા પૂછે તો કહું, અહીં મારી કહી શા કામમાં આવે ? રાજાએ મને કાંઈ પૂછ્યું નહીં, મારી વાત સાંભળી નહીં અને કોઈના લોભવવાથી લોભવાઈ ગયા. આ વાતજ મને બહુ ખટકે છે. પણ તેને ઉપાય શો ? મારી વાત સાંભળે તો તેને બધી ખરી હકીકત સમજાય.” ચંડાળને ગયો આ વાત ઉતરી એટલે તે રાજપુત્રીને બીજાને સોંપી મંત્રી પાસે આવ્યો અને કહ્યું કે—“હે મંત્રીશ્વર ! રાજપુત્રી આપણુ રાજાને મળીને કેટલીક વાત કહેવા હવે છે, તેની વાત તો સાંભળાવો. તમે કોઈ રીતે રાજાને સમજાવો અને પ્રેમલા પહેલ વિપક્ષના નથી એવી ખાત્રી આપો. મેં એ વાતની ચોક્કસ ખાત્રી કરીછે. માટે આમ વગરવિચાર્યું કામ તમે કરવા ધો નહીં. પરદેશી માણસોપર ભરૂંસો રાખવાથી પાછળ બહુ પસ્તાવું પડશે.”

મંત્રી તરતજ રાજા પાસે ગયો અને રાજાને કહ્યું કે—
 “હે સ્વામિન ! તમે કોપને શાંત કરો અને પુત્રીનો ખુલાસો સાંભળો. એકદમ વગરવિચાર્યું ન કરો. પછી બગડી વાત સુધરશે નહીં. પરદેશી ઉપર વિશ્વાસ ન રાખો અને એ વિપક્ષના નથી, છતાં તમને વિપક્ષના લાગતી હોય તો પરદેશીને તેની વાત તો સાંભળો. જ્ઞાન ઉતાવળ ન કરે. ગમે

તેવી ભુંડી પણ તે આપની પુત્રી છે.” મંત્રીના અત્યંત આગ્રહથી રાજાએ તેની વાત સાંભળવાનું કબુલ કર્યું અને કહ્યું કે— ‘તેને મારી નજરે લાવશો નહીં.’ મંત્રીએ તે વાત કબુલ કરી રાજપુત્રીને તેડાવી અને આડો પડદો ખંધાવી તેને બેસાડી પછી રાજા પડદા પાસે આવીને બેઠા એટલે મંત્રીએ તેમની આજ્ઞા લઈને પ્રેમલાને કહ્યું કે—“તારે કહેવું હોય તે કહે અને બધી વાતનો ખુલાસો કર.”

મંત્રીદ્વારા રાજાનો આ પ્રમાણેનો આદેશ મળતાં પ્રેમલા બહુ હર્ષિત થઈ, તેણે કહ્યું કે—“હે પિતાણ ! તમારી પાસે હું એક શબ્દ પણ અસત્ય નહીં બોલું. જે પ્રમાણે હકીકત બની છે તે પ્રમાણે આપ સાંભળશો એટલે આપને મારા નિર્દોષપણાની ખાત્રી થશે.”

પ્રકરણ ૧૩ મું.

પ્રેમલાલચ્છી તેના પિતાને કહે છે કે—“હે પિતાણ ! પ્રથમ તો અસંભવિત વાર્તા છે અને વળી આપ સરખા વરીલની પાસે મારા જેવી બાળાએ કહેવી તે કાજ આવે તેવી છે; પરંતુ અત્યારે લગ્નગથી કાર્યનો વિનાશ થાય તેમ હોવાથી કહેવી પડે છે. હે તાત ! આપે મને જે વર સાથે પરણાવી છે તે આ વર નથી, તે તો આમા નગરીનો ધણી ચંદ નામે રાજા છે. આ હુલ તો તેની પાસે તૃણ તુલ્ય છે. મારા પતિ વીરસેન રાજાના પુત્ર છે. આ વાત આપ ચોક્કસ

છે; છતાં તેને કેમ સંભારે છે ? પરંતુ ગંગાનદીના પાણીની જગપ્રસિદ્ધ નિર્મળતા સાંભળેલી હોવાથી સંભારતા હશે એમ ધારી મેં તે વિષે કાંઈ પૂછ્યું નહીં. ત્યાર પછી તેમણે કેટલાક આભાનગરીના વખાણ કર્યા. હે તાત ! તેમની વાણીમાં એવી અપૂર્વ મિહાશ હતી કે જેનું હું વર્ણન કરી શકતો નથી. તે તો હું મંજવા હતા અને આ કુદી તો કાક જેવો છે. હે પિતાજી ત્યાર પછી અમે આનંદ કરતા બેઠા હતા તેવામાં ત્યાં હસક મંત્રી આવ્યો. તેણે મારા પતિને કાંઈ સમસ્યા કરી, એટલે મારા પતિ ઉઠ્યા. હું પાછળ ચાલી એટલે હુદ્દ હિસકે મને રોડી રાખી. હું પણ સસરાનું સ્થાન અને પ્રથમ રત્ન. એટલે શરમાઈને પાછી વળી. તે વખતે માન પતિ ગયા ન ગયાજ. મેં બહુ વાર રાહ જોઈ પણ પાછા આવ્યા નહીં. તેવામાં આ કુદી મારો પતિ થતો આવ્યો અને મને પ્રીત બતાવવા લાગ્યો. હું તેનાથી જાણને હમી રૂપી અને એનું વચન મેં માન્યું નહીં, કારણ હું તરતજ તેનું આદર્શિ તેમજ ચાલ અને શબ્દાદિવર્ત આગળી ગઈ હતી. જ્યારે મેં તેનું માન્યું નહીં, ત્યારે ત્યારે આવેલી તેની ધવમાત્રાએ પાકર કયો અને તે બધાએ મગીને સંકેત કરી રાખ્યા પ્રમાણે મને વિષકન્યા ઠરાવી. હે તાત ! આ બધું હું અક્ષરશઃ સત્ય કહું છું. આ કુદી કોઈ બીજી સ્ત્રીનો પાત્ર હશે, મારા પતિ તો આભાનગરી છે. સિદ્ધગરાજએ આપને લોગવ્યા છે અને વગર વાંકે મારા ઉપર જુલમ ગુજાર્યો છે. હે પિતાજી ! મારી કહેલી આ

હકીકત એ આપને સત્ય લાગે તો સ્વીકારો, નહીં તો પછી
આપને યોગ્ય લાગે તેમ કહો. કારણ કે પુત્રીનું ભાગ્ય તો
પિતાને આધીન છે. પુત્ર ને પુત્રીમાં બહુ ફેર છે. પુત્રી તો
'લીકરી ને ગાય દોરે ત્યાં જાય.' એ કહેવત પ્રમાણે આપ જે
પ્રમાણે ફરમાવો તે પ્રમાણે કરવાને બધાગેલી છે; પુત્ર તેવા
પ્રતિબંધમાં નથી; પરંતુ આપે તે ધૂતોના વચન ઉપર પ્રતીતિ
કેવી લાયક નથી. છતાં આપ મારા પર કોપ કર્યો તો
મારો તો કાંઈ ઉપાય નથી, મારે ક્યાંઈ કરવાનું કોઈ સ્થાન
નથી, પણ આપે જે કરવું તે વિચારીને કરવું યોગ્ય છે કે
જેથી આપનો યશ વધે અને પાછળ પશ્ચાત્તાપ ન થાય.
આમી વધારે હવે મારે કાંઈ કહેવાનું નથી."

પ્રેમલાલચંદી આ પ્રમાણે રહી રહી એટલે મુખુદિ
મંત્રીએ રાજા પ્રત્યે દહનું કે—“હે સ્વામી ! રાજપુત્રીની
હકીકત બધી મને તો સાચી લાગે છે. આ કોટી તો તેનો વર
નથી એ નિશ્ચય છે. માટે હવે આપ પ્રેમલાલને આપણે ત્યાં
રાખો અને આલાનગરીએ શોધ કરવા માણસ મોકલો. ત્યાં
ચંદ્રાણ છે ? અને તે પરણી ગયેલ છે કે શી રીતે છે ? આ
વાતની તજવીજ કરાવતાં ખરી હકીકત બહારમાં આવશે
અને પ્રભુ કરશે તો બધાં સારાં વાના થશે. હવે આ પુત્રાને
જુવરી તે તો ઘટીતજ નથી. કેમકે પછી સત્ય જાણવામાં આવે
પાપજ નકામું છે. માટે દાહ એની શિક્ષા મુલતવી રખાવો."

રાજા બોલ્યો કે—“મને પણ પુત્રીની વાત સાંભળતાં
કાંઈક તર્કટ થયું હોય એમ લાસ થાય છે, તો હમણાં એને

તમારે ત્યાં રાજો. આપણે પાકી તજવીજ કરશું એટલે સત્ય હશે તે તરી આવશે.

મંત્રીએ રાજાનું વચન કળુલ કર્યું અને રાજપુત્રીને પાતાને ત્યાં લઈ ગયો. જેને દૈવ રાજે તેનો વાંકો વાળ કરવાને કોઈ સમર્થ નથી. મંત્રીએ રાજપુત્રીને જમાડીને શાંત કરી. પછી કહ્યું કે—“ તું લગારે ચિંતા કરીશ નહીં, હવે અશુભ પગ ચર્મ છે; હું પ્રયાસ કરીને તારા પતિને મેળવી આવીશ. ” પછી તાના પિતા પણ કાંઈ તારા પર પ્રસન્ન થશે. તે પાછળ ચિંતા પણ કરીશ નહીં. ” આ પ્રમાણે ધીરજ આપવા લાગ્યો. રાજા મંત્રીને ત્યાં શાંત થઈને રહી.

સંધ્યાના સૂર્ય અસ્ત થયો, સંધ્યા ખીલી, તે અવસરે દરબારના નિયમ પ્રમાણે રાજા રાજસભા ભરીને બેઠો. મંત્રી પણ હાજર થયો. પછી અવસર જોઈ સભા સમક્ષ ઉભા થઈને તેણે સંકરદેવજી રજાને અરજ કરી કે—“ હે સ્વામી ! આપણે જાણે છે કે તારા સાચા પાત્ર સિંહલપુરી મોકલ્યા હતા તને તેણીને પૂરું લેવાનું. સિંહલરાજાના પુત્રને જોયેલ હશે. તેઓ જે વાત ખરી હશે તે કહેશે. હાથમાં રહેલા કંકણને જોવા માટે આદર્યો ની શી જરૂર છે ? ”

રાજાને એ યુક્તિ પસંદ આવી એટલે કહ્યું કે—“ ખરી વાત છે, તેઓને જલદી બોલાવી મંગાવો. તેનાથી આપણને સાચી હકીકતના ખજાર પડી શકશે. ” રાજાનો હુકમ થતાં જ મંત્રીએ તે સૂરેને બોલાવી મંગાવ્યા, તેઓ પણ તરતજ

હાજર થયા એટલે રાજાએ તેમને કહ્યું કે—“ અરે સચિવ ! તમે ચિંદલપુરી રાજપુત્રીનો વિવાહ મેઝવણ થયા હતા, તો ત્યાં જાતે વરને જોયો હતા કે કેમ, જે રાજા ખરી દોષ તેજ કરેલો, કિંચિત્ પણ અસત્ય ન કરેલો. અતે અસત્ય માનું સહેલો નહીં, કેમકે તે મહા પાપ છે. ”

રાજાનાં આવાં હુકામુ અરેલાં વચનો સાંભળી મારે જણાએ પાકપાક સંજા કરી એક વિચાર કરી લીધો. પછી તેમાંથી એક જણ બોલ્યો—“ હે સ્વામી ! હું તો મારો દોષ જોઉં તે આપની પાસે પ્રગટ કરું છું, મેં તમારું નિમજ્જાનું છે ત્વહસાન કરવાનો નથી. અમે ચિંદલપુરીએ ગયા અને ત્યાંના રાજા પાસે જઈ સગાઈ સંજોળી વાત કરવા માંડી. એટલામાં મારી વાંટી ઉઠાઈ વિસરી ગયો હતો તે મને સાંભરી એટલે હું તે લેવા ગયો. પાછળ આ વજુ જલે વિવાહ નખી કર્યો મેં કાંઈ કુંવરને જોયો નથી ને હું વિવાહ મેઝવણમાં પણ નથી. હું તો જોવું છે તેવું. આપને કહી દઉં છું. બાકી હું ચાકરીચાર થયો છું, તે મારો અપરાધ થયો છે. ”

પહેલા સચિવે આ પ્રમાણે બનાવટી વાત કહી પણ રાજા તે ઉપરથી સમજી ગયો કે—“ આ સાક્ષી લયજ્યો છે, પણ તેણે કુંવરને જોયો નથી એ તો ચોક્કસ છે. ” હવે જોઈએ બીજો શું કહે છે.

બીજો સચિવ ઉભો થઈને બોલ્યો કે—“ હે સ્વામી ! હું આપની પાસે સાચું સાચું કહીશ, અસત્ય જરા પણ નહીં

કહું. કેમકે સર્પ પણ દરમાં સીધોજ ચાલે છે, ત્યાં વાંકો ચાલી શકતો નથી. એટલે હું આપની પાસે જૂઠું કહેવાનો નથી. હે સ્વામી ! અમે વિવાહ કરવાની વાત કરવા બેઠા તે વખતે મને આગલા દિવસના ભોજનનું અજીર્ણ થવાથી હું તે વખતે દેહત્રિંતા માટે ગયો હતો, ત્યાંથી પાછા આવતા સુધી મારી રાહ ન જોવાં બાકીના ત્રણ જણાએ વિવાહ મેળવ્યો છે, મને તો ગણત્રીમાં પણ ગણ્યો નથી. બાકી આપણે તો કુંવર કાળો છે કે જારો છે ? તે જોયોજ નથી! મારી તો કુંવરને જોવાની હાંશ પણ મનની મનમાંજ રહી ગઈ છે. ”

રાજા ખીજા સચિવના વચનો સાંભળીને વધારે સંશયમાં પડ્યો અને વિચાર્યું કે— આ પણ સાચું બોલતો નથી, પરંતુ આને કુંવરને જોયો નથી એ તો એ ક્લેશ છે. પછી ત્રીજાને પૂછ્યું એટલે તે બોલ્યું કે— હે સ્વામી ! મારી વાત સાંભળો. હું વિવાહ મેળવતા તે વખત હાજર નહોતો. એટલે મેં કુંવર કાળો કે કુંવર જુમરો છે કે કેવો છે તે જોયું કે જાણ્યું નથી. મને તો વિવાહ મેળવતા બાંધુની સાથેને જતો રહેતો હતો તેને મનમાં તો એ હાંશ હું તેને મનાવીને આવ્યો તેવામાં તે ત્રણ જણાએ વિવાહ મેળવેલા હતા. હું એ અવસરે ગયો તે ખરી વાત છે. ને એ મારો અપરાધ પણ થયો છે. પરંતુ હું કુંવરને હાંડો સિવાય કંઈ નહીં આપની પાસે બોલું કહીને નથી ગયો. આપના છેલ્લાવાનાં કહું છું તેથી મારથા બોલું તો તમારજ કમ ! વગર એક ઘર તો હાંડણ પણ મૂકે એવા હોવાને એટલે હું જે બરેખડું છે તેજ

કહું છું.” આ વાત સાંભળીને રાજાએ જાણ્યું કે “આ પણ ખોટો છે, પરંતુ એણે કુંવરને જોયો નથી એ વાત ચોક્કસ છે.”

પછી રાજાએ ચોથા સચિવને કહ્યું કે—“હવે તમે કહો, તમારો વારો આવ્યો છે, પણ જે કહો તે સાચું કહેજો. જો કહ્યું કહેશે તો પછી તેના બહો જ લોગવવો પડે તેમાં મારો વાંક કાઢ્યો નહીં, કેમકે હું રૂઢમાન યર્ધશ તો પછી કાંઈની ચરમ રાખવાનો નથી. મને યોગ્ય લાગશે તે શિક્ષા કરીશ. માટે જે બોલો તે સાચું જ બોલજો. રાજાનાં આ પ્રમાણેનાં સમ્મ વચનો સાંભળીને ચોથા સચિવે વિચાર્યું કે—“હવે ખોટું ચાલવાનું નથી, માટે સાચે સાચું જ કહી દેવું.” તેણે કહ્યું કે—“હે રાજા! હું આપને ખરેખરો વાત કહું છું તે સાંભળો. અમે સિંહલ રાજા પાસે રાજપુત્રીનો વિવાહ મેળવવા ગયા ત્યારે ત્યાં જઇને સિંહલરાજાને વિવાહ માટે મળ્યું કહ્યું, એવટે હિંસક મંત્રીએ માંડ માંડ હા પાડી. પછી અમે કહ્યું કે—કુંવરને દેખાડો. ત્યારે હિંસકે કહ્યું કે—તે તો તેને મોથાળ લણવા ગયેલ છે. અમે કુંવરને જોવા બહુ હઠ કર્યો, ત્યારે હિંસકે અમને ચારે બજુને કોડ કોડ સોનેયા આપીને સોજવ્યા. એટલે અમે તમારા સેવક છતાં લાલચમાં ફસાઈ ગયા ને વિવાહ મેળવ્યો. આ પ્રમાણે અમે તમારાથી પ્રયંચ કર્યો. અમે કુંવર કેવો છે તે બીલકુલ જોયેલ નથી. અમે તો કુટકપટના ઘર હિંસક મંત્રીને જ જોયેલ છે. આ પ્રમાણે

અમારી ખરેખરી હકીકત છે. હવે આપને જે ચોખ્ખા લાગે તે કરો. અમારો મોટી તકસીર આવી છે એ હું મારે મોઢે કબુલ કરું છું.”

રાજાને આની વાત સાચી લાગી એટલે રાજાએ તેને કહ્યું કે—“તે ખરેખરી વાત કહી છે, મને તારો વિશ્વાસ આવે છે.” પછી રાજાના મનમાથી પ્રેમલા ઉપરનો દ્વેષ તદ્દાનાશ પામ્યો. જ્યારે પુણ્યનો ઉદય થાય છે ત્યારે બધા સંયોગે અનુકૂળ થઈ જાય છે. રાજાએ ચારે જણનો ગુન્હો માફ કરી દીધો. અને સુખદિ મંત્રીને કહ્યું કે—“હવે મને તમારો સિંહલરાજાનું કપટ લાગે છે. પ્રેમલાનો બીલકુલ વાંકજ નથી. તેને પરણનાર પુરૂષ અન્ય છે એ ચોક્કસ થાય છે. કુદ્યાએ ફામટ મારી પુત્રાની વિડંબના કરી છે. હવે આપે તેના ખરા વરની (ચંદ્રરાજની) શોધ કરવાની જરૂર છે. મંત્રીએ કહ્યું કે—“આપે કહ્યું તે ખરાખર છે, પરંતુ જ્યારે સુધી ચંદ્રરાજનો પત્તો ન લાગે ત્યાં સુધી સિંહલરાજા સહકુટુંબ અહીં કબજે રાખેલા યોગ્ય છે.” રાજાને તે વ્યાજબી લાગી એટલે તેણે સિંહલરાજાને સહકુટુંબ જમવો તેજ્યો. તે પણ જમવા માટે સૌને લઈને આવ્યો, એટલે રાજા સિંહલ રાજા, તેની રાણી, કુદ્યા પુત્ર, હિંસક મંત્રી ને કપિ ધાવ્ય—અ પાંચ જણને કબજે કરી બીજા બધાને તેના તરફ જવાની રજા આપી. તેઓ પણ બધા સ્વદેશ તરફ રવાના થઈ ગયા અને પાંચ જણ વિમળાપુરીમાં કેદની સ્થિતિ રહ્યા સતા પોતાના પાપનો પસ્તાવો કરવા લાગ્યા.

હવે ચંદરાજની ચોપને માટે રાજાએ તજવીજ કરવા માંડી. એક મોટી દાનશાળા મંડાવી અને ત્યાં બહારગામથી જે આવે તેને અન્ન વસાદિ આપવા માટે પ્રેમલાલચીને તેની અધિકારિણી બનાવી. રાજાએ સૂચવ્યું કે—“જે કોઈ પરદેશી નવો આવે તેને તારે આભાનગરીની ખબર પૂછી તે જો કોઈ ખબર આપે તો તારે મને ખબર કરવા.” ત્યારથી પ્રેમલાલચી પિતાની આજ્ઞા પ્રમાણે દાનશાળામાં રહીને દાન આપે છે અને નવા નવા પયિક આવે તેને આભાનગરીનું વૃત્તાંત પૂછે છે, પરંતુ કોઈના તરફથી તેનો પત્તો મળી શકતો નથી.

મકરણ ૧૪ મું.

મકરણ રાજાએ સ્થાપેલી દાનશાળામાં બેસીને પ્રેમલાલચી અતિથિ—અભ્યાગતોને તેની ઈચ્છા પ્રમાણે દાન આપતી હતી. કોઈને નિરાશ કરતી નહોતી, કારણ કે તે ખરેખરી દાતાર હતી. દાન આપ્યા પછી તે તેઓને પૂછતી હતી કે—“હે બંધુઓ ! તમે દેશ—વિદેશમાં ફરો છો તો પૂર્વ દિશામાં આખા નામે કોઈ નગરી તમે જોઈ છે ? ત્યાં ચંદ નામે રાજા ઈંદ્ર જેવો રૂપવંત છે તેને દીકો છે ? ” આવા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તેઓ કહેતા કે—“હા બહેન ! અમે જો બાબુ કોઈ વખત ગયાજ નથી. આભાનગરી અમે સાંભળી પણ નથી તો પછી ત્યાંના ચંદરાજને તો ક્યાંથી જ જોયેલ હોય. ” આવા ઉત્તરો

લગ્ન છોડીને કહી સંભળાવી. તેઓ પણ કાંઈક નિર્ધિન થયા. પ્રેમલા નવકાર મંત્રનો પ્રગટ પ્રભાવ દેખી તેનાં પર પધારે આસ્તાવાળી થઈ અને વિશેષ પ્રકારે તેનો ભાવ કરવા લાગી. જિનચેત્યની દર્શન પૂજનપડે બહિષ્કાર લાગી અને યથાગ્રહિત પ્રત્યાખ્યાનાદિ કરવા લાગી.

એકલા એક યોગિની ફરતી ફરતી ત્યાં આવી ચડી. તેના હાથમાં સુંદર વીણ હતી અને તે મધુર સ્વરે સ્વરે મેલાવીને ગાયન કરતી હતી. પ્રેમલાએ તેને પોતાની પાસે બોલાવીને પૂછ્યું કે—“તમે ક્યાંના રહેવાવાળા છો?” તેણી કહ્યું કે—“હું પૂર્વ દેશમાં રહું છું, પણ તમારે મારું સ્થાન પૂછવાની શી જરૂર પડી છે તે કહો?” આમ કહીને પાછી તે સુંદર વેશવાળી અને વૈરાગ્યમાં તટ્પર થયેલી, કપાયલા વસ્ત્ર ધારણ કરનારી, તેમજ બુદ્ધિશાળી યોગિની પોતાની વીણાપાડે ચંદરાબતના શુભંગન ગાવા લાગી. પોતાના પતિનું નામ સંભળી પ્રેમલાએ તેને પૂછ્યું કે—“તમારા દેશમાં રાજા કોણ છે અને તમે આ શુભંગન કોના કરો છો?” યોગિની બોલી કે—“પૂર્વ દેશમાં ચંદ નામે રાજા રાજ્ય કરે છે, તે અત્યંત સુંદર-રૂપવંત છે. શત્રુ તો તેને દેખીને કંપે છે, હું તેના યશનું ગાન કરું છું અને અત્ર પછુ તેનું જ આહુ છું. તે રાજા મને પ્રાણથી પણ વિશેષ પ્યારા હતા. તેને તેની ઓરમાન માતાએ કોઈ કારણસર કુકડા બનાવી દીધા છે. તે કોઈ અત્યંત દિલગીર થઈને હું ત્યાંથી દેશાવરમાં નીકળી પડા છું, પરંતુ મેં કોઈ સ્થાનકે તેના જેવો ઉત્તમ પુરુષ

બાંહાર જેવો ત્યાં આવ્યો. તેની સાથે પાંચસો માણસ જૂદો જૂદો પાર્ટ (ભાગ) ભજવનારા હતાં. તે નાટકીઓ બહુ પ્રસિદ્ધ થયેલો હતા. તેણે રાજસભામાં આવી વીરમતીને પ્રણામ કર્યા એટલે વીરમતીએ પૂછ્યું કે—”હે નટવર! તમે કંઈ બાબતથી આવ્યા છો?, શિવકુંવર જોડ્યો કે—” હે વીરનૃપતિ-વલ્લભા! હું ઉત્તર પંથથી અનેક રાજાઓને રીઝવતો અને લાખ પસાય લેતો લેતો આભા નગરીની અત્યંત પ્રશંસા સાંભળીને અહીં આવ્યો છું. જેવા મેં આભા નગરીના વખાણ કાને સાંભળ્યા હતા તેવીજ આજે મેં તે નજરે જોઈ છે. હે સહુણી! તું અને તારી સભા દીધાંયુ થાઓ! હવે જો આપની આજ્ઞા થાય તો હું તમારી પાસે નાટક માંડું અને તમને પ્રસન્ન કરીને મારા દારિદ્ર્યને દૂર ફેંકી દઉં.” વીરમતીએ નાટક કરવાની આજ્ઞા આપી, એટલે શિવકુંવરે તરતજ તમામ સાજ તૈયાર કર્યું અને નાટકીયા પણ બધા પોતપોતાનો ભાગ ભજવવા તૈયાર થઈ ગયા.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

શિવકુંવર નાટકીઓ અનેક પ્રકારના નાટકો વીરમતીની પાસે કર્યા. તે વખતે ઢાલ વિગેરેનો અવાજ સાંભળીને ગુણાવળી પણ પોતાના ગોખમાં આવી જોવાર ચંદ્રાણવાળું પાંજરું લઈને બેઠી. બીજા બધા નાટકોના ઉત્તમ પ્રકારનું નાટક બતાવવા માટે શિવકુંવર નાટકીઓ

પુત્રી શિવમાળા તૈયાર થઈ. તેણે પ્રથમ એક અત્યંત લાંબો વાંસ ઉભો કર્યો, તે બાજુ મુનિરાજને ચડવાની ઉપગ્રમ શ્રેણી રૂપ નહોતી તેવો જણાવ્યો. પછી તે વાંસને ચારે ભાગે દોર નાખીને બાંધ્યો, તે વખતે તેની લોકાકૃતિ જણાવા લાગી. ત્યાર પછી તેની ઉપર એક સોપારી મુક્યું અને શિવમાળા વીરમલીને પ્રણામ કરી ચંદ્રરાજનો જય બોલી વાંસ ઉપર ચડી. તે વખતે તેના પિતાએ શિખામણ આપી કે—‘હે પુત્રી! ભરાગર લક્ષ રાખીને નાટક કરજે. આ ઠેકાણું ખરેખર નાટક કરવાનું મળ્યું છે; અહીં ને ખામી રાખીશ તો પછી ક્યાં જઈને ખેલીશ ? શિવમાળાએ તેની શિખામણ અંગીકાર કરી અને જેમ પછી આકાશમાં ચડે તેમ દોરવડે વાંસના અગ્રભાગ ઉપર ચડી ગઈ. ત્યાં પહોંચ્યા પછી વાંસના અગ્રભાગે ગોઠવેલા સોપારી ઉપર પોતાની નાભી ગોઠવીને ઉઘી ચકચક કરવા લાગી, નીચે દોલ ઢમકવા લાગ્યા અને કેટલાક નટ તો ઉઘી નજર રાખી સાવચેત થઈ ઉભા રહ્યા, શિવમાળાએ કુંભારના ચકની જેમ ચરીરને ફેરવતાં ફેરવતાં એવી ગુલાંટ મારી કે તે સોપારી ઉપર ભસ્તક લાવી દીધું અને પગ ઉઘે આકાશમાં કરી દીધા. જેમ ઊંધે ભસ્તકે મુનિ કાઉસગ કરે અથવા જેમ તાપસો તપ તપે તેમ સ્થિર થઈ ગઈ. પછી પાછી ગુલાંટ મારીને ઠાળા પગની એડી તે સોપારી ઉપર ગોઠવી અને એક પગે ચકચક કરવા લાગી. આ ઠાળા બહુ અફસુત કરી. ત્યારપછી વાંસના અગ્રભાગ ઉપર રહીને પાંચ વર્ણની પાંચ પાલડીઓ

વિચારીને પોતાના પંજરાની ચળીઓ ખસેડી અંદરથી રત્નજડિત સોનાનું કચોળું ચાંચમાં લઈ નીચે નાખ્યું. ઉપરથી તે કચોળું પડ્યું કે તરતજ શિવકુંવરે ઢોડીને તે લઈ લીધું. અને ચંદ્રરાજની જય ગોડ્યો, એટલે ઢાલવાળે પણ તેના જયનો ઢાલ વગાડ્યો. પછી લોકો પણ વીરમતી તરફ નજર ન કરતાં ચોરશ્રી અનેક પ્રકારના વસ્ત્રો ને અલંકારો આપવા લાગ્યા. શિવકુંવર પાસે તો મોટો ઢગલો થયો, તેમાંથી નટ ને નટણીઓ પોતાને અનુકૂળ આવતા વસ્ત્રાલંકાર લઈ લઈને પહેરવા લાગ્યા. તેથી તેઓ પણ રાજાજાયા નહીં તેવા થઈ ગયા. શિવકુંમાર બહુજ રાજ થયો, પણ વીરમતીને શરીરે અંગારા ઉઠ્યા. શિવકુંમાર તો ચંદ્રરાજનો જય ગોડી વીરમતીની આજ્ઞા માગી પોતાને ઉતારે ગયો. પણ વીરમતીનો કોપ ઉતર્યો નહીં; તે તો ઉલટો વધવા લાગ્યો. વીરમતી બોલી કે—“ એવો કોણ ધનપેલો થયો કે જેણે મારી પહેલાં દાન આપ્યું ? હું જોઈ તો ખરી તે કેવો છે ? પણ મને તો તે મોસાળમાં વધેલો—ઉછરેલો લાગે છે, મારી નિશાળે એ બહેલો લાગતો નથી. પણ શું કરું ? તે મારી નજરે ન પડ્યો ! તેનું આયુષ્યજ નેરાવર કે તે જીવતો ચાડ્યો ગયો. ” વીરમતી આ પ્રમાણે બોલી તે વખતે જોકે કુકડાનું પાંજરું તેની પાસે આવેલું હતું, પરંતુ તેના લાલુવામાં હજીસુધી કુકડે દાન આપ્યું છે તે વાત આવી નહોતી એટલે તેની રીસ તેના ઉપર ઉતરી નહીં.

એ અવસરે મંત્રી અવસર જોઈને બોલ્યો કે—“ હે માતા ! એમાં આપને રોષ કરવાનું કંઈપણ કારણ નથી, કેમકે જેણે પહેલું દાન દીધું તેણે પણ જશ તો તમનેજ આપ્યો છે. શૂરવીર હોય છે તે લડાઈમાં રાજાની આગળ જઈને લડવા મંડી જાય છે. દાતાર પણ તેવો જ હોય છે. પોતાનો યશ ગવાતો સાંભળી તેઓ છાના રહી શકતા નથી, પરંતુ જેણે દાન આપ્યું તે બધા તમારા ફરજંદ જ છે. તમારી પ્રજા છે, તો માતા પાસે તે લાડ કરે તેમાં શુસ્કે થવાનું હોય નહીં. ” આ પ્રમાણે મંત્રીએ ઘણું સમજાવી પણ તેની કળા કંઈ ફાવી નહીં, વીરમતીનો કોપ જરા પણ ઓછો થયો નહીં.

અનુક્રમે સભા વિસર્જન કરીને વીરમતી રાજમહેલમાં ગઈ, રાત્રી પડવાથી સુખશય્યામાં સુતી, પણ તેને લેશ માત્ર નિદ્રા આવી નહીં. પોતાની અગાઉ દાન કોણે દીધું ? તેને શોધી કાઢવાની તેને તીવ્ર ચટપટી રહ્યા કરી. પ્રાતઃકાળ થયો, સૂર્ય ઉગ્યો એટલે મતિહીન વીરમતી સભામાં આવી. અધિકારીઓ અને નગરજનોને જોલાવ્યા. સભા બરાણી એટલે શિવકુંવર નટને જોલાવી નાટક કરવાનો હુકમ કર્યો. તેણે પણ ફરી દાન મળવાની લાલચે તરતજ તમામ તૈયારી કરી અને મધ્યમાં વાંસ રોપ્યો. તે વખતે ગુણાવળી પણ પાંજરું લઈ ગોળમાં આવીને બેઠી. શિવકુંવરે નાટક શરૂ કર્યું અને હરતાદિક અનેકના નાટકો કર્યા. પછી દાનને અવસરે ચંદ્રરાજની જય બોલી વીરમતી પાસે આવીને ઉભી

રહ્યો, તેનાં વચનો સાંભળી જુદાપતિના શબ્દ સાંભળીને જેમ
ચાર મનમાં એક પામે તેમ વીરમતી અત્યંત એક પામી.
પણ મુખેથી કંઈ બોલી શકી નહીં. તેમજ દાન દેવા હાથ
પણ ઉઠા કર્યો નહીં. તેના આખા વિના નગરલોક પણ
આવી શક્યા નહીં, પણ વિચારવા લાગ્યા કે—' આજ
વીરમતી આમ કેમ કરે છે ? ' તેઓ વીરમતીનો એક સમજ
શક્યા નહીં. શિવકુંવર પણ ચારે તરફ નજર ફેરવવા લાગ્યે.
તેને ચંદરાબાળ વિનાની બધી સભા અલણા ધાન્ય જેવી, કુંજર
વિનાની સેના જેવી અને પત્ર વિનાની વહી જેવી લાગી. તે
વખતે પોતાનો જથ વારંવાર બોલતો સાંભળીને માતાનો
ભય અવગણી કુર્કટે લાખ સોનૈયાની કિંમતનું રતનનું કથોળું
પાંજરામાંથી ફેંક્યું, એટલે શિવકુંવરે તરતજ ઝીલી લીધું
અને ચંદરાબાળની જથ બોલ્યો. તે વખતે લોકોએ પણ પહેલા
દવસની જેમ પુષ્કળ દાન આપ્યું. સોનૈયાની વૃદ્ધિ યર્ષ.

તે વખતે વીરમતીનો ક્રોધ દાબ્યો રહ્યો નહીં, એટલે તે
ખડ્ગ લઈને એકદમ જ્યાં ગુણાવળી પાંજરું લઈને બેઠી હતી
ત્યાં દોડી અને જઈને કહ્યું કે—“ અરે હુદ ! હજી લાજ
આવતી નથી ? તેં મારી અગાઉ દાન કેમ આપ્યું ? હવે હું
તને હવતો ઉડવાની નથી ” આમ કહીને ખડ્ગ કઢ્યું
એટલે ગુણાવળી આડી પડી અને બોલી કે—“ માતાજી !
કોપ ન કરો. એ પક્ષી જિયારો દાન દેવામાં શું સમજે ?
તેના શરીર સાચું તો જુઓ ! આ તો પાણી પીતાં કથોળું
પડી ગયું ને નટે ઝીલી લીધું, તેમાં આપને કોપ કરવાનું

કર્મ કારણ નથી. પંખી તો અવિવેકીજ હોય તેથી તેની ઉપર કોપ કરવો યોગ્ય નથી. એ જેમ તેમ પોતાના પિંડને નિભાવે છે, મારે તેના પર કોપ કરવો છોડી દો. ” ગુણાવળી આ પ્રમાણે આજીવ સાથે કહેતી હતી તે વખતે કોળાહળ સાંભળીને લોકો પણ ત્યાં દોડી આવ્યા અને વીરમતીએ હાથમાં લોધેલું પાનડું જેમ તેમ કરીને છોડાવ્યું. એટલે વીરમતી પાછી સજામાં આવા નટો આનંદ પામ્યા અને તેને પ્રસન્ન કરવા મારે શિવકુવરે ફરીને નાટક કરવું શરૂ કર્યું, શિવમાળા પણ વાન ઉપર ચડા અને પિંગરના સામી દૃષ્ટિ કરીને નાટક કરવા લાગી.

જેમ તેમ જમના નટના કુકંટે શિવમાળા પક્ષીની જાત જાતના અમ મનુષ્યો કાચાં તંને પોતાની ભાષામાં કહી કહે- “ હવે તો તું પરી કાળમાં અત્યંત કુશળ છે. તારા પગે જાણી જાય છે. પાંચ તું જાણે છે તેથી તને હું મારું પુષ્પ કાઢીને તારા પગે પાતવડા મારે નીચે ઉતરીશ. તારા પગે પાતવડા પગ તંને દન માગવા કહેશે તે પગે તું મન મનમાં તારા પગ માગીશ નહીં. જેમ, કંઈ નહીં થવન. કંઈ જન. કંઈ જન નહીં. હું તને પગે પાતવડા કહે- તું મારું પગ પમાડું કરજે. આ વાન પુષ્પ તને જાણે. તું જાણે. તવમાયો જાણવરે- જન પદાન જાણે. હું તને કહેવાન જન મુખી મૂલીય નહીં. હવે તો જાણે તમાને તું કહેશ. તેટલું મેળવ્યું. અને

મારી કર્મકથા પણ હું તારી પાસે આવ્યા પછી બંધી કહીશ.
આટલું યાદ રાખજો."

આ પ્રમાણે કુકુટે મંદસ્વરે પોતાની બાપામાં શિવ-
માળાને કહ્યું, તે બરાબર સમજી ગઈ અને નાટક પૂર્ણ કરી
વાંસથી નીચે ઉતરી. ઉતરતાં જ પોતાના પિતાને એકાંતે લઈ
જઈ કુકુટની કહેલી વાત કરી અને તેને માગી લેવા કહ્યું.
શિવકુંવર તરત સમજી ગયો, તેણે તે વાત કબુલ કરી અને
વીરમતી પાસે આવી તેનો જથ્થો બોલી દાન લેવા માટે તેને
પ્રજ્ઞામ કરી ઉભો રહ્યો. તે વખતે પોતાનો જથ્થો બોલાવાથી
વીરમતી તેના પર ખુશી થઈ. તેણે નટને પોતાની પાસે બોલા-
વીને કહ્યું કે—'માગ, માગ, હું તારા પર પ્રસન્ન થઈ છું.'
તે વખતે શિવકુંવરે અવગ્રહ પામીને વિનવી કરી કે—'હે
માતા! જો પ્રસન્ન થયા હો તો આ કુકુટા આપો. મારે ખીજા
કશ્ચનો ખપ નથી. મારી પુત્રી કુકુટાની ગતિ રીજે છે, પણ
સાચા કુકુટા વિના તેની હોંશ પુરી પડતી નથી. માટે આ કુકુટા
મને આપો. તમે વળી ખીજે કુકુટા લઈને પાળજો. હે માતા!
આપની કૃપાથી મારે દ્રવ્યાદિકનો કાંઈ ખોટ નથી. વળી તેની
જરૂર દૂરથી તો અનેક શબ્દો પાસેથી તેની યાચના કરોશ,
પણ આપ તો મને આ કુકુટાજ આપો."

શિવકુંવરના આવાં વચનો સાંભળી વીરમતીએ કહ્યું
કે—'હે શિવકુંવર! તેં આ શું માગ્યું? તું દાસી, પાલક,
ધન, પાન્ય, વસ્ત્ર, આભારણુ ઇત્યાદિ માગ કે જે આપવાથી

અમારો પણ જશ થાય. પંખી આપવામાં અમારી પણ શોભા ન વધે. કોઈએ દાનમાં પંખી આપ્યાનું સાંભળ્યું નથી. વળી એ કુકડો વહુને કીડા કરવા માટે રાખ્યો છે. તે તેને હુકવીને કેમ અપાય ? માટે તું કાંઈક બીજું માગ.”

શિવકુંવરે કહ્યું કે—“ હે માતા ! એમાં આપની કીર્તિ આછી થવાની નથી; કારણકે હું માગું છું ને આપવો છે. પણ મને એમ જણાય છે કે તમને એ બહુ વહાલો હોવાથી આપવો નથી એટલે બીજાં બહાના કાઢો છો. પણ જ્યારે કુકડો આપતાં પણ તમે કચવાઓ છો તો પછી મેં બીજું માગ્યું હોત તો તમે શું આપવાના હતા ? ” વીરમતીએ તેના આવાં વચનો સાંભળીને તેને બહુ રીતે સમજાવ્યો, પણ તે તો એકનો જ થયો નહીં. એટલે અણછુટકે આપવાની હા પાડી. અને કુકડો લેવા માટે મંત્રીને ગુણાવળી પાસે મોકલ્યો.

મંત્રીએ ગુણાવળી પાસે આવી તેને સમજાવીને કહ્યું કે—“ મને કુકડો આપો, તે નટને દાનમાં આપવો છે. આ બાળકનું હડ કરવાનું કારણ નથી. કારણકે અહીં રહેવાથી અંતે પ્રાણના લય વારંવાર છે. નટ પાસે તે કુશળક્ષેમ રહેશે અને આગળ કંઈયણ પામશે. નટની પુત્રા શિવમાળા તેને પ્રાણની જેમ રાખશે માટે વધારે વિચાર ન કરતાં તમે મને પાગલ આપો.” ગુણાવળીએ મંત્રીને કહ્યું કે—“ તમે કહો છો તે ઠીક છે, બાકી મારા સાસુ તો આની સાથે પૂરું વેર વહન કરે છે, તેથી તેને નટને આપી દેવામાં તેનું ગમે તે થાય તેની તેને

કાંઈ પીડા નથી. પણ મારાથી તેને પારકાના હાથમાં કેમ દેવાય ! માટે તમે ખાછા જઈ કાંઈ રીતે તે નટને સમજાવીને કહો કે—“તું આ કુકડાને શું કરીશ, માટે કાંઈક બીજું માગ. પગી હે સચિવ ! રાત્રી મટાડીને કુકડો તો કર્યો, હવે શું એને ઘરે ઘરે નચાવવો છે ? એ મારી પાસે છે તેથી હું આશામાં ને આશામાં દિવસો વીતાડું છું; તેના ગયા પછી મારા દિવસો કેમ જશે ? આમાં વીરમતીના બાપનું શું જવાનું છે ? જેને પીડા થાય તેને ખબર પડે, બીજાને તો હાંસુ થાય.” શુભાવળીનાં આવાં વચનો સાંભળી મંત્રીએ તેને બંદુ રીતે સમજાવી એટલે છેવટે તેણે પાંજરું મંત્રીના હાથમાં આપ્યું.

પ્રકરણ ૧૮ મું.

શુભાવળી કુકડાવાળું પાંજરું મંત્રીના હાથમાં સોંપતાં આંખમાંથી આંસુની ધારા વહાવતી ચંદરાણ પ્રત્યે કહેવા લાગી કે—“હે સ્વામી ! મને તથા દહને આપે પણ દૂર દેશ જવાનો વિચાર કર્યો જણાય છે. આ કાર્યમાં આપની પણ સંમતિ લાગે છે, હું અત્યારે છતે સ્વામીએ અનાથ છું, નિરાધાર છું. મારી દુરિયાદ કાંઈ સાંભળે તેમ નથી, તોપણ આપની મુશ્કેલીને આધીન થઈને; તેમજ આપનું શુભિચ્છ આખંડ રહે તેટલા લચર્યાથી આપને હું મારા પ્રાણની જેમ બીજાના હાથમાં આપું છું, પરંતુ હે સ્વામી ! તમે મને કદિ પણ ભૂલી જશો નહીં, મને સંભારજો, મારી ઉપર દયા રાખજો, મેં

આપનો કાંઈ પણ અપરાધ કર્યો હોય તો તે ભૂલી જાઓ. મેં તો આપનો અપરાધ ક્યારે પણ કર્યો હોય એમ મને સાંભરતું નથી, તે છતાં આપ કેમ આવો વિચાર કરો છો ? હે ચૌવન-ભૂષણ ! હું તમને એક ક્ષણ પણ વિસરનાર નથી. મારા મનમાં અનેક પ્રકારની આશાઓ હતી પણ તે તો બધી અત્યારે દૈવે ધૂળ લેગી કરી દીધી છે, મને નિરાશ બનાવી દીધી છે, વળી હવે તો તમે પણ મારાથી વિખુટા પડો છો, એટલે તે આશાઓ વધારે નિરાશાના રૂપમાં પલટાઈ જાય છે. હવે આપનો ફરી મેળો થવા તે ખરેખર દુર્લભ છે—દૈવના હાથમાં છે. જાણે અત્યારે આપણે વિયોગ કરાવ્યો છે, તેને માટે વધારે શું કહું ? તેના મુખમાં ધૂળ પડો. હે સ્વામી ! મારી સામુ ગજગતમાંથીને તો જુઓ. આપના વિરહની જવાબા વરસાદના જળની ધાળથી પણ ખુબીય તેમ નથી. ઈર્ષ્યાથી દૈવ આપણી સુખો સ્થિતિ જતમ શક્યો નહીં. મારી છાતી પણ અત્યંત કંટાર જણાય છે કે જે આવે દુઃખને સમયે પણ ફરી જતા નય. હું દૈવને મેળો પાથરીને કહું છું કે—‘વેરણું પછે આવી તખત આ લીધે નહીં.’ આ દુઃખનો અનુભવ તો જેને માથે પડે તેનેજ થાય તેમ છે. આપના પ્રેમખરેલાં વચનના વારંવાર યાદ આવશે અને હૃદયમાં શક્યની જેમ ખટકશે. હે સ્વામી ! કદાચ કરીને પાછા વહેકા પધારજો. તમે મારા શુવનસ્વરૂપ છો. આ રાત્રી આંખલડી નિરંતર તમારી રાહ જોયા કરશે. નાટકીયા તમને ઘેરઘેર ફેરવશે તેથી જો કે મને ઘણું જ ખેદ થાય છે; પણ જો તે

કારણથી ના પાડું તો હુદ હૃદયવાળો વિમાતા તરફથી તમારા
 જીવનનો સદા ભય રહે છે. આ તો મુઠ્ઠી વચ્ચે સોપારી
 જેવું થયું છે. મારાથી કાંઈ કહું જતું નથી. હું લાચાર
 થઈ પડી છું. ”

આ પ્રમાણેનાં શુભાવળીનાં વચનો સાંભળી કુર્કટે પગના
 નખાવડે અક્ષર લખીને તેને સમજાવ્યું કે—“ હે પ્રાણપ્રિયે !
 તું મારી બીલકુલ શીકર કરીશ નહીં, વળી મારો ને
 તારો મેળો તો જો પ્રાણ ભય તો પછી મળે નહીં, પણ મારા
 પ્રાણ જો રક્ષા છે તો તું જરૂર માનજે કે આપણે પાછા
 જરૂર મળીશું. વળી હું તારાથી દૂર જઈ છું પણ તું મને
 તારી નજીકજ માનજે અને મને તારા હૃદયમાંજ રાખજે.
 વળી તું ચાલસ ધારી રાખજે કે આ નટ મને કુર્કટા ટાળીને
 મનુષ્ય બનાવશે. વળી દેશમાં રહીએ કે પરદેશ જઈએ પણ
 મધ્યમની પ્રેમાળ સ્ત્રી કેમ જુલાય ? મારે તે વાતનો તું
 અંદેશો કરીશ નહીં. ” આ પ્રમાણેનાં કુર્કટના લખેલા ચાંદો
 પાંચવારો શુભાવળીને કાંઈક ધીરજ આપો. તેણે કુર્કટ સમિત
 પાંચજે સચીવના હાથમાં આપીને કહ્યું કે “ તમે જાને લઈ
 જાઓ અને મારી સામુને આપો. ” મ. ર. એ તરતજ પાંચજે
 લઈ જઈને વીરમતીને આપ્યું તેણે પણ તરતજ નટને બંધિય
 કયું. નટ બહુ ખુશી થયા અને પાંચજે લઈ હર્ષિનચિતે
 વીરમતીને પ્રજ્ઞામ કરી ન્યાયો વિદાય થયા.

(શરણાગત પાંચજે પાંચજા નટના પદ લઈ જઈને એક)

ઉત્તમ શય્યા ઉપર સુક્યું અને તેની સામે ઉભી રહી હાથ જોડીને તે તેમજ તેનો પિતા બોલ્યા કે—“ હે સ્વામી ! આજ સુધી અમે રાજા વિનાના હતા, હવે અમે રાજાવાળા થયા છીએ. હવે અમે પ્રજાને તમે રાજા. આપણે નવા નવા આનંદ મેળવશું. પૂરા ભાગ્ય હોય તોજ આપની જેવા ચતુરનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય. આજથી પહેલો તમને મુજરો કરીને પછી અમે બીજા રાજાઓનો મુજરો કરશું. આપ અહર્નિશ આનંદમાં રહેજો. કોઈ પ્રકારનું દુઃખ ધારણ કરશો નહીં. આ પ્રમાણે કહી કુર્કટરાજની પાસે અનેક પ્રકારના નવા વિગેરે પદાર્થો મૂક્યા, તે કુર્કટે ચણવા તો માડ્યાં, પણ તે નજાં ગુણાવળીના સ્નેહ જાંભરી આવવાથી તેના લવચાંદુ લવે કડક રૂધાઈ ગયો, જેથી ગળે ઉતર્યા નહીં. તે કંટાળે શિવમાળાએ કહ્યું કે—“ હે વિહંગરાજ ! તમે જાણે મા, ઉમંગલ્યો નવા વિગેરે આરોગો, કાળે કરાને ગળે. આજ દેવકી સંકેશ ”

૨૬. પામડે લોક વા. મનાને આપ્યા પછી સ્વભાવિસંગત થઈ એટલે મના ગુણાવળી પાસે દીક્ષાસે આવવા આવ્યા તેને ગુણાવળી કહેવા લાગી કે—“ હે કુર્કટરાજ ! તમે નહીં તમજાવાને નાડે પામડે-મારા કુર્કટરાજ નને પાડા લોક આપ્યા. મને એના વિયોગ થયો, તારે છે. એ નાડે તારા પાડુને લોકને કયાના કયા જશે, એટલે પછી મને મના પાડાને નિજાપત્રી રીતે યશે ? એ નાડે પ્રમરને તો પમડે પમડે નવા મિત્રો, નવી સ્ત્રીઓ મળશે;

પણ મારી એમના વિના શી ગતિ થશે ? તે તમે વિચારી
 જુઓ. એ કુકડાપણમાં રહેશે તો પંજુ કોઈક દિવસ તેની
 (સગી) માના કોડ પૂરા કરશે, અને મને તો હાંદગીભરનો
 આજંબો રહ્યા કરશે. આશામાં ને આશામાં હું જીવતી રહીશ.
 આ વીરમતી તો મારી પૂર્વજાવની વેરણ બની છે. તેણે મનુષ્ય
 ટાળીને પંખી કર્યો તો પણ હજી તેના ક્રોધ સમ્યો નહીં,
 મને જે કોઈ મારા પ્રીતમ સાથે મેળવી આપે તેની પાસે
 હું ખોળો પાથરું, મારા પ્રાણ આપું, હાંદગી સુધી તેની
 આર્થીગણ રહું, તેના પગ પૂજું. આ જગતમાંથી સૌ જાય
 છે, પણ આ સામુ તો જતી પણ નથી, અખંડ દુઃખ દેવા
 બેઠી છે. મારા પિયુનો યશ સાંભળીને એને શું દુઃખ થાય
 છે ?” આ પ્રમાણેનાં શુભાવળીનાં વચનો સાંભળી મંત્રીએ
 હજી કે—“તમે વધારે ખેદ મ કરો અને સામુને મ છોડો
 એ તો ચંડા છે. એ અત્યારે જો કે વૃદ્ધા થઈ છે, પણ તેનો
 ભરોસો ન કરશો. વળી અંતે તો એ કેટલો કાળ જીવવાની છે,
 ઉવટે તો આ રાત્ર્ય તમારું ને તમારા પતિનું જ છે, પણ
 હમણાં ધીરજ રાખો.”

આ પ્રમાણે મંત્રીનાં વચનોથી આત્માસન પામીને શુભા-
 વળીએ મંત્રીને કેટલીક ભલામણ કરી નટ પાસે મોકલ્યો.
 પતિને માટે કેટલાક મોઢક મેવા વિગેરે શિવમાળાને મોકલ્યા.
 તે વખતે મંત્રીએ શિવમાળાના કાનમાં ખરો લેદ હઠ્યા કે
 “આ કુર્કટ તે ચંદરાબ પોતે જ છે. તેની અપરમાવાએ તેને
 કુકડા બનાવી દીધો છે, માટે તેને તમે સારી રીતે બાળવો.”

અરે પ્રાણ પ્રાણેય વિજ્ઞ. રહેજા કેવે દંત;
 ગમનથીવ તુમ ધર્મ છે, કેમ ન ગયા પિયુ સંગ.
 દિદાં કંત દિદાં નવલ રસ, દિદાં મુરગે ગેદ:
 બાણ બાણગરતજી, ધર્મ ગઈ કોઈ એક.
 પિયુ મુરગિરિ સમ જીવજો, ગમજો વડ વિસ્તાર;
 મેળાપે સંભારજો, અદો જીવન આધાર.

‘હે પ્રાણ ! તું પ્રાણેય વિના કેમ રહી શકીય. તારો
 તો મમન કરવાનો આચારજ છે, તો તે ગયા ને તું (પ્રાણ)
 કેમ રહ્યો ? ’ વળી તે સંભારે છે કે-‘ કિદાં સ્વામી, ક્યાં
 તેનો નવો નવો રસરંગ અને ક્યાં તેનો અપૂર્વ સ્નેહ ! આ
 તો જેમકોઈ બાણગર બાણ પાયરે ને પાછી સંકેલી લેય
 તેમ એકએક ધર્મ ગયું. હે પ્રીતમ ! તમે ગયા તો બહો ગયા;
 પણ મોટા આયુષ્યથી જીવજો, તમારો વંશ વૃદ્ધિ પામજો.
 અને હે જીવન આધાર ! મને અવસરે સંભારજો, બૂલી
 જશે નહીં. ’

આ પ્રમાણે શુભાવળી બુર્યા કરે છે, તેને ઘર બધું સ્વપ્ન
 સ્મશાન જેવું લાગે છે, શૃંગાર અંગાર સમાન લાગે છે અને
 શરીર મુકાવા લાગ્યું છે. તે ધર્મિષ્ઠ હોવાથી અશુભકર્મનો
 ઉદય થયેલો માની કર્મ નિર્જરણે માટે નિરંતર નવા નવા
 વપંતરે છે, અને શવસમુદ્રના કિનારા સમાન પરમાત્માનું
 અહર્નિશ ધ્યાન ધરે છે.

શુભાવળી જે અહીં એકલી રહી છે તેણે કુર્કટની રક્ષા

માટે સાત સામંત રાજાઓને પ્રેરણા કરીને તેની સાથે રહેવા મોકલ્યા. તેઓ પણ પોતાના લશ્કર સંહીત આવીને નટની લેળા થયા. કુર્કટને પ્રણામ કર્યા અને પોતે સાથે રહેવા આવ્યા છે એ હકીકત નિવેદન કરી. તેમણે કહ્યું કે—‘અમે ગુણાવર્ણીના આદેશથી આવ્યા છીએ, અહુર્નિશ અમે સાથે રહેશું, તમે કુર્કટ થયા ને! શું થયું, અમારા તો આપજ સ્વામી છો.’ આ પ્રમાણે કહી મસ્તક નમાવ્યું એટલે કુર્કટે પણ તેના પ્રણામ સ્વીકાર્યા અને સૌ સાથે ચાલ્યા. શિવમાળા માર્ગમાં પાંચડું પોતાને માથેજ રાખવા લાગી. જે માણસો જે બાજુ રહીને ચામર વીંચવા લાગ્યા. એક મોટું છત્ર લઈને ચાલવા લાગ્યા. એ પ્રમાણે ચાલતાં ગામે ગામ ફરતા અને અનેક સ્થાનકે નાટક કરતા પુષ્કાલ દ્રવ્ય મેળવવા લાગ્યા.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

ચંદ્રરાજના પાંચડું લઈને દેશ વિદેશમાં ફરતાં શિવમાળા પુષ્કાલ દ્રવ્ય ત મેળવે. તેને એક પંથને જે કાંઈ મળે તેનું ચામર ના કુર્કટ પાંતે દરરોજ નવા નવા મેળાવાં નુકે છે અને તેનું પોતાના જીવની જેમ જતન કરે. આ પ્રમાણે નવા નવા સ્થાનકે દેશ વિદેશમાં ફરતા ફરતાં તેઓ ગંગાના દેશમાં પૃથ્વીભૂપાલ નગરે આવી પહોંચ્યા ત્યાં અસ્મિદન નામે રાજા રાજ્ય કરે છે. તેને ચંદ્રરાજની વિદા સાથે સારો સંબંધ હતો, ત્યાં નટોએ તાંબુ

માંખીને પોતાનો પડાવ કર્યો અને તેમાં એક સિંહાસન ઉપર પાંજરૂં મૂક્યું. રાજાને નટ આવ્યાના બળર મગતાં તેણે નાટક કરવા પોતાના દરબારમાં બોલાવ્યા. તેઓ પાંજરૂં લઈને આવ્યા અને કુર્કટને પ્રણામ કરી તેની આજ્ઞા લઈને અપૂર્વ નાટક કર્યું. રાજા નાટક જોઈને બહુ ખુશી થયો. તેણે પુષ્કળ દાન આપ્યું, પછી આ પંખી કોણ છે? એમ પૂછ્યું એટલે નટે તેનું વૃત્તાંત સંક્ષેપથી કહી બતાવ્યું. તે સાંભળી બંગાળનો રાજા તેને પગે લાગ્યો અને તેની પાસે મણિ-કંચનની રાશી તથા હાથી ઘોડા વિગેરે પેસકસીમાં આપતો હોય તેમ રજુ કર્યું (ધર્મ) પછી કહ્યું કે-‘હે વીર નૃપતિના પુત્ર ચંદ્રાશભ ! હું તારો સેવક છું, તમે મારા પ્રાહુણ છો, મારા ભાગ્યથીજ મારે ત્યાં પધાર્યા છો.’ આ પ્રમાણે કહેવાથી તેમાંથી કેટલુંક સ્વીકારીને નટોએ ત્યાંથી પ્રયાણ કર્યું. બંગાળનો રાજા પોતાની સીમાસુધી તેમને વળાવીને પાછો વળ્યો.

નટો અનુક્રમે ચાલતાં ચાલતાં સમુદ્ર કિનારે સિંહલદ્વીપ પાસે આવ્યા. ત્યાં કિનારા ઉપર સિંહલપુર નામનું નગર છે તેની બહાર પડાવ કર્યો. નટની બહુ પ્રસિદ્ધિ સાંભળી સિંહલ રાજાએ તેને પોતાની પાસે નાટક કરવા બોલાવ્યા. તેઓ પાંજરૂં લઈને ગયા અને નાટક કરી તેને પ્રસન્ન કર્યો તેણે પાંચઘે વહાણની વદાત જે તરતમાંજ આવી હતી તે નટને બહીષ્કાર કરી દીધી. નટો સિંહલરાજાનો યથા બોલી ત્યાંથી વિદાય થયા અને પોતાને ઉતારે આવી પોતનપુર વરંદ વગેરે પેવારી કરી.

અહીં સિંહલરાજની રાણી સિંહલા કુકડાને જોઈને તેની ઉપર રાગવાળી થઈ. તેણે રાજાને જોલાવીને કહ્યું કે “એ કુકડો મને લાવી આપો. એ કુકડો કામણગારો છે, એણે જગત બધું પોતાને આધીન કર્યું છે, મને તેના ઉપર પૂર્ણ રાગ ઉત્પન્ન થયો છે, તેથી જગ વિના મીન જેવી મારી સ્થિતિ થઈ છે. મારા પ્રાણ તેનામાં જઈને વસ્યા છે, મારું ચિત્ત તેણે ચોરી લીધું છે.” રાજા કહે કે “એવો પંખીની ઉપર પ્રેમ શો? વળી નદીને એ આજીવિકાનું સ્થાન છે. તે માગવાથી આપે કેમ? જમ મારી માગણી કોઈ કરે તેનું આપવા ના પાડે તેમ એને માટે સમજવાનું છે. એ નદી તેને કોઈ રીતે ને આપે એમ ધારી શકાતું નથી, તેથી તેને નાં હાથ કરવું. તટિત નથી.” રાણી જોડી કે-“તમે કહી તે મારી જાત લાવી, પણ મારે તે જીવતર જ તેના વિના અટકાવવું છે. મારે એને ને રીતે ને લાવી આપો એને મારે કોઈ અર્થ નથી હાથ નથી. એ કુકડો લાવી આપો.”

ધિક આપનારા કર્મક મળી ગયા છે, એવે કાંઈ નવાઈ કરી નથી." માટે તમારા રાજાને જાહેર કંઠાકે કુકટો મળી ચકે તેમ નથી." રાજસેવકો બોલ્યા કે "એમાં રાજાનો આગ્રહ નથી પણ અમારું રાણી તેના વિના હવે એમ નથી." નટોએ કહ્યું કે "રાણી ન હવે તો એમાં કાંઈ અમને સ્નાન સૂતક આવવાનું નથી, પણ અમારાયી કુકટો આપી ચકાય તેમ નથી. રાણી એમ રાજાને વહાલી છે તેમ આ અમારા જીવન સમાન છે."

રાજસેવકોએ જાહેર રાજાને વાત કરી એટલે રાજા એક-કમ કોપાયમન થયો અને કેટલુંક લશ્કર લઈને જોરાવરીથી કુકટો લેવા ચાલ્યો. અહીં નટો પાસે પણ કેટલુંક લશ્કર હતું તેઓ પણ એકકમ તૈયાર થઈ ગયાં. સિંહલરાજાનું લશ્કર નટો ઉપર ઉપહ્યું એટલે ચંદરાજાના લશ્કરે તેના સૈન્ય ઉપર પાછું જઈ ધસારો કર્યો પરસ્પર સંઘામ મચ્યો પરિણામે ચંદરાજાના લશ્કરે સિંહલરાજાના લશ્કરને હંકાળ્યું એટલે રાજા પ્રીકો પડીને પાછો વળ્યો. નટો પાંજર લઈને નગરે ધા દેતા ત્યાંથી પોતનપુર તરફ રવાના થયા. ચોતરફ કુર્કટ નૃપની છત બેઠાણી.

નટો અનુક્રમે પોતનપુર પહોંચ્યા. પોતનપુર ચહેર ધણું વિશાળ અને દેવપુરી જેવું સુશોભિત હતું. સાક્ષાત્ લક્ષ્મી નિવાસ હોય તેવું દેખાતું હતું. ત્યાં જયસિંહ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને સુખજી નામે પ્રધાન હતો. તે મંત્રી-ને અત્યંત રૂપવંતી મંદુપા નામે સ્ત્રી હતી, અને લીલા-

વતી નામે રૂપગુણસંપન્ન પુત્રી હતી. તેને તે નગરના ધનદ નામે શેઠના લીલાધર નામના પુત્ર સાથે પરણાવી હતી. બંનેનો સરખે સરખો યોગ બન્યો હતો. તે દંપતી દોગંદુક દેવોની જેમ અથવા કામદેવ ને રતિની જેમ સુખભોગ ભોગવતા કાળ વ્યતિક્રમાવતા હતા.

એકદા કોઈ પુન્યહીન પુરૂષ લીલાધર પાસે કાંઈ માગવા આવ્યો. તેને લીલાધરે તીરસ્કાર કરીને કાઢી મૂક્યો. એટલે તે લીખારી કોપાયમાન થઈને બોલ્યો કે—“હે શ્રેષ્ઠ પુત્ર ! આમ બહુ અભિમાન કરો નહીં. હું ગમે તેવો છું પણ તમારાથી સારો છું. હું તો હાથની કમાણીનો ખાનારો છું અને તમે તો બાપની કમાણીના ખાનારા છો. માટે બહુ ઠમકા શેના કરો છો ? હું કાંઈ તમારી જેવો ઓશીયાળો નથી. જે પોતાની ભુખના બળથી દ્રવ્ય કમાતો નથી તેના જીવિતને ધિછાર છે, પારકે પૈસે કુદાકૂદ શી કરવી ? તારા પતા બેઠા છે ત્યાં સુધી તું નિશ્ચિંત છે, પણ રે ભુંડા ! ધન અને યૌવનના મદથી કુદાકૂદ શું કરે છે ? જોઈને પગલાં ભર. તને મારી સ્થિતિ જોઈને હસવું આવતું હશે પણ એમાં હસવા જેવું નથી. કારણકે આજ પાંદડાની દશા તે કાલ કુંપળીઆની. તેનો વિચાર કર ને તે પછી અભિમાન કર. વળી પોતાની આંગળીઓમાં વેઠ વીટીઓ જોઈને પણ મલકાઈ જતો નહીં, કેમકે પામરો પણ એવી સોનાની વીટીઓ તો પહેરે છે, તેમાં કાંઈ નવાઈ નથી.”

આ પ્રમાણેનાં તે પુરૂષનાં વચનો સાંભળીને લીલાધર એકદમ સજવાઈ ગયો અને તે પુરૂષને પગે લાગીને બોલ્યો કે—

‘તું ખરેખર મને ગુરુ મળ્યો’ હુમકે તો એટલું જોડીને ચાલ્યો
 ગયો, પણ લીલાધરને તેની ખરેખરી શીખમણ દાટોદાડ
 વ્યાપી ગઈ. તેણે પરદેશ દ્રવ્ય કમાવા માટે જવાનો નિરધાર
 કર્યો. તેણે વિચાર્યું કે ‘મુખ કે દુઃખ તો જે પ્રાપ્ત થવાનું
 હોય છે તે દેશમાં કે પરદેશમાં ત્યાં જઈએ ત્યાં પ્રાપ્ત થાય છે.
 દેશમાં રહેવાથી કાંઈ દુઃખ દૂર જતું નથી.’ આવો દહ સંકાપ
 કરીને તે તુટતુટ ખાટલી ઉપર જઈને ચુતે. તેના પિતા જે
 આવ્યા ત્યારે પુત્રને આમ રીસાયેલો જોઈને તેણે પૂછ્યું કે—
 ‘હે વત્સ! તને કોણે દુહાડ્યો છે કે જેથી તું આમ રીસાયો
 છે? લીલાધર જોડ્યો કે—’ મને કોઈએ દુહાડ્યો નથી, મારે
 તો પરદેશ દ્રવ્ય કમાવા જવું છે, માટે મને રવાના થવું.’ થોડે
 કહ્યું કે—“તારી વય હજી નાની છે, વગી તું હમણાં પરવર્યો
 છે, ઘરમાં પુષ્કળ લક્ષ્મી છે, કોઈ વાતની કમી નથી, તારે શા
 માટે પરદેશ કમાવા જવું પડે? તારાથી પરદેશ જવાય નહિ,
 માટે એ વાત છોડી દે.” ત્યારે લીલાધરે પેલા હુમકે આપેલા
 મેણાની વાત કરી. થોડે કહ્યું કે—“અરે લોળા! એવા બીખા-
 રીની વાત સાંભળીને આવો હઠ શું કરે છે? એવો ઉધ વેચી
 ને ઉઝગદો કોણ ખરીદ કરે.” આ પ્રમાણે થોડે, તેની માતા-
 એ, મંત્રીએ અને બીજા સંબંધીઓએ તેને બહુ રીતે
 સમજાવ્યો, પણ તેણે પોતાનો હઠ છોડ્યો નહીં. પછી જેમ
 તેમ કરીને તેના પિતાએ તેને જમાવ્યો, અનુક્રમે રાત્રિ પડી
 એટલે લીલાધરની લલિત ગતિએ ચાલતી પતિ પાસે આવી.
 પણ લીલાધરે તેની સાચું નજર માંડીને જોયું પણ નહીં;

તેનો પોતાના વિચારમાંજ મશગુલ રહ્યો. એટલે કામજારી લીલાવતી જોલી કે “હે પ્રીતમ ! નેત્ર ઉઘાડીને મારી સામું તો જુઓ ! આ કીડી ઉપર કટક શું ? આમ તમે બીજા સૌને હુલવીને જશો, પણ હું કેમ જવા દઈશ ? આવા સ્નેહમાંથી વિયોગ થાય તેનો પાછો સંયોગ ક્યારે થાય તેનો નિર્ણય શો ? આવાં સુખ મૂકીને પરદેશ જવાને ઇચ્છનારા તમારી જેવા આપમતિલા મેં તો કોઈ દીઠા નથી.” આ પ્રમાણે તે રમણીએ આખી રાત્રિ અનેક પ્રકારે સમજાવ્યો, પણ તે લગાર માત્ર પણ તેના સ્નેહમાં લુપ્થ થયો નહીં. અનુક્રમે સવાર પડી એટલે તેના પિતાએ પાછો ઘણો સમજાવ્યો પણ તેણે બીલકુલ પોતાનો વિચાર ફેરવ્યો નહીં, એટલે પછી અવસરનો જાણ મંત્રી ત્યાં આવ્યો અને તેણે કહ્યું કે—“જો હવે પરદેશ જવુંજ છે તો કાર્યસિદ્ધિ થાય તેવું સાઈ મહર્ષિ જોવરાવીએ.” શેઠે હા પાડી એટલે મંત્રીએ અનેક જોશીઓને જોલાવ્યા. મંત્રીએ તેમને સાઈ મહર્ષિ જોઈ આપવા કહ્યું. મંત્રીના કટાક્ષ વચ્ચે જોશીઓ સમજી ગયા કે પરદેશ જવા દેવાની મંત્રીની ઇચ્છા નથી. તેથી તેઓ સારી રીતે તપાસીને જોડ્યા કે—“પંચાંગ તપાસતાં છ મહીના સુધીમાં એવું સાઈ મહર્ષિ આવતું નથી કે જે મહર્ષિ પરદેશ જવાથી કાર્યસિદ્ધિ થાય, હવે માત્ર એકજ માર્ગ છે કે જો કુકડો જોડે તેજ વખતે પરદેશ સીધાવે તો કાર્યસિદ્ધિ થાય અને પુણ્યના દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરીને આવે.

મંત્રીએ જાણ જોશીઓને યોગ્યતાનુસાર દાન આપી

વિચર્જન કર્યા અને પછી તૈયારી કરવા માટે લીલાવતી અને લીલાધર બંનેને પોતાને ઘરે લઇ ગયો. મંત્રીએ ઘરે જઈને પોતાના તમામ સેવકોને જોલાવી ખાનગીમાં કહ્યું કે—
 “તમે આખા ગામમાંથી કુકડા બહાર કઢાવો, એક પણ કુકડો રહેવા દેશે નહીં. જમાઈ જો કુકડાનો સ્વર સાંભળશે તો પછી રાખ્યા રહેશે નહીં, માટે આ વાતની ગોઠવણ કોઈ ન બાંધે તેમ તમે તાકીદે કરો.” સેવકો મંત્રીની આજ્ઞા માથે બઢાવીને આખા શહેરમાં ફરી વળ્યા અને તમામ કુકડાઓને એકઠા કરીને બીજા ગામ પહોંચાડી દીધા. એક કુકડો પણ રહેવા દીધો નહીં. આ વાતની લીલાધરને કશી પણ ખબર પડવા દીધી નહીં.

હવે લીલાધર તૈયાર થઈ કાન માંડીને કુકડાનો સ્વર સાંભળવા તરફર થઈ રહ્યો, પણ કુકડાનો સ્વર કોઈ રીતે કાને પડ્યો નહીં. લાખ સોનેયે પણ તે ચળક મળી શકે તેમ લાગ્યું નહીં. તે ઉતાવળો થવા લાગ્યો. પણ મંત્રીએ કુકડાનો સ્વર સાંભળ્યા વિના જવાય નહીં એમ કહીને રાદી રાખ્યો. અને લીલાધર પણ સાફ અદૂર્ચ લીધા વિના જવું નહીં એવા વિચારમાં રહ્યો. લીલાવતી પણ પોતાના સ્વામીની પાસે ને પાસે રહેવા લાગી. એક દાણ પણ એકલા રહેવા દેતી નહીં. ચતુર પુરૂષો સ્વાથ્ સાધવા માટે અવસર સુકતા નથી. આ પ્રમાણે લીલાધરને રાદી રાખી ॥ મહિના બ્યતિત કરાવી દીધા, તોપણ લીલાધરના વિચાર જરા પણ ફર્યા નહીં, તેમ કુકડાનો સ્વર કાને ન પડવાથી

જઈ પણ શક્યો નહીં. એવામાં પેલા નટ ફરતા ફરતા ત્યાં આવ્યા અને હોલે ઢમકા હઈ શરણાઈ લલકારી રાજા પાસે જઈ ઉતારો માગ્યો, એટલે રાજાએ મંત્રીના ઘર પાસે ઉતારો આપ્યો. નટોએ ત્યાં ઉતારો કર્યો. સાથેના લશ્કરે નગરની ખડાર સરોવરના કિનારા ઉપર ડેરા-તંબુ નાખ્યા. પછી નટો ભોજન કરી થાક ઉતારી વેશ ખદલી સંધ્યાકાળે કુર્કટ-રાજની આજ્ઞા લઈ રાજા પાસે આવ્યા અને ત્યાં અનેક પ્રકારના રાગ લલકારી રાજાને ખુશી કર્યો. રાજાએ કહ્યું કે-
 ‘આજે તો તમે થાક્યા પાક્યા છો તેથી થાક ઉતારો; કાલે તમારું નાટક જોશું.’ એટલે નટવર પોતાને ઉતારે આવ્યો. તે વખતે તેની સાથે કુકડાને જોઈને લોકોએ તેને કહ્યું કે—
 ‘એક વાત ધ્યાનમાં રાખજો ! આ કુકડાને બોલવા દેશો નહિં. જો કુકડો બોલશે તો તેનો સ્વર સાંભળતાં જ મંત્રીનો જમાઈ પરદેશ જશે અને તેનો દોષ તમારે માથે ચડશે.’ આ વાત કુર્કટરાજે પણ સાંભળી, એટલે તેણે પણ મૌન ધારણ કર્યું. લોકો પોતપોતાના સ્થાનકે ગયા.

અનુક્રમે રાત્રિ વ્યતીત થઈ, પ્રભાત થવાની તૈયારી થઈ, એટલે કુર્કટરાજે પોતાના સ્વભાવને વશ થઈને રાત્રિની વાત ભૂલી જઈ ઉંચે સ્વરે ઉપરાઉપર મધુર અવાજે કર્યા. તે સાંભળી આખું શહેર જાગી ઉઠ્યું. દેવમંદીરમાં ગાદરે વાગવા માંડી અને જગતનો સાક્ષી સૂર્ય પણ ઉદય પામ્યો.

કુર્કટનો સ્વર સાંભળતાં જ લીલાધર અંધ ઉપર સવાર

યશને પરદેશે ચાલ્યો. 'લીલાવતીએ રોકવા' માટે ઘણા આ-
ગ્રહ કર્યો; પણ તે ખરેખરું મુહૂર્ત મળવાથી એક ક્ષણ પણ
રોકાણ નહીં. લીલાવતીના હૃદયમાં પતિના વિયોગ ઘણાજ
ખટકવા લાગ્યો. કુર્કટનો સ્વર લીલાધરને અમૃત જેવો લાગ્યો.
ત્યારે લીલાવતીને હુળાહુળ એર જેવો લાગ્યો. પતિના વિયો-
ગથી તે એકદમ મૂર્ચિત થઈ ધરણી પર ઢળી પડી. અનુક્રમે
મૂર્ચા વળી ત્યારે તે વિલાપ કરવા લાગી—“કાણે હુશ્મન
યશને કુકડો રાખ્યો અને મારું ખરેખરું અહિત કયું ! (વેર
વાળું). હે વિધાતા ! તે કુકડો શા માટે રચ્યો કે જેણે મારા
વિગ્રહ કરાવ્યો. આ નગરમાં એવો કોણ છે કે જેણે રાજાની
આસાતું ઉલ્લંઘન કરીને કુકડો છાની રીતે રાખ્યો ? ” પછી
લીલાવતીએ તરતજ પોતાના પિતાને બોલાવીને પતિના પર-
દેશગમનની વાત જણાવી અને પોતાનો હુશ્મન થયેલો કુકડો
લાવી આપવા આગ્રહ કર્યો.

મંત્રીએ પુત્રીનાં કહેવાથી તુરતજ કુકડાની શોધ કરવા
માણસો દોકાઠ્યા. તેણે તારે તરફ ચહેરામાં ફરી વળી કુકડાની
શોધ કરી, છેવટે નટોની પાસે કુકડો છે એમ પત્તો લાગ્યો,
એટલે તે વાત મંત્રી પાસે આવીને પ્રકાશિત કરી. મંત્રીએ પુ-
ત્રીને કહ્યું કે—“કુકડો તો કાલે આવેલા નટોની સાથે છે, પણ એ
પરદેશી પ્રાદુરુ છે. તેથી તે આપણને કુકડો આપે નહીં. તેમ
નટની જાન પણ હડીલી હાય છે. તેથી તારે એ વાતનો આગ્રહ
કરવો યુક્ત નથી. ” મંત્રીપુત્રી બોલી કે—“જમે તેમ કરીને
એ કુકડાને મને લાવી આપો. એ મારા હૃદય વૈરીને મારી

જઈ પણ શક્યો નહીં. એવામાં રેલા નટ ફરતા ફરતા ત્યાં આવ્યા અને ઢોલે ઢમકા દઈ શરણાઈ લલકારી રાજા પાસે જઈ ઉતારો માગ્યો, એટલે રાજાએ મંત્રીના ઘર પાસે ઉતારો આપ્યો. નટોએ ત્યાં ઉતારો કર્યો. સાથેના લશ્કરે નગરની બહાર સરોવરના કિનારા ઉપર ડેરા-તાંબુ નાખ્યા. પછી નટો લોજન કરી થાક ઉતારી વેશ બદલી સંધ્યાકાળે કુર્કટ-રાજની આજ્ઞા લઈ રાજા પાસે આવ્યા અને ત્યાં અનેક પ્રકારના રાગ લલકારી રાજાને ખુશી કર્યો. રાજાએ કહ્યું કે— ‘આજે તો તમે થાક્યા પાક્યા છો તેથી થાક ઉતારો; કાલે તમારું નાટક જોશું.’ એટલે નટવર પોતાને ઉતારે આવ્યો. તે વખતે તેની સાથે કુકડાને જોઈને લોકોએ તેને કહ્યું કે— ‘એક વાત ધ્યાનમાં રાખજો ! આ કુકડાને બોલવા દેશો નહિં. જમાઈ પરદેશ જશે અને તેનો દોષ તમારે માથે ચઢશે.’ આ વાત કુર્કટરાજે પણ સાંભળી, એટલે તેણે પણ મૌન ધારણ કર્યું. લોકો પોતપોતાના સ્થાનકે ગયા.

અનુક્રમે રાત્રિ વ્યતીત થઈ, પ્રભાત થવાની તૈયારી થઈ, એટલે કુર્કટરાજે પોતાના સ્વભાવને વશ થઈને રાત્રિની વાત ભૂલી જઈ ઉંચે સ્વરે ઉપરાઉપર મધુર અવાજે કર્યા. તે સાંભળી આખું શહેર જાગી ઉઠ્યું. દેવમંદીરમાં ઝાલરો વાગવા માંડી અને જગતનો સાક્ષી સૂર્ય પણ ઉદય પામ્યો.

કુર્કટનો સ્વર સાંભળતાં જ લીલાધર અથ્થ ઉપર સવાર.

બહુ આગ્રહ હોવાથી નટોએ તે પ્રમાણે કરવું કહ્યું હતું અને મંત્રીના પુત્રને લઈ પોતાને ઉતારે આવીને કુર્કટનું પાંજરું મંત્રીના સેવકોને આપ્યું. તેઓ પાંજરું લઈને લીલાવતી પાસે આવ્યા. કુર્કટને જોતાંજ લીલાવતીનો રોષ માત્ર ટળી ગયો અને ક્ષેત્ર ઉપસ્ય મયો. પછી તે પાંજરું પોતાના જોગામાં લઈ કુર્કટની સાથે વાવ કરવા લાગી.

પ્રકરણ ૨૦ મું.

લીલાવતી કુર્કટ પ્રત્યે કહે છે કે—“હે પક્ષીરાજ ! તેં ફોગટ મને અવગુણ કરીને મારી સાથે વેર વસાવ્યું. તું ઉપરથી કુટરો લાગે છે પણ અંદરથી કડવો જણાય છે. તેં શબ્દ માત્ર જોલીને મારા પિયુષી અને વિરહ પડાવ્યો, તેના પાપથી તું ક્યાં છુટીશ ? તું સોનાના પાંજરામાં રહીને નિરંતર આનંદ જોગવે છે, તેથી તને પારકી વેદનાની ખબર પડતી નથી. પણ હે કુર્કટ ! પતિનો વિરહ સીને અત્યંત દુઃસહ હોય છે. તમે પંખી છો, તેમાં પણ પંખીણી પંખી વિના વ્યાકુળ થઈ જાય છે, તો અમે તો મનુષ્ય થયા છીએ, જોટલે અમારા સ્ત્રી ભતિના દિવસો પતિ વિના કેમ જાય ? તેં પૂર્વભવે આવો ધણને વિયોગ પડાવ્યો હશે તેમજ આ ભવે પંખી થયો જણાય છે. દુઃખમાં વિચારી જોજો. તમે પંખી ભતિજ અવિવેકી છો વળી તું તો અત્યંત નિહુર અને નિર્મોહી જણાય છે. જો તું કાંઈક વિવેક સંખીને જોડ્યો ન હોત તો મને

પતિ વિયોગ ન થાત. હે પક્ષિરાજ ! તને તો મારી ઉપર
જરાપણ દયા ન આવી; પણ મને તો તારું રૂપ જોઈને દયા
આવે છે. ” આ પ્રમાણેનાં મર્મમાં ઘાત કરે તેવાં લીલા-
વંતીનાં વચનો સાંભળીને કુર્કટને એકદમ પોતાની
પૂર્વાવસ્થા સાંભરી આવી, તેથી જેમ વગર ઋતુએ વરસાદ
વરસે તેમ આંખમાંથી અશ્રુની ધારા વરસાવતો સતો તે એક-
દમ મૂર્ચ્છિત થઈને પાંજરામાં પડી ગયો, અને ઉંડા નિસાસા
મૂકવા લાગ્યો. તે જોઈ લીલાવતી એકદમ ગભરાઈ ગઈ. તેણે
પાંજરામાંથી તેને કાઢીને પોતાની બાથમાં લીધો અને તેને
ગરમી આપી સાવધ કર્યો. પછી તે કહેવા લાગી કે—“ હે
પંખી ! મેં તો તને લોળે બાવે કહ્યું, તેમાં તને આટલું બધું
હુઃખ કેમ લાગી ગયું ? મને તો મારા પિયુના વિયોગનું હુઃખ
સાહે છે તેથી મેં કહ્યું, પણ તને એવું શું હુઃખ સાહે છે કે
જેથી તું મૂર્ચ્છિત થઈ ગયો ? મારે તો ઉલટું લેણાનું દેવું
થયું. મેં જાણ્યું કે તું મને મનાવશે તેને બદલે મારે તને
મનાવવો પડ્યો. પરંતુ તું મારા કરતાં પણ વધારે વિરહી
દેખાય છે, તો તને શું હુઃખ છે તે કહે. ” પછી કુર્કટ બૂમિપર
અક્ષરો લખીને જણાવ્યું કે—“ હું આત્માપુરીનો ચંદ્રરામ
હું. મને કાંઈપણ કારણ વિના મારી આરમાન માતાએ કુર્કટો
બનાવી દીધો છે, મને મારી રાણી ગુણાવળીનો વિરહ ખટકે
છે, મારા હુઃખની હું કેટલી વાત કરું. તે કદી આવ તેમ
નથી. જેમ મને એ ખટકે છે તેમ તેને હું ખટકું છું.

વળી આમ નાટકીઆની સાથે હું જાતકું છું, ક્યાં તે મારું નગર, ક્યાં મારું રાજ્ય, ક્યાં તે રાણી, ક્યાં મનુષ્યપણે રહેવું ને ક્યાં તિર્થંચપણે દુઃખ ભોગવવું ! મારા દુઃખનો પાર નથી. તારા પતિ પરદેશ ગયેલ છે તે તો કાલે આવશે ને તને મળશે, પરંતુ મારા વિહોદ્ધનો મેળો તો થશે કે નહિ તે ખબર કેમ જાણી જાય ? માટે હું બહેન ! મારા જેવું તારે દુઃખ નથી. મારા ને તારા દુઃખમાં રાત્રી ને પર્વત જેટલું અંતર છે. વળી મારી સ્ત્રી જેવી દુઃખીછી છે તેના પ્રમાણમાં તું અસંખ્ય ગુણી ગુણિણી છે. તું એક ક્ષણના પતિના વિરહમાં દુઃખી થઈ ગઈ તો મારી રાણીને કેમ થતું હશે તેના વિચાર કર. તેના દુઃખના પ્રવાહમાં તું તો તણાઈ જાય તેમ છે. ”

આ પ્રમાણેનાં કુર્કટનાં વચનથી લીલાવતી ઠાંઠક ખુશી થઈ-તેને પોતાનું દુઃખ અલ્પ લાગ્યું. તેણે વિચાર્યું કે— ‘આ તો સરખે સરખી જોડ મળી છે. ’ પછી તેણે ચંદરાબને કહ્યું કે—“ હે ચંદરાબ ! તમે બહુ દુઃખ ધરાવ્યો નહીં, થોડા વખતમાં તમને તમારી ઋણિ ને રમણી વિગેરે ગંધુ પ્રાપ્ત થશે. તમે મારા મનના માન્યા લાઈ છો ને હું તમારી બહેન છું. વિધાતાએજ આ સગપણ કરી દીધું છે. હવે તમે બ્યારે મનુષ્ય થાઓ ત્યારે જરૂર મને મળજો. મેં જે ઠાંઠ વગર વિચાર્યું તમને કહ્યું હોય તેની ક્ષમા કરજો અને હે વીરા ! તમારી આશા ક્ષણભૂત થજો, મને વહેલા આવીને મળજો અને મને જૂલી જયો નહીં. મેં તો તમને જોઈને

જન્મારો સફળ કર્યો છે. ” આ પ્રમાણે કુર્કટ સાથે વાતચિત કરીને નટને તે પાછો સાંધ્યો એટલે મંત્રીપુત્ર પણ ઘરે આવ્યો. હવે નટો ત્યાંથી નીકળી અનેક ગામો અને શહેરો ફર્યા, ઘણી જગ્યાએ કુર્કટને માટે લડવું પણ પડ્યું. નટની કળા અદ્ભુત હોવાથી લોકોને તે ગમી ગયા. એમ ફરતા ફરતા તેઓ અનુક્રમે વિમળાપુરીએ આવ્યા અને જ્યાં માતા વીરમતીએ આંખો રાખ્યે હતો ત્યાંજ દેરા-તાંબુ નાંખીને પડાવ કર્યો. કુર્કટે તે જમીન આગળી તેને પૂર્વનો પ્રેમ યાદ આપ્યો. પ્રેમલાલચથી ભાટે પરણ્યાનું પણ સ્મરણ થયું. તેણે ધાનું કુંડો બહાર આવી જ નગની છે કે જેના કારણથી કુંડો પડ્યો હોય તે હવે પાછો ફરતો ફરતો ત્યાંજ આવ્યો. કુંડો પડ્યો હતો તે જ નાચ પામવાનો સંભવ છે. કયા આજીવન કુંડો વિમળાપુરી ગિંતા મેળો મુગમ નથા, પરંતુ પાડો. કુંડો છે કે જીવતા મનુષ્ય મેળો પામે તે વાત નરેનર છે. મને અહીં આવવાની હોય ઘણી હતી પણ અહીં શકું નેમ નહોતું, તે કારણેજ વિધાતાએ મને પાંખી બનાવી પણ આ રીતે જણાય છે ” આ પ્રમાણે કુર્કટ વિચાર કરે છે ને નટો ત્યાં આનંદથી રહે છે.

હવે અહીં પ્રેમલાલચની પાતાળ મહેલમાં સખીઓ સાથે રહે છે, તેમાં તેનું ઘણું નેવ ફરકતું એટલે તે છુપી થઈને સખીઓને કહેવા લાગી કે—“ આ મારી યશસ્વી મને જણાય છે કે સ્વર માત્ર શ્રીનંદા”

મને મેળાપ થવો જોઈએ. તેમનો વિયોગ થવા સોળ વર્ષ
 થઈ ગયા છે. તે વખતે કુળદેવીએ પણ કહ્યું હતું કે, સોળ
 વર્ષ પછી તને પતિનો મેળાપ થશે. , તેનો તાકડો બરાબર
 મળ્યો છે. પણ મારા મનમાં મોટો સંદેહ છે કે—ક્યાં
 આબાપુરો ને ક્યાં મારા ભર્તાર. અહીંથી ગયા પછી કયો
 સંદેશો કે ઠાગગપત્ર પણ નથી, તેના મેળો થી રીતે થઈ શકે ?
 પણ દેવીનું વચન મિથ્યા થાય તે પણ સંભવતું નથી. કેમકે
 દેવવાણી અમોઘ હોય છે, એમ સૌ કહે છે. હવે તેની ખબર
 પડ્યો. મને વારંવાર એમ થયા કરે છે કે હમારો માઈનો
 આંતરે થી રીતે ભાંગ્યો? બાકી આને અંતઃકરણમાં પાત્રી
 થાય છે કે જરૂર મારા પતિ મને મળવા જોઈએ ” આ
 પ્રમાણેનાં પ્રેમલાલમ્હીનાં વચનો સાંભળીને સખીએ બ્રાહ્મી
 કે—“હે બહેન ! તારું વચન ખરું પડ્યો પીપરો સ્નેહ
 મમે તેટલો હોય પણ શીને સાચરુંજ પ્યારું લાગે છે. વગી
 ચંદરાબ જેવો તારો પ્રાણેશ તો સાને સંભરે તેમ છે. દેશ
 તેને ભૂલે તેમ નથી. તારું તપ એવું છે કે જરૂર દને તેનો
 મેળો થશે. દેવીએ આપેલી અવધી ધણી લાંબી હતી, તેપણ
 પૂરી થઈ છે. તો હવે તારા પતિ મળવા જોઈએ; કેમકે
 મળે કરીને તો ઉંજસતું વૃક્ષ પણ ફૂલે છે. કેમકે પત્ર પુષ્પ
 આવે છે અને ખાલી સરોવર જાગરે જલવ છે; તો તારું
 પાંચિહત કેમ ન ફળે? ફળનુંજ જોઈએ ”

આ પ્રમાણે સખીએ પતિને વાતો કરે

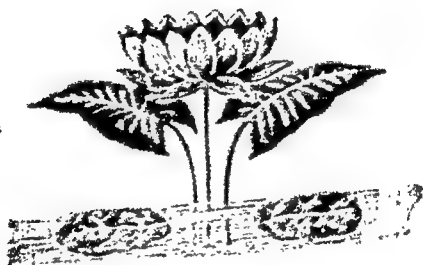

દોરે દોરે નવા નવા પ્રકારે એણે કરતી નીચે ઉતરીને રાત્રી
પાસે આવી તેણે પ્રણામ કર્યા. રાત્રી અને નગરના લોકોએ
પણ વસ્ત્રાદિકની વૃદ્ધિ કરી જેથી ત્યાં મોટો ઢગલો થયો.

એવામાં પાંજરામાં રહેલા કુર્કટ પ્રેમલાને દીઠી એટલે
તરતર તેને ઓળખી. તે મનમાં ઘણું ખુશી થયો. તેણે
માન્યું કે સોગ વરસે મેં આજે મારી સ્ત્રીને દીઠી. કુવેકુવા
અપદ હોવાથી દૂર રહેલા મગી શકતા નથી; પણ મનુષ્ય
સપદ હોવાથી ગમે તેટલું અંતર પડ્યું હોય તોપણ મળે છે.
કુર્કટ વિચારે છે કે—“હવે શું કરું? હું અત્યારે પંખીપણામાં છું.
નહીં તો આનંદ વધામણા કરત. મારી માતા કરોડ વરસ
છવગે કે તેણે મને કુકડા કર્યો, નહીં તો પછી અહીં શી
રીતે આવત? ને મારી પ્રિયાને મળત? વળી આ નંદોતું પણ
કંઠ્યાણ થયે કે મને અહીં સુધી લાવ્યા અને સર્વત્ર મારો યશ
બોલ્યા. આજ મેં કોઈ પુણ્યથાળીનું મુખ જોયું હશે કે જેથી
મને મારી સ્ત્રીનો દીર્ઘકાળે મેળો થયો, આજનો દિવસ પણ
ધન્ય છે કે ત્યાં સંયોગના અંકુર ઉઘ્યા અને વિરહપણું નાશ
પામ્યું. હવે જો આ નંદ પાસેથી લઈને પ્રેમલા મને પોતાની
પાસે રાખે તો જરૂર હું પંખી ટળીને પુણ્ય થાઉં અને મારા
મનોન્ય ગદા સફળ થાય; પણ જો શિવમાળા મને એને
આપે તો એ બધી વાત ઠીક થાય.”

આ પ્રમાણે કુર્કટ વિચારે છે તેવામાં પ્રેમલાલચ્છીએ
પાંજરા તારું જોયું અને નંદોને તેમાં રહેલા કુકડાની સલામો

કરતા હીઠા, એટલે તે મનમાં આશ્ચર્ય પામી. તેણે નિકાળીને
કુકડાની સામું જોયું એટલે કુકડે પણ જોયું. જાનેની દ્રષ્ટિ
મળી અને જેમ ધ્યાનની તાળા લાગી હાય એમ એકાગ્રચિત્ત
થઈ ગઈ.

ચતુર્થ ઉદ્દાસ.

પ્રકરણ ૨૧ મું.

પાંજરામાં રહેલા કુર્કટ ને પ્રેમલાલચી બન્નેની એકઠાઈ થયા પછી તેઓ પોતાની નજર ફેરવી શકયા નહિ. નટોએ અનેક પ્રકારનાં આખ્યાનો રાખની પાસે ગાઈ સંભળાવ્યા. રાજા પ્રસન્ન થયો, તેની નજર પણ પાંજરા તરફ જતાં તેને કુર્કટ ઉપર પ્રેમ આવ્યો, નગરલોક જે ભેવા મળેલા તેને પણ તેની ઉપર સ્નેહ ઉપજ્યો, રાજાએ પાંજરું પોતાની પાસે લીધું, કુર્કટને બહાર દાટી ખોળામાં લીધો. પ્રેમલાલ ચરીરસ્પર્શથી કુર્કટ બહુ સજી થયો, તેના હૃદયમાં પેસવા મંચડતો હોય તેમ તેના હૃદયપર ચંચુપ્રહાર કરવા લાગ્યો. પ્રેમલા તેને પંખાગવા લાગી. પક્ષી સોનાના પાંજરામાંથી તો નીકળ્યો પણ પ્રેમલાના હૃદય-પાંજરામાં પડ્યો, પ્રેમલા પણ તેનાપર અત્યંત સ્નેહ કરવા લાગી, પક્ષી તેની પાસેજ રહેવાનું હચ્ચકા લાગ્યો, પણ વાચા ન હોવાથી બોલી શક્યો નહીં, પ્રેમની અનેક પ્રકારની ચેષ્ટા કરવા લાગ્યો, પ્રેમલાએ પણ પોતાનું મન તેને ત્યાંથી દીધું, દેવલીકવાર રાજાએ કુર્કટને પાંજરામાં મુકી પાંજરું નટને પાડું આપ્યું, અને તેને પોતાની પાસે બેસાડી કુર્કટ વિરે સંબંધ પૂછ્યો કે— આ કુર્કટને તમે ક્યાંથી લાવ્યા છો ?

નટોએ કહ્યું કે— સાંજળે, બહારથી બહારજે કેવલ દા આપ્યો નામોં-વમરી છે, ત્યાં ચંદ નાને રાજા છે, પણ તેને

તેની અપર માતાએ ગોપવી રાખ્યો છે. અમે તેને દીઠા નથી, અમે તો વીરમતીને રાજ્ય કરતી જોઈ છે, તેની પાસે નાટક કરતાં અમારી ઉપર પ્રસન્ન થઈને તે ચંદરાજની રાણી ગુણાવળી પાસેથી તેની મરજી વિરૂદ્ધ લાવીને આ કુર્કટ અમને આપ્યો છે, એક વખત વીરમતી કુર્કટને મારી નાખતી હતી, તેમાંથી તેને લોકોએ છોડાવ્યો હતો, પછી કુર્કટે પોતાની ભાષામાં મારી પુત્રી શિવભાણને સમજાવી, તેથી અમે તેને માગી લીધો છે, આ બધી સેના તેની છે અને અમે તેને રાજ કરીને માન્યો છે, અમે સૌ તેના સેવકો છીએ, ત્યાંથી તે કુર્કટને લઈને ફરતા ફરતા નવ વર્ષે અમે અહીં આવ્યા છીએ.”

કુર્કટનું આ પ્રમાણેનું વૃત્તાંત સાંભળીને સોરઠપતિ મકરદેવજી રાજ પ્રસન્ન થયો, તેને ચંદરાજનો પત્તો મળ્યો, પ્રેમ લા પશુ તેનું નામ સાંભળીને રાજ થઈ, કુર્કટ ઉપર તેને બહુ પ્રેમ આવ્યો, પણ પક્ષીવંશમાં હોવાથી તેને ચંદરાજ તરીકે કોઈએ ઓળખ્યા નહીં.

પછી નટોએ કહ્યું કે ‘હે રાજનું ! જો આપની આજ હોય તો અમે ચોમાસાના ચાર માસ અહીં રહીએ.’ રાજાએ બહુ ખુશી થઈને કહ્યું કે ‘આનંદથી રહો, આપણે ચાર મહીના આનંદ ગોટ્ટી કરશું, કારણ કે અમારો જીવ તમારી સાથે અને આ કુર્કટ સાથે પ્રેમથી બંધાયેલો છે.’ પછી નટો ત્યાં રહ્યા અને દરરોજ કુર્કટને લઈ તે રાજ પાસે આવી ગીતગાનની આનંદ ઉપજાવવા લાગ્યા.

એકદા મહારાજ રાજા પ્રેમલાને કહે છે કે—“હે પુત્રી! હું પ્રયત્ન કરીશું કે જેનું માનતો નહોતો, પણ હવે મને તારા કહેવાની તમામ ખાતરી થઈ ગઈ છે, મને નિર્ણય થયો છે કે તારી કહેલી વાત અદ્વય: સત્ય છે, કાર્ન કહે છે તે કોઈ કરતું નથી, પ્રાણી કર્મને લઈનેજ સુખ દુઃખ પામે છે, પરમાત્માએ અમુક અપેક્ષાએ કર્મનેજ કર્તારૂપે નિષ્કર્યો છે તે વાત સાચીચાની છે, હે વત્સ! તારા પતિ અહીંથી બહુ દૂર છે, તેનાં મેળા મળ્યો તે તો કર્માધીન છે, પણ જો તું કહે તો આ કુકટા તને અપાવું, કે જેથી તેના આલાલુંબનથી તારા દિવસો સુખે વ્યતીત થયે, બાકી દેવની સાથે ભીલું તો જોર ચાલી શકતું નથી, કાર્નની ગતિ વિચિત્ર છે.”

પિતાનાં આવાં વચનો સાંભળી પ્રેમલાને તો તે ઈશ્વર હોવાથી તેણે પિતાને આગ્રહથી કહ્યું કે “કોઈપણ રીતે એ પક્ષી મને અપાવો, મારા પતિના ઘરનો એ પક્ષી છે, તેથી એ મને વહાલો લાગે છે, મારે એને પ્રધાન અતિથિપણે રાખવો છે, મારે કોઈપણ રીતે નટને સમજાવીને તે મને અપાવો.” રાજાએ તરતજ નટને જોલાવવા સિપાઇને હુકમ કર્યો, તે શીઘ્ર આવીને હાજર થયો અને પ્રણામ કરીને જોડ્યો કે—“હે સ્વામી! મને કેમ યાદ કર્યો છે? શું હુકમ છે?” રાજાએ શિવકુમાર નટને આદરપૂર્વક કહ્યું કે—“હે શિવકુમાર! આ તમારી સાથે જે કુર્કટ છે તે મારી પુત્રી પ્રેમલાના સાસરાનો છે, એ વાત બહુ ગંભીર હોવાથી સ્પષ્ટ કરવાની જરૂર નથી, પરંતુ આજે ૧૬ વર્ષે અમે ચંદ્રરાજની હદીકત તમારી પાસેથી સાં-

ભળી છે, આ કુકડો પોતાના પતિના ઘરનો હોવાથી પ્રેમલાને તેની ઉપર અત્યંત સ્નેહ ઉપજ્યો છે, તે જો તેને આપવામાં આવે તો તે બહુ રાજી થાય તેમ છે, તેથી જો તમે એ કુકડો આપશો તો અમે તમારો પાડ માનશું અને તમે જે કહેશો તે તેના બદલામાં તમને આપશું, આ બાબતમાં અમારું કંઈ જોર નથી, પણ તમે પુરૂષરત્ન છો તો અમારા મન્ન. પૂર્ણ કરશો એવો અમને વિશ્વાસ છે. "

રાજાની આવી હૃદયભેદક માગણી સંભળીને નટ બોલ્યો કે—“હે રાજા! એ અમારો રાજા છે, અમારું જાન, મન તે ધન છે, તેથી અમે કોઈ રીતે તેને આવી શકીએ તેનું નયો; તો પણ હું જોઈને તેને વિનવું, તે જો તે અહીં રહેવા નાજી હોય તો હું તમને આપવાના વિચાર કરું, પછી હું આપણું નહીં કરું. ” આ પ્રમાણે કહી તે નટ પોતાને મુઠામે આવ્યો અને કુર્કટને શિવમાળાની સમક્ષ બધી વાત કહી ન જાગવી. કુર્કટ તે સાંભળીને જેમ અમૃતની વૃષ્ટિ થઈ હોય તેમ પ્રસન્ન થયો. કુર્કટ વિચાર કરે છે કે—“આ તો બાવતુ હતું તે વેલે કહ્યું એવું થયું. આ રાજા, આ નગર, આ પ્રિયા, એ સઘળાનો સંયોગ તો પુરા પુરવ હોય તોજ પામીએ. તેથી નટ મને અહીં આપે તો હું જરૂર સામ્યશાળી ગણાઉં. ” આ પ્રમાણે કુર્કટનું અહીં રહેવાનું ચિત્ત જોઈને તેને તરતજ સમજી જમારી શિવમાળા બોલી કે—“ હે સ્વામી ! તમે યા કસ્તૂરી માસાથી નિર્મોહી થયા તે કંઈ સમજાતું નથી. હું તમારી સાચી બીલકુલ સૂત્રી નથી, મેં તમને પ્રાર્થના જેમ કહ્યું છે.

અણુતાં અભણુતાં પણ ખામી આવવા લીધી નથી. તમારા માટે પણ રાજા મહારાજાઓને મેં દુહળ્યા છે, તમને માથા ઉપર લઈને ફરી છું, જગતમાં તો એક ઘડીમાત્રની પ્રીતિ પણ સંજ્ઞનો પાળે છે તો તમારે મારે નવ વર્ષનો સ્નેહ છે, તે છોડી દેવા તમે એકદમ કેમ તૈયાર થયા છો તે કાંઈ સમજાતું નથી. અરે પક્ષીરાજ ! તમારા વચનથી તમને વીરમતી પાસેથી છોડાવ્યા અને સાથે રાખ્યા તો આજમુધી સ્નેહ બતાવીને હવે એકદમ કેમ સ્નેહ છોડવા માગો છો ? તમે મારી સેવાનો બદલો શી રીતે આપ્યો ? તમને આમ કાણે લોળાવ્યા કે જેથી એકાએક મારા પ્રત્યે નિઃસ્નેહી થઈ ગયા છો ? પ્રથમ સ્નેહ બતાવીને હવે આમ કેમ કરો છો ? ”

કુર્કટ પોતાની બાપામાં શિવમાળાને કહે છે કે—“હે નટપુત્રી ! તું આમ શામાટે કહે છે ? શું હું કાંઈ નથી સમજતો ? બધું સમજું છું, વિષુધ સાથેની પ્રીતિ ક્ષણે ક્ષણે હૃદયમાં ખટકે છે, તે છોડી ચકાતીજ નથી. વળી તારા શુભના-તારી એક ઘડીના આશીર્વાદ કોઈરીતે મારાથી થઈ ચકાપ તેમ નથી.” તેં મારા ઉપર જે જે ઉપકાર કર્યા છે તે તારે કહી દે-ખાડવાની જરૂર નથી, હું બધા બાણ છું, કેમકે હું પણ ચેર અનાજ ખાઉં છું, નવ વર્ષનો સ્નેહ તજવો તે અત્યંત મુશ્કેલ છે, પરંતુ અન્યના હૃદયની વાત અન્ય સમજી શકતું નથી, તારી જેવાનો સગ તો મૂર્ખ દોષ નેજ નજે. પણ હે નટપુત્રી ! આમાં એક પ્રજાળ દેતું છે, તેથી તારે દુહવાવાનું કંઈ કારણ નથી, જે સાંભળી હું અહીંના રાજાની પુત્રીનો પતિ છું, હું તેની સાથે

જાણી છે, આ કુકડા પોતાના પતિના ઘરનો હોવાથી પ્રેમવાને
તેની ઉપર અત્યંત રુનેડુ ઉપજાયો છે, તે જો તેને આપવામાં
આવે તો તે બહુ રાજી થાય તેમ છે, તેથી જો તમે એ કુકડા
આપ્યો તો અમે તમારો પાક માનશું અને તમે જે કહેશો
તે તેના બદલામાં તમને આપશું, આ જાળજમાં અમારું કાંઈ
ઝેર નથી, પણ તમે પુરૂષરત્ન છો તો અમારી કૃત્તિ પૂર્ણ
કર્યો એવો અમને વિશ્વાસ છે. ”

રાગની આવી દુઃખસેદર માગણી સાંભળીને તટ ગો-
ર્યો કે—“હો રાજનું! એ અન્નરો રાગ છે, અમારું તન, મન ને
ધન છે, તેથી અમે કોઈ સંતે તેને આપી શકીએ તેવું નથી
તો પશુ હું જઈને તેને વિનવું, ને જો તે અહીં રહેવા રાજી થાય
તો હું તમને આપવાના વિચાર કરું, પછી હું આનંદ તરીકે
કરું. આ પ્રમાણે કહી તે તટ પોતાને મુકામે આવી
અને કુકડાને રિવમાળાની કમલ વાળી વાગ કરી સંભળાવી.
કુકડા તે સંભળીને જેમ અનુભવી કુકડા બહુ હોય તેમ બહુ
સરોર કુકડા વિચાર કરે છે કે—“આ તો આનંદનું સત્ત્વ તે ભૂલે મહુ
રોવું સવું. આ રાગ, આ મન, આ ધન, એ કાળજીમાં
મેમ તે કુકડા કુકડા હોય તેમજ અન્નરો તેથી તટ તો અહીં
આને તો હું સદેર આનંદવાળી સમજાઉં. ” આ બન્યાંદુરે ક
કેનહું આહીં રહેવાનું ચિંત્ય કુકડાને તેને સદેર અનંદનું સવું
રો વિચારનાં નેત્રો કેમ દે અન્નરો તેમજ આનંદવાળી
સવું ચિંત્યો કયા ને કાંઈ અનંદનું સવું. હું તેમજ તટ
તે આનંદનું સવું, જે સદેર અનંદવાળી જેમ સવું. ”

જાણતાં અજાણતાં પણ ખામી આવવા લીધી નથી. તમારા માટે ધણી સજા મહારાજાઓને મેં દુહાવ્યા છે, તમને માથા ઉપર લઈને ફરી છું, જગતમાં તો એક ધડીમાત્રની પ્રીતિ પણ સંજ્ઞનો પાળે છે તો તમારે મારે નવ વર્ષનો સ્નેહ છે, તે છોડી દેવા તમે એકદમ કેમ તૈયાર થયા છો તે કંઈ સમજાતું નથી. અરે પછીરાજ ! તમારા વચનથી તમને વીરમતી પાસેથી છોડાવ્યા અને સાચે રાખ્યા તો આજુથી સ્નેહ બતાવીને હવે એકદમ કેમ સ્નેહ છોડવા માગો છો ? તમે મારી સેવાને બદલો શી રીતે આપ્યો ? તમને આમ કાલે જોળાવ્યા કે જેથી એકાએક મારા પ્રત્યે નિઃસ્નેહી થઈ ગયા છો ? પ્રથમ સ્નેહ બતાવીને હવે આમ કેમ કરો છો ? ”

કુર્ફટ પોતાની જાણમાં શિવમાળાને કહે છે કે-“હું નટપુત્રી ! હું આમ ચામાટે કહે છે ? શું હું કંઈ નથી સમજતો ? બધું સમજું છું, વિષુધ સાચેની પ્રીતિ ક્ષણે ક્ષણે હૃદયમાં ખટકે છે, તે છોડી થકાતીજ નથી. વળી તારા ગુણના-તારી એક ધડીના ઓશીંગણ કાઢીસીતે મારાથી થઈ થકાય તેમ નથી.” તેં મારા ઉપર જે જે ઉપકાર કર્યા છે તે તારે કહી દે-ખાડવાની જરૂર નથી, હું બધા બાણ છું, કેમકે હું પણ ચેર અનાજ ખાઉં છું, નવ વર્ષનો સ્નેહ તજવો તે અત્યંત મુશ્કેલ છે, પરંતુ અન્યના હૃદયની વાત અન્ય સમજી શકતું નથી, તારી જેવાનો સંગ તો મૂર્ખ હોય તેજ તજે. પણ હું નટપુત્રી ! આમાં એક પ્રબળ હેતુ છે, તેથી તારે દુહાવાવાનું કંઈ કારણ નથી, જો સાંભળ ! હું અહીંના રાજાની પુત્રીનો પતિ છું, હું તેની

પરહોડો છું, એ કારણથીજ વિમાતાએ મને પંખી બનાવેલો છે, દુઃખની આ બધી વાત કહેતાં હૃદય ફાટી જાય તેમ છે, પણ દેવ જે દુઃખ આપે તે સહન કર્યા વિના છુટકો થતો નથી. પ્રભુ તારું જીવું કરજો કે તે મને વીરમતી પાસેથી છોડાવ્યો અને અહીં વિમળાપૂરી પહોંચાવ્યો. મારું મન આ કારણથી અહીં રહેવા લગ્યા છું. તો પણ જો તું સજી રહે તોજ હું અહીં રહેવા ઇચ્છું છું. જો તું મને અહીં નહીં સોંપે તો મારું કંઈ જોર નથી. કારણકે બકરીને તેનો ધણી કાન પકડીને જ્યાં કમં જાય ત્યાં તેને જવું પડે છે.”

આ પ્રમાણેના કુર્કડનાં વચનો સંભળીને શિવભાગ
જડુ દિલ્લીર થઈ, તેના બે નવમાંથી જાંતુની ધારણા
ચાલવા લાગી. ઉપરે પૂછવને દડ કરીને તે ગાલી દે—“હ
જાણપતિ ! હે વડાકા ! આજ આ વખતે મેં મારી છે, તે
હવે તેમ આજ ચાંડા છો તેમ હું કરીશ. તમને મારી દેવી
મરણ, જાણ, મારી ચાલશે પણ આજ હવે મારી દે. મારી
વળે મેં ન વરસે અમારે પાંડાનાં બાળે મારી ચાલશે જલે
તેવાં હું પણ મારી કલિયાનને ધવ્ય મારું છું”

[illegible]

અને મારી પુત્રીને જીવિતદાન આપ્યું ગણી તમારો પાઠ માનીશ. વધારે શું કહું ?” નટ જોડ્યો કે—“હે સ્વામી ! તમે એને પક્ષી માત્ર ગણ્યો નહીં, એ તો અમારા મનથી આભા-નમરીનો રાજા છે અને તેથીજ તમને આપતાં મન ચાલતું નથી અને નાં પછુ કદી ચકાતી નથી, એક જાણુ નદી ને એક જાણુ વાઘવાળો ન્યાય થયો છે.” શિવમાળા જોડી કે—“હે રાજન ! એને માટે અમે ઘણાં રાજાઓને વૈરી કર્યા છે, એને માટે અનેક પ્રકારનાં કલેશ સહન કર્યા છે, પરંતુ તમારી પુત્રી મારી સુખી છે તેથી તેને માટે આ મારા પ્રાણ સમાન પક્ષીને આપવામાં હું આનાકાની કરી ચકાતી નથી. હે નરપતિ ! તમે પુત્રીથી એને લઈ જાઓ, તમારું ને એનું કોડ કદ્યાણ થજે, એને કોડ યજ્ઞ કરીને જાગવજો અને એ આભાપતિજ છે એમ જણવજો. એને પક્ષીમાત્ર જાણીને બૂલ ન ખાચો. એનાથી તમારી પુત્રીની સર્વ અશાઓ પૂર્ણ થશે.”

આ પ્રમાણે કદીને કુર્કટનું પાંજરું રાજાને સ્વાધીન થયું. એટલે રાજા તેનો આભાર માની ઘણા હર્ષિત થઈ પાંજરું તઈને રાજબુવનમાં આવ્યો અને હાથે હાથ તે પાંજરું પ્રેમલાને આપ્યું જેથી પ્રેમલા અત્યંત રાજ થઈ એ નરોનો ઉપકાર માનવા લાગી.

પરણેલો છું, એ કારણથીજ વિમાતાએ મને પંખી બનાવેલો છે, હુઃખની આ બધી વાત કહેતાં હૃદય ફાટી જાય તેમ છે, પણ દૈવ જે હુઃખ આપે તે સહન કર્યા વિના છુટકો થતો નથી. પ્રભુ તારું બહુ કરજો કે તેં મને વીરમતી પાસેથી છોડાવ્યો અને અહીં વિમળાપૂરી પહોંચાડ્યો. મારું મન આ કારણથી અહીં રહેવા લલચાણું છે. તો પણ જો તું રાજી રહે તોજ હું અહીં રહેવા ઇચ્છું છું. જો તું મને અહીં નહીં સોંપે તો મારું કંઈ જોર નથી. કારણકે બકરીને તેનો ઘણી કાન પકડીને જ્યાં લઈ જાય ત્યાં તેને જવું પડે છે.”

આ પ્રમાણેનાં કુર્કટનાં વચનો સાંભળીને શિવમાળા બહુ દિલગીર થઈ, તેના જે નેત્રમાંથી આંસુની ધારાઓ ચાલવા લાગી. છેવટે હૃદયને દબ કરીને તે બોલી કે—“હે આભાપતિ ! હે વહાલા ! આજ આ વાત મેં જાણી છે, તો હવે જેમ આપ ચાંડા છે તેમ હું કરીશ. તમને અહીં સોંપી જઈશ. બહા, મારી ચાકરી પણ આજ લેજે આવી કે જેથી તમે સોળ વરસ અગાઉ પરણેલી સી સાથે મળી શક્યા અને તેથી હું પણ મારા જીવિતવ્યને ધન્ય માવું છું.”

આ પ્રમાણે તે બંને વાતો કરે છે તેવામાં પુત્રીના આગ્રહથી મકરંધજી રાજા પોતેજ ત્યાં આવ્યા. શિવનંદે અત્યંત આદર સત્કાર કર્યો. પછી રાજાએ તેને કહ્યું કે—“હું એ પક્ષી લેવા માટેજ આવ્યો છું, જો તમે રાજી થઈને આપશો તો હું મને તમે વહું મહત્વ આપ્યું એમ માનીશ,

અને મારી પુત્રીને છવિવદાન આપ્યું. ગણી તમારો પાઠ માનીશ. વધારે શું કહું ?” નટ બોલ્યો કે—“હે સ્વામી ! તમે એને પક્ષી માત્ર ગણ્યો નહોતો, એ તો અમારા મનથી આભા નમચીનો રાજા છે અને તેથીજ તમને આપતાં મન આવતું નથી અને ના પણ કહી શકાતી નથી, એક જાણુ નદી ને એક બાલુ વાવવાળો ન્યાય થયો છે.” શિવમાળા બોલી કે—“હે રાજન ! એને માટે અમે ઘણા રાજગોને વૈરી કર્યા છે, એને માટે અનેક પ્રકારનાં કલેશ સંહન કર્યા છે, પરંતુ તમારી પુત્રી મારી સખી છે તેથી તેને માટે આ મારા પ્રાણ સમાન પક્ષીને આપવામાં હું આનાકાની કરી શકતી નથી. હે નરપતિ ! તમે પુશીધી એને લઈ લાઓ, તમારું ને એનું કોડ કલ્યાણ થાશે, એને કોડ યજ્ઞ કરીને બાળવલ્લે અને એ આભાપતિજ છે એમ બલ્લવે. એને પક્ષીમાત્ર બાલ્યોને બૂલ ન ખાંશે. એનાથી તમારી પુત્રીની સર્વે અશાઓ પૂર્ણ થશે.”

આ પ્રમાણે કહીને કુર્કટનું પાંજરું રાજાને સ્વાધીન કર્યું. એટલે રાજા તેનો આભાર માની ઘણો હર્ષિત થઈ પાંજરું લઈને રાજબુવનમાં આવ્યો અને હાથો હાથ તે પાંજરું પ્રેમલાને આપ્યું જેથી પ્રેમલા અત્યંત રાજી થઈ એ નટોનો ઉપકાર માનવા લાગી.

પ્રકરણ ૨૨ મું.

નટપુત્રી શિવમાળા પાસેથી કુર્કટનું પાંજરું પ્રાપ્ત થતાં જ
 પ્રેમલાલે તેમાંથી કુર્કટને બહાર કાઢ્યો અને પોતાના હાથ
 ઉપર રાખી તેની પાસે પોતાના હૃદયના ઉભરા કાઢવા લાગી.
 તે કુર્કટને કહે છે કે—“હે કુર્કટ ! તું સોળ વર્ષે મારા સાસ-
 રાનો પક્ષી લેજો થયો છું. તારા નગરનો રાજા તે મારો
 સ્વામી છે; છતાં મેં જેમ બિશ્વકરણને ગુમાવી દે તેમ તેને હાથ
 આવેલા ખોધ નાખ્યા છે. તેના વિરહથી મારું શરીર સુકાઈ
 ગયું ને પાંસળીઓ નીકળી, પણ તારા રાજા હવે સુધી મને
 મળ્યા નહીં, એટલુંજ નહીં પણ મેં તારા રાજાની એવી શી
 ચોરી કરી કે આજસુધી તેણે મારી ખબર પણ લીધી નથી ?
 મને પરણીને કુદીને સોંપી ચાલ્યા ગયા એમાં ઈર્ષ્યા ત શું
 વધારી ? મારો જન્મ અકૃતાર્થ કર્યો. આવું તેને કોણ
 શીખવ્યું ? જો ગૃહભાર વહેવા કાયરજ હતા તો પાણિગ્રહણ
 શા માટે કર્યું ? અને કર્યા પછી તરતમાંજ શા કારણથી મારી
 ઉપર અભાવ થયો ? હે પક્ષી ! મેં તારા રાજા જેવો તો નિર્મોહી
 જગતમાં કોઈ નહીં કે જેણે પરણીને ગયા પછી કાગળથી પણ
 મારી ખબર લીધી નહીં. ક્યાં આભાપુરી ને ક્યાં આ નગરી !
 મન પણ ત્યાં પહોંચી શકે નહીં એટલું છેકું, તેમાં મારા
 કંઈ જે કર્યું તેવું તો વૈરી પણ ન કરે ! તેઓ અહીં ન આવી
 શકે, હું ત્યાં જઈ ન શકું. આવી સ્થિતિમાં મારા દિવસો શી
 રીતે જાય ? વળી આ જગતમાં એવો પરમાર્થી પ્રભુનો વડાલો

કોઈ માણસ પણ દેખાતો નથી કે જે જઈને મારા સ્વામીને સમજાવે અને તેનું કઠોર હૃદય ખીજાણાવે-તેમાં કંઈકા ઉત્પન્ન કરે. સોળ વર્ષ થયાં પણ તેમના મનમાં સ્નેહ જાગ્યો નહીં તે મનને કેવું કઠોર સમજવું! એને માટે મારા પિતાએ પણ મને ઘણું કष्ट આપ્યું, પણ તેની ફરિયાદ કોની પાસે કરવી? આ જગતમાં સ્નેહ જાંધવો સહેલો છે, પણ તેનાં નિર્વાહ કરવો તેજ અતિ મુશ્કેલ છે. તેમાં પણ જે નિઃસ્નેહી સાથે સ્નેહ જાંધવો તે તો માત્ર દુઃખ સહેવા માટેજ છે. તું તેના ધરનો પક્ષી છે તેથી તને જોઈ મને રોમાંચ ઉત્પન્ન થાય છે. એટલે મેં તારી પાસે મારા દુઃખની પોથી વાંચી બતાવી છે. તને દેખવાથી માત્ર દુઃખ કેટલેક અંશે નષ્ટ થયું છે, જાણે મારા સ્વામીનેજ દીઠા હોય એમ લાગે છે. પણ તું રખે તેના જેવો પીઠો ન થતો ! ”

આ પ્રમાણે પ્રેમલાનાં સ્નેહગર્ભિત માર્મિક વચનો મુકુંદે સંભળ્યાં, પણ તે પક્ષી હોવાથી તેનો ઉત્તર આપી ન શક્યો. જો કે હંપતી એકત્ર મળ્યા છે, પરંતુ તે બેની વચમાં કઈજ નિત મહાંતર છે, એટલે તે મેળાપનો લાભ બેમાંથી એકે મેળવી શકતા નથી.

પ્રેમલા પક્ષી સાથે આવાં ગાંડાપેલાં વચનો કહી ઉતરેા હાટે છે, તેવામાં શિવમાયા ત્યાં આવી; તેણે મુકુંદને પોતાના બોળામા લઈને રમાડ્યો. તેની ઉપર મુગધી પદાર્થો ઊંડ્યા, તેની પાસે મેવા ત્રીદાઈ મૂક્યા અને તેને રીઝવવા મધુર

સ્વરે ગીતગાન કરુ. ત્યારપછી તે પ્રેમલાને કહેવા લાગી કે—“તને આ કુકડાને ચાર મહિના સુધી તમારી પાસે રાખો, ચાતુર્માસ ઉતરે એમ જ્યારે અહાંથી ચાલશું ત્યારે હું તેને પાછો લઈ જઈશ. ત્યાંસુધી તમે તેને સ્નેહપૂર્વક જાળવજો. હું પણ દરરોજ આવતે તેના ગળર લઈ જઈશ. ચાર મહિનાની અંતર તે એ તમારી વાંચછા પૂર્ણ કરે તો પછી અમારે કાંઈ તમારી સાથે વાંધો નથી.”

આ પ્રમાણે ગર્ભિત વચનો કહીને શિવમાળા પોતાને ઉતારે ગઈ, પણ પ્રેમલા તેમાં કાંઈ સમજી નહીં. તે તો કુકડાને લઈને રમડવા લાગી.

હવે પ્રેમલા નિરંતર કુકડાની સામું જોયા કરે છે, તેની લક્ષિત કરે છે, તેની સામે જોડીને ઉડા નિસાસા મૂકે છે, આંખ-માંથી આંસુની ધારા વરસાવે છે, વચનદ્વારા ખેદ જાહેર કરે છે. અત્યારે વર્ષાઋતુ હોવાથી આકાશમાં વરસાદ ચડી આવે છે, વિજળી ઝળકારા કરે છે, ગર્જન થાય છે, જગત બધું તેનાવડે શાંત થાય છે, પણ પ્રેમલાના હૃદયનો વિરહાગ્નિ તેનાથી શાંત ન થતાં ઉલટો વિશેષ પ્રદીપ્ત થાય છે, તેથી તે પોતાનું દુઃખ અનેક પ્રકારે કુર્કટ સમીપે પ્રકાશિત કરે છે અને શિવમાળાનાં વચનનાં સંભારી તેમાં કાંઈક રહસ્ય રહેલું છે એમ વિચારી કુર્કટને કહે છે કે—“હવે તમે મારે હાથ આવ્યા છો, તો અંતર શામાટે રાખો છો ?”

અન્યદા ચાતુર્માસ પૂર્ણ થવા આવતાં પ્રેમલા સિદ્ધાચળ-

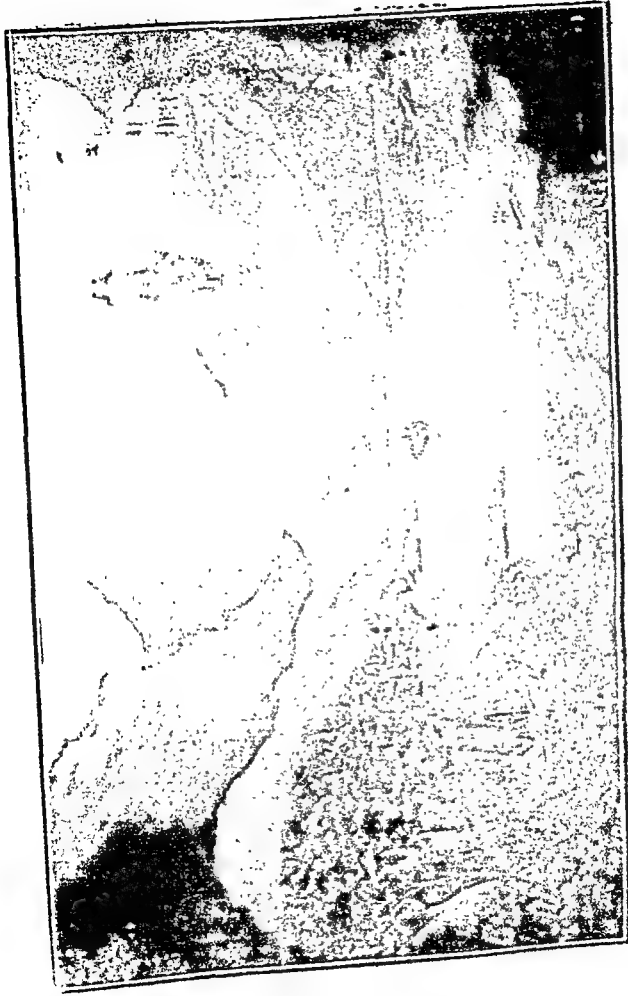
ની યાત્રા કરવા વડપર ધર્મ. આ વિમલાપુરી તેની તજેદીમાં
હતી, સખીઓને પણ સાથે આજ્ઞા તેજર કરી. તેવામાં એક
નિમિત્તિઓ ત્યાં આજ્યો. તેનો અનેક પ્રકારે સત્કાર કરીને
પ્રેમલા પૂછે છે કે—“હે કવિજગદ્ગુણ! મારા સ્વામી મને કમારે
મળશે તે કહો, હું તમને સજી કરીશ.” નિમિત્તિઓ જોડ્યો
કે—“હું તમારે માટેજ જ્યોતિષશાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરવા
દર્શનક ગયો હતો. ત્યાંથી અનેક શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરી
આજેજ ઘરે આજ્યો છું. અને તમારા વગર જોવાજ્યો એ
વાત કહેવાજ આજ્યો છું કે તમારા પતિ તમને આજે કે કાલે
જરૂર મળશે. જો આ વાત ખરી પડે તો મને સાબારી આપ-
જો. મેં જે નિમિત્ત કહ્યું છે તે કદી પણ જોડું પડે તેવું નથી.
તેથી એમાં તમારે કિંચિત્ પણ સંદેહ ન કરવે.” તેની આ
પ્રમાણની વાણી સાંભળીને પ્રેમલાલક્ષ્મી ઘણી ખુશી થઈ અને
તેને ધર્મોચિત્ દાન માન આપી વિસર્જન કર્યો.

પછી થોડીક સખીઓને સાથે લઈને પ્રેમલા પિતાની
આજ્ઞા લઈ, કુર્કટના પાંજરાને પોતાનાજ હાથમાં રાખી પુંડ-
રિકગિરિની યાત્રા કરવા ચાલી. ઉપર ચડતાં કુકડાને પાંજરામાંથી
બહાર કાઢી હાથ ઉપર રાખ્યો. કુકડો પત્તુગિરિને જોઈને અત્યંત
ખુશી થયો અને પોતાના દિવસને લેખે ગણવા લાગ્યો. ઠંડ
ઉપર પહોંચ્યા એટલે ચિવપદના ચિખર જેવું શીઘ્ર લેધર-
નું ચેત્ય દીધું. પ્રેમલાએ ચેત્યમાં પ્રવેશ કર્યો, યુગાદિદેવને
લેખ્યા અને તેમની આદ્યપ્રકારી પૂજા કરી. ઋષભ જિનેન્દ્રના

દર્શન થવાથી કુર્કટે પશુ પોતાનો જન્મ સફળ ગણ્યો. પ્રેમલા મૂળનાયકજીની ભક્તિ કરી મુખ્ય ચૈત્યમાંથી બહાર નીકળી અને બીજા પ્રત્યેક ચૈત્યમાં કુર્કટ સહિત જઈને તેણે દર્શન કર્યાં. ત્યાંથી ફરતી ફરતી રાયણના વૃક્ષ પાસે આવી ત્યાં ભૂમિપર પડેલ પત્ર ચાંચમાં લઈ કુર્કટે પોતાની ચાંચને સુશોભિત કરી. એમ સર્વ વિધિ સાચવીને પછી ત્યાંથી સૂર્ય-કુંડ જોવા ચાલ્યા. નિર્મળ જળથી ભરેલો અને કમળોવડે સુશોભિત સૂર્યકુંડને જાણે સમતા, રસનોજ કુંડ ન હોય એમ પ્રેમલા માનવા લાગી. અને તેના જળને ફરસીને આવના શી-તળ અને સુગંધી સમીરનો લાભ લેવા માટે તેના કિનારા ઉપર પક્ષીને હાથમાં લઈને બેઠી.

સૂર્યકુંડને જોઈને કુર્કટ પ્રથમ તો ઘણું હર્ષિત થયો, પશુ પછી તે એકાએક વિચારમાં પડી ગયો. તે વિચારવા લાગ્યો કે—“અહો ! આ પ્રમાણે તિર્યંચ અવસ્થામાં મને સોળ વર્ષ વહી ગયાં. ક્યાં સ્ત્રી ! ક્યાં ઘરખાર ! ક્યાં સંજ્ઞનો ! ક્યાં મારું રાજ્ય ! એ બધું અત્યારે મારે તો નકાસું થઈ પડ્યું. મારી માતા ખરેખરી વેરણુ થઈ કે જેણે મને આ દશાએ પહોંચાડ્યો છે. આ સંસાર ખરેખરો સ્વાર્થથીજ ભરેલો છે, તેમાં સારભૂત કંઈ પણ નથી. વળી નટો મને લઈને અનેક દેશમાં ફર્યા તો પણ મારા કુટુંબના અંત આવ્યો નહીં. હું મનુષ્ય શ્રીષ્ઠીને ઉકરણમાં ફરનારો કુર્કટો થયો. હવે આટલો વયો વખત વ્યતિત થવા પછી મનુષ્ય થવાની આશાજ શી રાખવી ?

સંતાર ઉપર પૂર્ણ વસાયવૃત્તિ આવવાથી કુકડ પ્રમલાના હાથ ઉપરથી ઠટ્ટીને
 બોકદન કુંડમાં અંપાપાત કર્યો. (પૃષ્ઠ ૧૯૩)

આ ઉપર રાખવી ? પોતાની સ્ત્રીની ખાસે પંખી પછે રહેતાં રાત
 દિવસ સ્ત્રી રીતે વીતાડવાં ? દેખવું ને હાંડવું એ સ્ત્રી રીતે સહન
 થઈ શકે ? મારું ચોવન તમામ નિષ્કળ ગયું ! મારાં દુઃખની
 હદીકત ચિંતવી પણ શકાય તેમ નથી. જરૂર કોઈ ખરેખરો
 આવીયો મારા દેવની ખાસે જઈ ચડ્યો કે જેણે મને આટલું
 દુઃખ અપાવ્યું. આવું જીવવું શા કામનું ? ખોટી આંશામાં
 કેટલા દિવસ કાઢવા ? અને આવા તિર્થ ચંપણમાં ક્યાં સુખી
 રહેવું ? તેથી હવે તો આ કુંડમાં અંપાપાત કરું કે જેથી મારું
 કષ્ટાણુ થઈ જાય. આ સંસારમાં કોણ કોનું છે ? કોની માતા,
 કોના પિતા, કોની સ્ત્રી, કોની નગરી, કોઈ કોઈનું નથી, તેના
 પર શો મોહ કરવો ? એમાંનું કોઈ આપણું થયું નહીં તો
 પછી આપણે તેને મારું મારું ક્યાંસુધી માનવું ? આ તાંગ
 વિનાના સંસારસમુદ્રમાં સૌ સ્વાર્થનું સચું છે. ” આ પ્રમાણે
 વિચારીને સંસાર ઉપર પૂર્ણ વિરાગવૃત્તિ આવવાથી કુકડે પ્રે-
 મલાના હાથ ઉપરથી ઠેકીને એકદમ કુંડમાં અંપાપાત કર્યો.
 પ્રેમલા તે જોઈને એકદમ ગભરાઈ ગઈ, તે બોલી કે—“અરે
 બૂંદા ! તે આ શું કર્યું ? હું ચિવમાળાને શું જવાબ દમય ?
 મારા માતાપિતાને પણ શું કહીય ? થોડા દિવસના સંબંધમાં
 તે આ શું કર્યું ? પણ મને લાગે છે કે તે મારા પ્રેમની પ-
 રીક્ષા કરવા માટેજ આમ કર્યું જણાય છે; તો હવે જે તારી
 ગતિ તેજ મારી ગતિ. ” આ પ્રમાણે વિચારીને પ્રેમલાએ પણ

કોઈને કહ્યા શિવાય એકદમ તેની પાછળ કુંડમાં તેને પકડવાને
મિથે અંપાપાત કર્યો. તે જોઈ સર્વત્ર હાહાકાર થઈ રહ્યો.

પ્રેમલા કુંડાને પકડવા ગઈ, તેવામાં અપરમાતાએ
ખાંધેલો દોરો કે જે ઘણો જીર્ણ થઈ ગયો હતો, તે એકદમ
હાથમાં ભરાવાથી તુટી ગયો એટલે ચંદ્રાનંદ તત્કાળ કુંડા
મટીને મનુષ્ય થઈ ગયા. સર્વને આશ્ચર્ય થયું. તે વખતે શાસ-
નદેવીએ તે બંનેને કુંડમાંથી બહાર કાઢ્યા. કુંડને કિનારે
આવ્યા એટલે પ્રેમલાએ ચંદ્રાનંદને ઓળખ્યા. તે અત્યંત
હર્ષિત થઈ. તેની સર્વ આશાઓ અત્યારે એકાએક ફળીભૂત
થઈ. ચંદ્રાનંદ મનુષ્યપણું પામ્યાની વાત એક ક્ષણવારમાં
સર્વત્ર પસરી ગઈ. ચારે બાજુ આનંદ આનંદ પ્રવર્તી ગયો.
તીર્થનિવાસી સમકિતદષ્ટિ દેવોએ તેના પર પુષ્પની વૃષ્ટિ કરી.
સર્વત્ર તીર્થનો પ્રભાવ વિસ્તાર પામ્યો. સૂર્યકુંડનું જળ
પાપરૂપ કદમ્બને દૂર કરનાર તરીકે પ્રાસન્નિ પામ્યું. તેના
પ્રભાવથીજ ચંદ્રાનંદને મનુષ્યપણું પ્રાપ્ત થયું એમ સર્વના
લક્ષમાં આવ્યું.

પછી પ્રેમલાએ ચંદ્રાનંદને યથાયોગ્ય લગ્નપૂર્વક
કહ્યું કે—“હું સ્વામી ! હવે આ સૂર્યકુંડના જળવડે સ્નાન
કરી શ્રીઋષભદેવની પૂજાભક્તિ કરો. આ ગિરિરાજના પસા-
યથી આપણાં સર્વ કાર્ય સિદ્ધ થયાં છે તેથી તેની પણ સેવા
કરો. અને સમકિતરૂપ વૃક્ષના કંદને ભાક્તરસવડે સિંચો કે
જેથી તે વૃક્ષ અત્યંત પ્રકુલિત થાય અને તેના પર ભરતિરૂપ
ફળશ્રેણી ઉગી નીકળે.”

યે દરાજી પ્રેમલાની કહેવાનો સ્વીકાર કર્યો અને
પણી સ્નાન કરીને અત્યુત્તમ દ્રવ્યોવટે શ્રીજીપદ પરમા-
માની દ્રવ્યપૂજા કરી, ત્યારપછી ભાવપૂર્ણ પ્રણામ કરી કે જે દેવે
પણી પ્રકરણમાં વિસ્તારથી કહેવામાં આવશે.

પ્રકરણ ૨૩ મું.

યે દરાજી શ્રી જગદેવ પરમાત્માની સ્તુતિ કરે છે
— “હે ત્રણ ભુવનના પ્રતિપાલક ! શાંતિ સુધારકના
વંદે ! ભવ્યજનોની આશાના વિશ્રામ ! અપૂર્વ સુરતર !
તમારા ચરણકમળમાં સર્વ પુરંદરો મધુકરવત્ હીન થયેલા
છે, તમારા શુભ અનંતાનંત છે, સચરાચર જગતમાં તમારી
આજ્ઞા પ્રવર્તમાન છે, તમારા નામમહરૂપ વજ્ર પ્રાણીના
કર્મરૂપ મહીધરને લેદી નાખે છે, તમે અનુભવરસના સિંધુ
છો, અવર દેવ તમારી પાસે છીલ્લર સમાન છે, તમે દેવગણના-
વટે જગચક્ષુ (સૂર્ય) સમાન છો, અવર દેવ હરિ હર
બ્રહ્માદિ તમારી પાસે ખલોત સમાન છે, તમારા શુભ સર્વ
સમુદ્રના જળને શાહીરૂપ કરવામાં આવે તો પણ લખી શકાય
તેમ નથી. અર્થાત્ અનંત છે. તમે શિવગિરીની કંઠરામાં વસ-
નારા પંચાનન છો, તમારા હરબારમાં અન્યુતેન્દ્રાદિક પણ
કિંકર થઈને રહે છે. તમે ગંધહસ્તી સમાન છો, અન્ય દેવો
સામાન્ય હસ્તી તુલ્ય છે, ગંધહસ્તીના ગંધમાત્રથી અન્ય
હસ્તીઓના મદ ગળી જાય છે, તેમ આપના શુભાનુવાદ પાસે

વિસ્તારથી પૂછી અને તેને પુષ્કળ જ્ઞાન આપી સંતુષ્ટ કરી. નગરીમાં ધરે ધરે એ વાત પ્રસરી ગઈ. નગરલોક પશુ સૌ અત્યંત ખુશ થયું. ધરે ધરે આનંદ પ્રવર્તી રહ્યો. લોકો ચંદ-રાબાને જોવાને ઉત્સુક થઈ ગયા અને પરસ્પર કહેવા લાગ્યા કે 'પરમાત્માએ અત્યારે તો પૂરેપૂરી કૃપા કરી છે.'

મકરધ્વજ રાજા અને પ્રેમલાની માતાએ અત્યંત હર્ષિત થઈ સર્વ મંત્રી સામંતોને રાજચલામાં બોલાવ્યા, તેઓ પણ આ વાત સાંભળીને કંઈબના કુચુમ્બની પેઠે ઉલ્લાસિત થયા. પછી શિવકુમાર નટને અને શિવમાળાને બોલાવી એ વાત કહી અને કહ્યું કે—'તમારા કારણથી અમને આ પરમ લાલ પ્રાપ્ત થયો છે, એ સંબંધમાં તમારો પરમ ઉપકાર થયો છે.' તેઓ પણ આ વાત સાંભળીને અત્યંત રાજી થયા. પછી ચંદ-રાબાના સૈનિકો જે કુર્કટની સંભાળ માટે આવેલા હતા, તેમને બોલાવીને બધી વાત કરી. તેઓ પણ બહુ ખુશી થયા. પછી મકરધ્વજ રાજા સર્વ પરિવારને લઈને વિમળાચળ તરફ ચાલ્યો અને ઉપર ચઢી સર્વ પરિવાર સહિત ચંદરાબાને લેત્યા. પરસ્પર હર્ષસાગર ઉછળવા લાગ્યો. પછી ચંદરાબાને સાથે લઈને સૌ પાછા પ્રભુના મંદિરમાં ગયા અને પરમાત્માના દર્શનનો પરમ લાલ પ્રાપ્ત કર્યો.

પછી પ્રેમલા પોતાના માતાપિતાને પ્રણામ કરીને બોલી કે—'હું પૂજ્ય ! આપના પ્રતાપથી હું મારા ભક્તારને મેળવી ચઢી છું, એ આશાપુરીના નરેન્દ્ર છે, વોરસેન રાજાના પુત્ર

છે, સૂર્યકુંડના જળના પ્રભાવથી કુર્કટ પ્રીટીને મનુષ્ય થયા છે, હવે તમે તમારા જમાઈને જુઓ ને જરાખર ઓળખો. આ સંસારમાં સરખા સરખું પણ અનેક જગ્યાએ જોવામાં આવે છે, પરંતુ આ તમારા જમાઈ સરખા મનુષ્ય તો અન્યત્ર જોવામાં આવે તેમ નથી. પ્રભુએ આજે મને કલંક ટાળીને શશીકળા કરતાં પણ વધારે ઉજ્જવળ બનાવી છે અને ગિરિરાજની સેવાથી મારી ને એમની બંનેની આશા ફળીભૂત થઈ છે. ”

આ પ્રમાણેનાં પોતાની પુત્રીનાં વચનો સાંભળીને સૌરાષ્ટ્ર દેશનો રાજા અત્યંત હર્ષિત થયો અને વિકસ્વર નેત્રવડે ચંદરાજને જોવા લાગ્યો. સાસુએ જમાઈને મોતીવડે વધાવ્યા. સસરો જમાઈ આલિંગન દર્શને મળ્યા. ચંદરાજના સાંમતોએ પણ પ્રણામ કર્યા અને કહ્યું કે ‘ હે સ્વામી ! તમે પક્ષી થઈને અમારી ખરેખરી પરીક્ષા કરી છે. ’ નટનું પેડું તમામ ચંદરાજને પગે લાગ્યું અને તેમની કીર્તિના ગુણગાન કરવા લાગ્યું. આ હકીકત ક્ષણવારમાં દશે દિશામાં પસરી ગઈ. પછી મંગળ વાજાંત્ર વાગતે બંને રાજા ચંદ ને મકરધ્વજ પહેલા બે દેવલોકના ઇંદ્રની જેવા શોભતા પોતપોતાના પરિવાર સહિત ગિરિપરથી નીચે ઉતર્યા. પ્રભુના ગુણગાતા ને સ્તવન કરતા અનુક્રમે તળહટ્ટીએ આવ્યા, એટલે પછી નગરપ્રવેશની તૈયારી થઈ. વિમળાપુરીના ઇંદ્રે મોટો વરઘોટો તૈયાર કર્યો. એક મહાન હસ્તીપર ચંદરાજને બેસાડી આગળ ચલાવ્યા, માથે છત્ર ધરાવ્યું અને બે બાજુ ચામર રાંજવા લાગ્યા.

પોતે પણ એક હાથી પર બેઠા પ્રેમલાલની રથમાં બેઠી બીજી સર્વ પોતપોતાના ચોખ્ખા વાહન પર આરૂઢ થયા. અનેક પ્રકારના વાહન આમજ વાગવા લાગ્યા, મુઠ્ઠીઓ ઉછળવા લાગી, બંદીઓ બીરૂદાવળી બેલચા લાગ્યા, ચાચકોને દાન દેવાવા લાગ્યા, ચોતરફ ખેલ પતાકા ફરકવા લાગી, નાટકીઆઓ નાચ કરવા લાગ્યા, વાસાંગનાઓ નૃત્ય કરતી કરતી આમજ ચાલવા લાગી. આ પ્રમાણે પાસવાર ચોભાવડે ચોભવા ચંદરાબાએ પ્રભાજનના હર્ષને સંપૂર્ણ કરતાં વિમળાપુરીમાં પ્રવેશ કર્યો. નગરના સ્ત્રી-પુરુષો ઉભે ચડી ચડીને ચંદરાબાને જોવા લાગ્યા અને પ્રેમલાલને આશીર્વાદ આપવા લાગ્યા.

આ પ્રમાણેના મહોત્સવપૂર્વક ચંદરાબા ને વિમળેશ રાજમહેલ સુધી પહોંચ્યા, એટલે હાથી ઉપરથી નીચે ઉતર્યા. ચાચકોને પુષ્કળ દાન આપી એવા સંતુષ્ટ કર્યા કે ઘરે જતાં તેમની સ્ત્રીઓએ તેમને જોળખ્યા પણ નહિ. શિવકુમારને બેલાવી ચંદરાબાએ કોટાગમે દ્રવ્ય આપીને એવો બનાવી દીધો કે નાનો સુનો રાજા પણ તેના લેખામાં આવે નહીં. પછી ચંદરાબાએ પોતાના સામંતોને પુષ્કળ દાન આપી પોતાના મિત્રપણે સ્થાપન કર્યા. એ પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા. સર્વત્ર હર્ષ હર્ષ ને હર્ષ વર્તી રહ્યો.

અહીં પ્રેમલાલે તે એટલી જાણી હર્ષથી વિકરવર રામાંચવાળી યશ કે જ્યોતે પોતાના કંચુકમાં સમાઈ ચકી નહીં. હવે મકરધ્વજ રાજા પોતાની પુત્રી પાસે આવી, આંખમાં

કર્યો નહીં. તારી માઠાંશની શી વાત કરું ? આવું અકૃત્ય કરવાથી હું ધારું છું કે તારું આયુષ્ય અદ્ય રહ્યું છે, તું વધારે વખત જીવવાનોજ નથી. વળી તારી જેવા અધમનું અને તારા અધમ સલાહકારનું યુખ જોવું તે પણ યુક્ત નથી.”

આ પ્રમાણે કહી તેનો અત્યંત તીરસ્કાર કરીને તરતજ વધ કરનારા પુરૂષોને જોલાવી રાજાએ પાંચે જણને વધ કરવા માટે તેને સોંપી દીધા. તેઓ તો પોતાના બચાવમાં એક અક્ષરનો પણ ઉચ્ચાર કરી શક્યા નહીં. પરંતુ તે વખતે પરમ ઉપકારી ચંદ્રરાજ ઉભા થયા અને જોડ્યા કે “રાજા ! આ પાંચે આપણે શરણે આવેલા છે, તેના પ્રાણ લેવા તે આપને ઘટતા નથી. કારણકે ‘ભુંડું’ કરનારનું ભુંડું કરવામાં આવે તો પછી ભુંડામાં ને રૂડામાં ફેર શો ?’ વળી એને તો આપણા ઉપકારી ગણવા જોઈએ, કારણકે એના નિમિત્તે આપણા સંબંધ જોડાયો. તેમજ ‘ગુણ ઉપર ગુણ કરનાર તો જગતમાં ઘણા હોય છે, પરંતુ અવગુણ ઉપર ગુણ કરે એજ ખરા સમજાનનો આદર્શ છે.’ વળી એને ઉગારવાથી જગતમાં આપના યશની વૃદ્ધિ થશે અને કદી આપ એમ ધારતા હો કે ‘આવા ગુન્દેગારને પોતાનો ગુન્દો સમજાવો જોઈએ’ તો એને માથે ઘણું થયું છે, સમજશે તો આટલું ઓછું નથી. હવે પછી આવું અકૃત્ય એઓ નહીં કરે. વળી જ્યાં તમારી પુત્રીના કર્મનો દોષ છે, ત્યાં એ તો માત્ર નિમિત્તમૂલ છે. એ બીજું શું કરી શકે ? વળી એનો પુત્ર કુખી હોવાથી પણ એ દયાપાત્ર છે.”

આ પ્રમાણે અસરકારક રીતે કહેવાથી ચંદરાજાનું વચન મંકરંધ્વજ રાજા લેાપી શકયા નહીં, એટલે જાણે પુત્રીનાં દાયજીમાં આપ્યા હોય તેમ તે પાંચેને જાહેનથી મુક્ત કરાવઃ છે:હી દીધા.

તે વખતે પોતાના પતિની પરીક્ષા દેખાડવા માટે પ્રેમલાલચી સભામાં આવી અને પોતાના પતિ ચંદરાજાના પગ ધોઇને તે પાણી કુદી કનકધ્વજ ઉપર છાંટયું, એટલે તત્કાળ તેના કુદ નાશ પામ્યો. દેવતાંઓએ આકાશમાં ચંદરાજાનો જંચ ઓઢી તેના ઉપર પુષ્પવૃષ્ટિ કરી. કનકધ્વજ ચંદરાજાના પગમાં પડ્યા. સભાજનો સર્વ આશ્ચર્ય પામ્યાં. અને સર્વત્ર ચંદરાજાનો યથા વિસ્તરી ગયો. પછી સિંહલનું પનો સત્કાર કરીને તેને પોતાના દેશ તરફ વિદાય કર્યો.

હવે એકદા મધ્યરાત્રીએ ચંદરાજાને જાગૃત થતાં ચુણાવળી સાંભરી આવી. તે મનમાં વિચારવા લાગ્યા કે—“અહો ! હું તો અહીં આનંદમાં દિવસ વ્યતીત કરું છું; પણ ચુણાવળીના દિવસો કેમ વ્યતીત થતા હશે? મેં તેનાથી કુર્કટપણે છુટા પડનાં વચન આપ્યું છે કે જો હું મનુષ્યપણું પામીશ તો પ્રથમ જોગવાઈએ તરત તને મળીશ; તે વાત તો હું અહીં પ્રેમલાલચીના પ્રેમમાં લીન થવાથી જૂલી ગયો, પણ હવે તો કોઈ પ્રકારે સત્વર તેને મળું તોજ વચન રહે. કેમકે જે શુદ્ધ અંતઃકરણથી સ્ફૂર્તા હોય તેને સ્ફૂર્તા એ જગતનો ધર્મ છે. મારે આ ઘટમાં પ્રાણ હોય

ત્યાંસુધી મારે તેને ભૂલી જવી ઘટતી નથી. ” આ પ્રમાણે વિચારમાં ને વિચારમાં પ્રાતઃકાળ થયો, એટલે નિત્ય કર્મથી પરવારી એક લેખ લખીને સેવકને આપ્યો અને તેને આલાપુરી મોકલતાં આ પ્રમાણે કહ્યું કે—“ આ કાગળ તું ગુણાવળીને અને મંત્રીને એકાંતે આપજે, અને તારા આવ્યાની ખબર કોઈને પડવા દર્શ નહીં. કારણકે મારી અપરમાતા ઘણી આકરા સ્વભાવવાળી છે તેથી કાંઈ વિપરીત કરીશ. તું ગુણાવળી પાસે જઈને મારા તરફથી કુશળ પૂછજે અને કહેજે કે—તમે નિશ્ચિંત રહેજો. હવે થોડા દિવસમાં આપણે આનંદપૂર્વક એકઠા મળીશું, આલાપુરીનું રાજ્ય આનંદથી કરશું અને હુમને આનંદ થાવો રહેશે. અહીં સૂર્યકુંડના પ્રભાવથી મને મહા સુખ થયું છે, હું અહીં આનંદથી રહું છું, પણ તમને વાત વાર સલામ છે. તમે સાસુની શિખા નહોં ચલી રાખો તમે નહીં જતા નહીં. પરદેશના ગુલામના કુલ કંઈ પણ નિંદરના કાંઈ વહાલો લાગે છે. હવે અમારે તમને નિમંત્રણ આપી રહ્યાં નથી. અમને અહીં પરમ સુખ છે અને તમે પણ અમને તમારું સુખ વચનો માંગવાની યજી હિંચ થાય છે. તમને તમને મળ્યું તે દિવસને લેખે મળ્યું અને મનની વાત તમે જાણી પુજાસાથી કરશું. કુંડ કાગળને કેટલું લખું શું થયું નથી. વધારે લખ્યું નથી ” આ પ્રમાણે લખીને સેવકને વિદાય થયો.

સેવક અનુકરણ આજીવન પાલન્યો. મારી કોઈને તે ગુણી થયા પછી પ્રશ્ન નાં મંત્રીને કરે મળે અને

તેના પરનો લેખ આપ્યો. મંત્રી તે વાંચીને બહુજ પ્રસન્ન થયો,
તે શુભાવળી પાસે તેને એકાંતે લઈ ગયો. તેણે શુભાવળીને હા-
થે હાથ પત્ર આપ્યો. તે તો વાંચીને એટલી બધી હર્ષિત
થઈ કે તેના અંગમાં આનંદ ન સમાવાથી નેત્રદ્વારા અધુરૂં પે
બહાર નીકળ્યો. તેણે લેખને વધાવી લીધો અને હૃદય સાથે
આંખા હર્ષાતિરેકથી વાંચવા લાગી. તેમાં લખ્યું હતું કે:—

સ્વસ્તિ શ્રી મરૂદેવીનાથ, પુત્રને કડું રે પ્રણામ;
જેહથી મનવંછિત ફળ્યાંછ, ઉપગારી શુભધામ,
શુભવંતી રાણી ! વાંચજો લેખ ઉદાર. ૧
સ્વસ્તિ શ્રી આભાપુરે છ, સર્વે ઉપમા ધીર;
પટરાણી શુભાવળી છ, સત્તજન શુભે ગંભીર ૨
શ્રી વિમલાપુર નથરથી છ, વિખિતં ચંદ નરિંદ;
હિત આશીરવાદ વાંચજો છ, મનમાં ધરીય આનંદ. ૩
આદીં કુશળ દોષ છે છ, નામિનંદન સુપસાય;
જનમાં જસ કીર્તિ ધણી છ, મુર નર સેવે પાય. ૪
તુમચા ખેમ કુશળતણા છ, કાગળ લખજો સદાય;
મળવું ને પુરદેશમાં છ, તે તો કાગળથી રે ધાય. ૫
સમાચાર એક પ્રીછજો છ, મોહન શુભ મણિમાળ;
૪૬ાં તો સૂરજકુંડથી છ, પ્રગટી છે મંગળમાળ. ૬

છાપય.

શ્રી પુંડરગાર ગત, નમી વિનમિ વિદાધર,
દાવિડ વારિખિલ જૂપ, મહીપાલક નૃપ ખેચર;

થાવન્યા સૂરિરાજ, સૂરિ સેલગ સુદર્શન;
 નારદ પાંડવ પાંચ, દેવકી ખટ સુત વંદન;
 અનંત કોટિ શિવપદ ભયે, તીર્થ ઈહ તારન તરન;
 કવિરાજ દીપ વંદન કરે, સિદ્ધિગિરિ અસરન સરન.

(મૂળ દાળ)

તેહની હર્ષ વધાર્ધનોજી, રાણી એ જાણજો લેખ;
 જો મનમાં કાંઈ પ્રેમ હોય તો, હરખજો કાગળ દેખ. ગું ૭

તુમ સજ્જન ગુણ સાંભરેજી, ખિણખિણમાં સો વાર;
 પણ તે દિ નવિ વીસરેજી, કણેરની કાંખ એ ચાર. ગું ૮

જાણી નહીં મુઝ પ્રીતડીજી, થઈ તું સાસુને આધીન;
 તે વાતું સંભારતાંજી, મન પામ્યું છે દીન. ગું ૯

પણ શું તું કરે કામિનીજી, શું કહિયે તુજને નાર;
 સ્ત્રી હોવે નહિ કોઈનીજી, એમ જોલે છે સંસાર. ગું ૧૦

સુતા વેચે કંથનેજી, હણે વાઘ ને ચોર;
 ખિડે ખિલાડીની આંખથીજી, એહવી નારી નિહોર. ગું ૧૧

ચાલે વાંકો દષ્ટિથીજી, મનમાંહિ નવ નવાં સંચ;
 એ લક્ષણ વ્યભિચારીનાંજી, પંડિત જોલે પ્રપંચ. ગું ૧૨

એક સમજાવે નયણથીજી, એક સમજાવે રે હાથ,
 એ ચરિત્ર નારી તણાંજી, જાણે શ્રી જગનાથ. ગું ૧૩

આકાશે તારા ગણેજી, તોજો સાયર નીર;
 પણ સ્ત્રીચરિત્ર ન કહિ સકેજી, સુરગુરુ સરખો રે ધીર. ગું ૧૪

- કપટી નિઃસ્નેહી કહીછ, વળી શૂઢી નારી સર્વ;
ઈક ચંદ્રને લોખંબ્યાછ, આપણ કરીએ સ્થેા મર્વ. ગુ. ૧૫
- નદીનીર બુજબજ તરેછ, કટેવાયે છે અનાથ;
એક વિપયને કારણેછ, હજે કંચને નિજ હાથ. ગુ. ૧૬
- ગામમાં ખીડે શ્યામીછ, વનમાં આવે છે વાઘ;
નાસે દોરડું દેખીનેછ, પકડે ક્ષિપર નાગ. ગુ. ૧૭
- ભર્તૃહરિ રાજા વળીછ, વિક્રમ રાય મહાભાગ;
તે સરખા નારી તણાછ, કદિએ ન પામ્યા તાગ. ગુ. ૧૮
- તોરશીલો તુજ શું કહુંછ, એ છે સંસારની રીત;
પણ હું એમ ન વિજાણુતાછ, તુજને એહવો અવિનીત. ગુ. ૧૯
- તુજને ન ધટે કામિનીછ, કરવો અંતર એમ;
માહરી પ્રીત ખરી હતીછ, તું પલટાણી કેમ. ગુ. ૨૦
- મુઝથી છાની ગોઠીછ, સાસુથી કરો જેહ;
જિમ વાંબ્યાં તિમ તેં લવ્યાંછ, કળ પામી તું એહ. ગુ. ૨૧
- હું શ્વાલો નહિ તાહરેછ, શ્વાલી સાસુ છે એક;
તો વહુ ને સાસુ મળીછ, મોકળે શ્વાલજો છેક. ગુ. ૨૨
- દોષ કિર્યો તુજ દીજિયેછ, જોતાં હયડે વિમાસ;
ભાવી ભાવ મિટે નહીંછ, લખિયા જે કર્મ વમાસ. ગુ. ૨૩
- તુજ અવશુષ્ઠ સંભારતાંછ, મનમાં આવે છે રોપ;
પ્રીતિદયા સંભારતાછ, બહુ ઉપજે છે સંતોષ. ગુ. ૨૪

પત્ર પાંચી રહ્યા પછી સેવકે મોટે કહેવરાવેલ સદયો
કહી સંભળાવ્યો. તે સાંભળીને ગુણાવળી પછી રાત્ર મર્ધ.
પછી તેણે આવેલા સેવકને કહ્યું કે—“તું આ વાત કોઈ
દેશણે પ્રગટ કરીશ નહીં અને જેમ આવ્યો છે, તેમ ગુપ્તગુપ્ત
આવ્યો જશે.”

પછી આવેલ સેવકનું સન્માન કરી નીચે મુજબ પત્ર
લખી આપીને તેને તરતજ પાછો વિદાય કર્યો, પણ આભા-
પુરીમાં તો પુષ્પના સુગંધની જેમ વાત વિસ્તાર પામી ગઈ કે
‘ચંદ્રરાજ કુકડા મટી મનુષ્ય થયા છે.’ લોકો સ્થાને સ્થાને
તેજ વાત કરવા લાગ્યા અને હવે ચંદ્રરાજ પધારે એમ
અતઃકરણથી ઈચ્છવા લાગ્યા. આખી આભાપુરીમાં એક મા-
ણસ સિવાય સર્વના હૃદયમાં આનંદ આનંદ યર્ષ રહ્યો.

“ગુણાવળી રાણી ઉત્તરમાં લેલો કાગળ.”

સ્વસ્તિશ્રી વિમળાપુરે, બીરસેન કુલચંદ રે;
રાજ રાજેશ્વર રાજિયા, સાહિબ ચંદ નરિંદ રે;
પાંચળે લેખ મુજ વાલણા.

૧

શ્રી આભાપુરી નયરથી, હુકમી દાસી સકામ રે;
લખિત રાણી ગુણાવળી, પ્રીછળે મારી સલામ રે. વાં ૦ ૨
હિંબ પુષ્પ પસાયથી, ઈહાં છે કુશળ કથ્યાણ રે;
હાલાના હેમ કુશળતાના. દાગગ લખજો સુખજી રે. વાં ૦ ૩

સમાચાર એક પ્રીછળે, ક્ષત્રીવંશ વજ્રર રે;
 મુઝ દાસીની ઉપરે. કૃપા કરી વડધીર રે.
 વહાલાએ લેખ ને મોકલ્યો, સેવક ગીરધર સાથ રે;
 શ્રેમે કુશળે આવિયો, પહોતો છે હાથોહાથ રે.
 વાહાલાનો કાગળ દેખીને, ટળિયા હુંખના વૃંદ રે;
 પીઉને મળિયા નેટલો, ઉપજ્યો છે આનંદ રે.
 સૂરજ હુંડની મહેરથી, સફળ થયો અવતાર રે;
 તે સહુ કુશળ કલ્યાણના, આગ્યા છે સમાચાર રે.
 સોળ વરસના વિયોગનું, પ્રગટયું હુંખ અપાર રે;
 કાગળ વાંચતાં વાંચતાં, ચાલી છે આંસુની ધાર રે.
 ને વહાલાએ લેખમાં, લખિયા ઓળખા નેહ રે;
 મુઝ અવગુણુ જોતાં થકાં, થોડા લખિયા છે એહ રે.
 સહિખ લખવા જોગ હો, હું સાંભળવા જોગ રે;
 નેહવા દેવ તેવી પાતરી, ત્રાચી કહેવત લોગ રે.
 સમસ્યા ચાર લખી તુમે, તે સમજી હું સ્વામી રે,
 મનમાં અર્થ વિચારતાં, હરખે છે આતમરામ રે.
 હું તો અવગુણુની બરી, અવગુણુ ગાડાં લાખ રે;
 જિમ કોઈ વાયુ જોગથી, જિમડી અંગા સાખ રે.
 મુઝ અવગુણુ જોતાં થકાં, નાંચે તમને મહેર રે;
 પડુ ગિરના મોંજીર હો, નેહવી સાગર હૈર રે.
 ગિરના સહેજે સુણ કરે, કંત અકારણુ નહુ રે;
 જગ સીંચી સરોવર સરે, મેઘ ન માને દામુ રે.

વાં ૪

વાં ૫

વાં ૬

વાં ૭

વાં ૮

વાં ૯

વાં ૧૦

વાં ૧૧

વાં ૧૨

વાં ૧૩

વાં ૧૪

- પથર મારે તેહને, ફેગ આપે છે અંખ રે;
તિમંતુમં સરખા સપ્તિખા, ગિરુઆ ગુણની હુંખ રે. વાં ૧૫
- કાપે ચંદન તેહને, આપે છે મુગંધ અપાર રે;
મુજ અવગુણ નાણા હિયે, ધન્ય ધન્ય તુમ અવતાર રે. વાં ૧૬
- મુજ સરખી ઠોઠ પાપિણી, દિસે નહી સંસાર રે;
માન્યું સામુનું કહ્યું, છેવરીયો બરતાર રે. વાં ૧૭
- મેં બણ્યું નહીં એહવું, હું તો લોળી નાર રે;
સામુને કાને ચડી, સમજી નહીં ય લખાર રે. વાં ૧૮
- મેં આગળથી લહી નહીં, સામુ એહવો નાય રે;
ખાવી ગાંઠની ખીચડી, જાવું પેલાની સાથ રે. વાં ૧૯
- કંઈક કાયા પુણ્યથી, સફળુદિ પણ પલટાય રે;
જિમ રાણીને ખોળાનું, ખાધાનું મન થાય રે. વાં ૨૦
- કરી પ્રપંચ છલુ સામુએ, ઘણો દેખાડ્યો રાગ રે;
પછે તો વાત વધી ગઈ, થયો પીછનો કાગ રે. વાં ૨૧
- કિહાં આભા કિહાં વિમળાપુરી, બેયા જેહ તમાસ રે;
હાંસીથી ખાંસી થઈ, કરવા પડિયા વિમાસ રે. વાં ૨૨
- પાંડુયાની સહુ વાતડી, મુજને કહી પ્રભાત રે;
ને તે ઠેકાણે હાટવી, તો એતું નહિ ચાત રે. વાં ૦૨૩
- મિલનની સહુ વાતડી, મેં કહી સામુને કાન રે;
પછે તો જાણ્યું નવિ રહ્યું, પ્રગટ્યું ત્રીજું તાન રે. વાં ૨૪
- માહરૂં ક્યું મુજને નશ્યું, આડું ન આવ્યું કોય રે;
ચોરની માતા કોઠીમાં, મુજ પાલી જેમ રાય રે. વાં ૨૫

- પસ્તાવો શ્યો કરવો હવે, કહ્યું કંઈ ન જાય રે. વાં ૨૧
- પાણી પી ઘર પૂછતાં, લોકમાં હાંસી થાય રે. વાં ૨૨
- જે કાંઈ ભાવીભાવમાં, જે વિધિ લખિયા લેખ રે; વાં ૨૩
- તે સવિ ભોગવવા પડે, તિહાં નહીં મીન ને મેષ રે. વાં ૨૪
- સાસુના જાયા વિના, સોગ વરસ ગયાં જેહ રે; વાં ૨૫
- મુઝ મનડાની વાતડી, જાણે કેવળી તેહ રે. વાં ૨૬
- પણ કુર્કટથી જે નર થયા, તેહ વિસ્તરશે વાત રે; વાં ૨૭
- સાસુ સાંભળશે તદા, વળી કરશે ઉતપાત રે. વાં ૨૮
- તે માટે સાવધાનીથી, રહેજો ધરિય ઉદ્ધાસ રે; વાં ૩૦
- જેહવા તેહવા લોકમાં, કરશે નહિં વિશવાસ રે. વાં ૩૧
- સાસુને કહેવરાવજો, ઇહાં આવ્યાનો ભાવ રે; વાં ૩૨
- પછે જેહવા પાસા પડે, તેહવા દેજો દાવ રે. વાં ૩૩
- મુઝ અવગુણની ગાંઠડી, નાખજો ખારે નીર રે; વાં ૩૪
- નીજ દાસી કરી જાણજો, મુજ નણદીના વીર રે. વાં ૩૫
- કાગળ લખજો ફરિ ફરિ, કૃપા કરી એક મન્ન રે; વાં ૩૬
- વહેલાં દરિસણુ આપજો, શરીરનાં કરજો જતન રે. વાં ૩૭
- મુઝ ખડેની વહાલી ઘણી, પ્રેમલાલચી જેહ રે; વાં ૩૮
- તેહને ખડું હોતે કરી, જોડાવજો ધરી નેહ રે. વાં ૩૯
- સમશ્યા—
- રાધાપતિકે કર વસે, પંચજ અક્ષર લેજો રે; વાં ૪૦
- પ્રથમ અક્ષર ફરે કરી, વધે તે મુજને દેજો રે. વાં ૪૧

ને હવે મુરજકુંડથી, વિવન થયાં વિસરાણ રે;   વાં ૩૬
તો સહુ પુણ્ય પસાયથી, ફળશે મંજળમાં રે.
ધમ લખી લેખ ગુણાવળી, ગ્રેખો પ્રીતમ પાસ રે;
દીપવિજય કહે ચંદની, હવે સહુ ફળશે આસ રે.   વાં ૩૭

મકરણ ૨૫ મું.

ચંદરાબા કુકડો મટીને મનુષ્ય થવાની હકીકત અનુક્રમે
વીરમતીના બાલુવામાં આવી, એટલે તેને કોષ ઉત્પન્ન થયો.
તે વિચારવા લાગી કે—એવો કોણ બગવાન—ચકિતમાન છે કે
જે મેં કુકડો કરેલાને પુરૂષ કરે ? વળી એમ સંભળાય છે કે
તે અહીં આવવાની ઇચ્છા કરે છે, પણ મેં જ બૂલ ખાધી કે
તેને જીવતો રાખ્યો. એ નાનો બાળક મારી સામે થવાની
ઇચ્છા કરે છે, પણ સમજતો નથી કે એમાં લાડવો ખાધે જવા
જેવું સહેલું નથી ! પરંતુ હું તેને અહીં આવવાનું શું કામ
હું, હું જ સામી વિમળાપુરી બહુ અને તેનું અભિમાન હો-
વાથી હું, ત્યારે જ મારા વખાણ થશે. આજથી ચંદ્રે એક
શિખામણ આપી કે યતુને જીવતો રાખે તે અનુજ મહાત્મ્ય
આ પ્રમાણે વિચાર કરીને પછી તેણે ગુણાવળીને પો-
તાની પાસે બોલાવી કહ્યું કે—હે ગુણાવળી ! મેં સાંભળ્યું
છે કે તારો પતિ વિમળાપુરીમાં મનુષ્ય થયો છે અને અહીં
આવવાનું મન કરે છે. આ ખતો સામે જતીને છેડ કરવા પારે
છે, પણ એ બૂલ જમતવિચારું કરે છે. મનુષ્ય થયો એટલું

ખાટી ગયો એમ સમજવામાં ભૂલ કરે છે. આ વાતની ખબર તને પણ પડી હશે, પણ તું મને કહેતી નથી, મારાથી છાતું રાખે છે, પણ તું તેને કાગળ લખ કે અહીં આવીને રાજ્ય કરવાની આશા છોડી દે. આ વાત તું કોઈની આગળ કરીશ નહીં અને મારી સાથે દગો રમીશ નહીં. જો મારો સાથે ઉડી ગઈ છે તો મારા જેવી બુંડી કોઈ નથી, એટલું ધ્યાનમાં રાખજે. વળી જો પતિએ કાંઈ હુંડી બુંડી મોકલી હોય તો પાણીમાં બોળી દેજે. હું વિમળાપુરીએ જઈ આવવા ધારું છું. તું એકલી અહીં રહેજે. હું તેને સમજાવીને તરત પાછી આવીશ.”

ગુણાવળી બોલી કે “સાસુજી ! આવી કલ્પિત વાત કરવી તે આપને યોગ્ય નથી. જેને પક્ષી કર્યો તે પાછો મનુષ્ય શી રીતે થાય ? એ વાત નજરે દીઠા વિના હું તો માની શકતી નથી. વળી હે માતાજી ! તમારાથી અધિક મેં તો આ દુનીઆમાં કોઈને દીકું નથી કે તમારું કહેલું ફેરવી શકે. આ તો કોઈ પિંથુની માણસે ખોટી વાત ફેલાવી જણાય છે. એવો ત્રીજ ને તેરશનો યોગ શી રીતે અને ? નટ એટલા બધા દૂર શી રીતે જાય ને એ વાત અને જ કેમ ? તમારા વિના બીચું કોઈ એને પુરૂષ કરી શકે તેમજ નથી. એ તો તમે કૃપા કરો તોજ અને તેવું છે; બાકી તમે ત્યાં જવાનો વિચાર કરો છો તે તો પાણી પહેલાં મોઝાં કાઢવા જેવું છે; બાકી હું કાંઈ તમારાથી વધારે ડાહી નથી કે તમને સલાહ આપું, પણ જે કરો તે વિચારીને કરજો.”

આ પ્રમાણે કહીને ગુણવળી પોતાને સ્થાને આવી; પણ તેને એ વાતની ખટક મનમાં રહ્યા કરી. અહીં વીરમતીએ પણ વખત સાધવા માંડ્યો. પોતે જેટલા મંત્રો બોલુતી હતી તે બધાનું આરાધન કરીને તે બધાના આરાધ્ય દેવોને એકઠા કર્યા અને તેની પાસે ચંદ્રશબ્દનું અશુભ કરવાની વાત પ્રકાશિત કરી; જેટલે તે દેવોએ વિચાર કરીને કહ્યું કે—“હે બાઈ! એ કાર્ય હવે અમારાથી બને તેમ નથી. સૂર્યકુંડમાં સ્નાન કરવાથી એ મનુષ્ય થયેલ છે એ સાચી વાત છે; પણ હવે તેનાથી વિપરીત થવાનું અમારાથી બની શકે તેમ નથી. એ બાબતમાં તમારું કાંઈ ચાલવાનું નથી. એની રક્ષા કરનારા અમારાથી બળવાન છે, તેથી અમે નિરાળા રહેશું, તે કામમાં અમે હાથ ધાલશું નહીં. તમે કહો તો બીજું કામ કરી આપીએ, પણ આ કામ અમારાથી નહીં થાય. વળી અમારું માનો તો તમારે પણ પુત્રની સાથે આટલો બધો અભાવ રાખ્યો તે સુક્ત નથી. તમારે આભાનગરીનું રાજ્ય તેને સોંપીને મનાવવો પડે છે.”

આ પ્રમાણેની દેવોની વાણી સાંભળીને તો વીરમતી ઉભટી વધારે કોપાયમાન થઈ. દેવોએ તેને કરીને સમજાવી, પણ તે સમજી નહીંને મમતે ચઢી, જેટલે દેવતાઓ પોતપોતાને સ્થાને ચાલ્યા ગયા. પછી વીરમતીએ મંત્રીને બોલાવીને કહ્યું કે—“હું વિમળાપુરી બાઈ છું, તું આબાપુરી સાંભાળજે.” મંત્રી કહે કે—“બહુ સારું. એમાં હું તમને શી રીતે વારું, બલે પંધારા અને તમારી ધારણા પાર પાડા.” મંત્રીનાં આવાં

વચનથી વીરમતી ખુશી થઈ અને મંત્રીને ખરેખરો પ્રમાણિક
બતાવ્યો.

પછી પ્રચંડ થયેલી વીરમતીએ ફરીને દેવોને આકર્ષ્યા
અને તે બધાને સાથે લઈ હાથમાં કાતી રાખીને વિમળાપુરી
તરફ આકાશમાર્ગે ચાલી. મદોન્મત માણસો કોઈનું કહ્યું
કરતાં નથી. વળી વાર્યા પણ રહેતા નથી, હાર્યાજ રહે છે.
વીરમતી મનમાં વિચાર કરે છે કે—‘હું ચંદ્રરાજ પાસે જઈને
એકદમ તેને પરાજીત કર દર્શાવ અથવા મારી નાખીશ.’
પણ તે મૂખી બાણી નથી કે—‘હું આભાપુરીનું
રાજ્ય આપવાજ જાઉં છું, તેનું બુદ્ધિચિંતવતાં મારું જ માહું
થશે.’ પરંતુ ભવિતવ્યતા વિપરીત હોય છે ત્યારે બુદ્ધિ પણ
વિપરીતજ થાય છે.

હવે વીરમતી આભાપુરીથી ચાલી તે વખતે એક દેવતા
ત્યાંથી ઉતાવળો ચાલી ચંદ્રરાજ પાસે આવી કહેવા લાગ્યો
કે—“હે મહારાજ ! અમારી ઉપરવટ થઈને તમારો વિનાશ
કરવા તમારી અપરમાતા આવે છે તો તમે સાવધાન રહેજો.
હું છાની રીતે તમને કહી જાઉં છું. જો કે તમારું પુણ્ય
પ્રબળ છે, તેથી તે તમને કાંઈ કરી શકશે નહીં, તો પણ
રતનનાં જતન કરવા જોઈએ એવી નીતિ છે.”

દેવની આ પ્રમાણેની હકીકત સાંભળીને ચંદ્રરાજ બહુ
ખુશી થયા, તેણે તરતજ માતાની સામે જવાની તૈયારી કરી.
ઉડતા પંખીને પણ પકડી શકે એવા ઘોડાઓ સંખ્યાબંધ

વ્યાર કર્યા. પોતે મજબુત બપ્પર ધારણ કર્યું. કેડે મજબુત બંધન બાંધીને તેની સાથે તરવાર લટકાવી અને એક ઉચ્ચ બલિના અથ ઉપર પોતે ચડ્યા. પછી ખરેખરા ચુંટી કાઢેલા સાત દબાર સામંતોના અગ્રે સહિત શિકારને મિથે વિમ-જાપુરીની બહાર નીકળ્યા. કેટલેક દૂર ગયા એટલે આનુબાનુ ભેતાં દ્રશ્ય આકાશમાં આવતી વીરમતીને દીડી. તે એટલી બધી કોપાયમાન થયેલી હતી કે જાણે ચાલતી અંગીરી હોય તેવી જણાતી હતી. ચંદરાબને તો તે બહુજ મીઠી લાગી. તેણે બાવળું કે 'આ આભાપુરીએ લઈ જવા માટે આમંત્રણ કરવાનું આવી છે.'

વીરમતીએ પણ દ્રશ્ય ચંદરાબને સામે આવતો દીડો. એટલે તેણે આકાશમાં રહીનેજ કહ્યું કે—“અરે ચંદ ! તું ભલે આળ્યો ! પણ હું બાણું છું કે તને કુદાપણું વિસરી ગયું છે ! વળી તારા સાસરીઆએ પણ તને મારી સામે આવતાં વાર્યો જણાતો નથી. વળી મારા જીવતાં તું આભાપુરી આવવાની હોંશ રાખે છે, પણ માફ રાખજે કે ઉંટ નામરવણીનો ચારો ચરી ચકતું નથી ! હવે મારી સામું યું જુએ છે ? હવે હું જીવતો મૂકવાની નથી, માટે તારા ઈંદને સંભાર, હું પણ એક છું કે તું યુદ્ધમાં હત્રોવટ કેવો જતાવે છે ?”

ચંદરાબએ શાંતિ બાજીને કહ્યું કે—“મત્તાજી ! તમે મારી ઉપર રોષ ન લાવો. મેં તો કંઈ તમારું બચાવ્યું નથી. ફોજદ શા માટે રોષ કરે છે ? વળી જરા વિચારી જુઓ કે

ચાલીએ માઈં જાહેનપણું જરેખર સિદ્ધ કર્યું છે, કેમકે તેના પ્રયાસથીજ મારા સ્વામી મનુષ્યપણું પામ્યા છે, પણ સાથે સાથે તેણે શોક્યપણું પણ જતાવી આપ્યું છે. કારણ કે પતિને ત્યાંજ લોગવીને રોકી રાખ્યા છે. હવે તો કોઈ ત્યાં જઈને કહેને સમજાવે કે 'સાસરે વધારે રહેવાથી પુરૂષની શોભા ઘટે છે' તો તે અડિં વહેલા પધારે; એવી મારી વકીલાત કોણ કરે? કાકો કહે છે કે 'પંડત્રી પરણેલી સ્ત્રી પુરૂષને ખારી દેવા છે, પરંતુ કેટલાક અમ પાત્ર કહે છે કે' નવું હોય તે વહનુ લેને છે 'ગુએ.' પૂર્ણિમાના ચંદ્રમા પૂર્ણ પ્રકાશિત હોય છે, જાન્યારીના તંત્રા માત્ર જગતુ નથી અને બીજાના તંત્રા તરુ પાત્રના તંત્રા તરુ અમ ક મારા પતિને પણ પ્રેમલા

ત્યારપછી પ્રેમલાને વળાવતાં તેની માતા તેને આલિંગન કરી
—તેટીને કહેવા લાગી કે—“ હે પુત્રો ! તું સાચરે જઈને
પીયરની લાજ વધારજે, શોકપને નોટી બંદન માની તેનું
મન બગાડજે, સાચુ—અલ્લરા તો છે નહીં, તેથી પ્રિતમનું
મન પૂરેપૂરું તજવજે, કોઈની સાથે ફાગટ રાખ કરીશ નહીં,
અને બહુએ છીએ કે તું કહી છે તેથી તારામાં બૂલ આવે
તમ નથી, તો પણ અમારી ફરજ હોવાથી કહીએ છીએ કે તું
મને તેવા સંકટમાં પણ દેવ, શુર અને ધર્મને સુદીશ નહીં. તે
સંબંધમાં કિંચિત્ પણ લોગપણ રાખીશ નહીં. દાનપુષ્પ
કરવાના સંબંધમાં તો તને શું કહીએ? તે તારી રાજની
કિંમત છે. તું કોઈપણ છવને દુઃખ ઉત્પન્ન કરીશ નહીં.” આ
પ્રમાણે કહીને માતાએ વિયોગદુઃખના આંશુવટ તેને નહ-
વરાધી દીધી. પ્રેમલાનું મન પણ માતાગિતાને ત્યજતાં ધણું
હભાણું. તેની બાહ્યાવસ્થાની સંગતવાળી સખીએ એકઠી
થઈને આવી. તે પણ તેના વિયોગે બહુ ખેડ પાતી. પ્રેમ-
લાએ તેમને સ્નેહવચનોથી ચાંત કરી, તે વળતે દેવો પણ
સ્થિર થઈને જોઈ રહ્યા. પછી એને મળી-તેટીને પ્રેમલાએ
સ્નેહ લીધી સાચુએ અંદરાબના બાલસ્થળમાં તિલક કરી,
દાયમાં શ્રીફળ આપ્યું. પછી અંદરાબની આજ્ઞા થતાં તેની
સાથેની સેનાએ આભાપુરી તરફ પ્રયાણ કર્યું.

આગળ વાગલી નાખને અંદરાબ શહેરના મધ્યમાં
થઈને નીકળ્યા મકરધ્વજ રાજ્ય પણ સાથે આજ્ઞા. ચંદુટામાં
આવતા તગરજનોએ સુખાદ્યવટે વધાવ્યા. યુવતીઓએ

ગીત-ગાન કરીને 'ચંદરાજ ને પ્રેમલાલચ્છીનું જોડું ચિર-
જીવરહો' એવી આશીષ આપી. આ પ્રમાણે આનંદ મહોચ્છવ
પૂર્વક ચાલતાં અનુક્રમે સિદ્ધાચળ સમિપે આવ્યા. તેની
તળેટી સમિપે આવી તે મહાતીર્થને વંદન કર્યું, સ્તવન
કરી, પછી શ્વસુરાદિક સર્વને ચંદરાજએ રજા આપી અને
પોતે આલાનગરી તરફ અવિચ્છિન્ન પ્રયાણ કર્યું. માર્ગે
ચાલતાં શિવકુમાર નટ સાથે છે તે દરરોજ નવા નવા
નાટકો કરે છે અને ચંદરાજને આનંદ પમાડે છે. એ પ્રમાણે
પ્રયાણ કરતાં, દેશવિદેશ જોતાં અનેક રાજાઓને વશ કરતાં,
સૈન્યમાં વૃદ્ધિ કરતાં અને અનેક રાજપુત્રીઓને પરણતાં અ-
નુક્રમે ચંદરાજ પોતનપુર પાસે આવ્યા અને ત્યાં પડાવ
નાંખ્યો.

આ પોતનપુર તેજ છે કે જ્યાં ચંદરાજ કુર્કટપણે નટ
સાથે આવ્યા હતા, અને તેના બોલવાથી શ્રેષ્ઠીપુત્ર જે કુર્કટની
વાણીનું શુકન થવા માટેજ પરદેશ જતો રોકાઈ રહ્યો હતો
તે આ કુર્કટનો શબ્દ સાંભળતાં તરતજ પરદેશ ગયો હતો.
દૈવયોગે ચંદરાજ ત્યાં આવ્યા તેજ દિવસે લીલાધર પણ
પરદેશથી આવ્યો. એટલે તેના કુંડુંબમાં સર્વત્ર આનંદ
પ્રસરી રહ્યો. પછી તે લીલાધરની સ્ત્રી લીલાવંતી કે જેને
કુર્કટ સાથે અત્યંત પ્રેમબંધાણો હતો તેણે પતિની આજ્ઞાથી
ચંદરાજને પોતાને ત્યાં નોતર્યા અને તેની અનેક પ્રકારે
લોજનાદિકવડે ભક્ષિત કરી. ચંદરાજએ પણ તેને બહેન
તરીકે માનેલી હતી. તેથી સામરવાસો સારી રીતે કર્યો.

અર્થાત્ વસ્ત્રાભૂષણાદિક પુષ્કળ આપ્યું. પછી રત્ન લઈને પોતાને ઉતારે આવ્યા. તે રાત્રીએ જે ચમત્કાર થયો તે હવે પછી કહેવામાં આવશે.

પ્રકરણ ૨૭ મું.

એકદા ઈંદ્ર મહારાજે દેવસભામાં કહ્યું કે—“જંબુદીપના ભરતક્ષેત્રમાં આભાપુરીનો ચંદ્ર નામે રાજા છે. અત્યારે તે પોતા નપુરમાં છે. તે શિયળશુભમાં સર્વ કરતાં અધિક છે. મનુષ્યલોકમાં તેમજ દેવલોકમાં અનેક મનુષ્યો અને દેવો છે, પણ તેના સમાન સ્વદારાસંતોષી બીજો હૃદયો પડતો નથી. તેને તેની અપર-માતાએ કુકટો કર્યો હતો, તે પોતાના શિયળશુભના પ્રભાવથી અને સિદ્ધાચળના મહાતીર્થની દ્રવ્યસનાથી પાછો મનુષ્ય થયો છે. તેને શિયળથી સુકાવવાને દેવ પણ સમર્થ થઈ શકે તેમ નથી, મેરુની જેવો તે શીળશુભમાં હૃદય છે.”

આ પ્રમાણેનાં ઈંદ્રના વચનો સાંભળીને તેને અણસહ્યતો એક દેવતા તરતજ મનુષ્યલોકમાં પોતાનપુરીએ મધ્યરાત્રીએ આવ્યો. તેણે અદ્ભુત વિદ્યાધરીનું રૂપ વિકુચ્યું કે જેને જોઈને દેવ પણ મોહ પામે. એવું રૂપ કરી બહાર ઉદ્યાનમાં કંઈ સ્વરે તે સ્ત્રી રૂઢન કરવા લાગી. ચંદ્રરાત્રીએ તે કંઈ સ્વર સાંભળી વિચાર કર્યો કે—“અત્યારે મધ્યરાત્રીએ એવું કોણ દુઃખી છે કે જે આવી રીતે રૂઢન કરે છે?” તરતજ ખડગ લઈને તે એકલો ચાલ્યો અને શબ્દ અનુસારે શોધતો શોધતો જે

નિકુંજમાં તે જોડી હતી ત્યાં આવ્યો. તેને કામદેવની દીપમા
જેવી રૂપવંત અને અત્રંકારાદિવડે વિમૂષિત જોઈને તે ચમત્ક
પામ્યો. તેણે પૂછ્યું કે—“હે સુંદરિ ! તું મધ્યરાત્રીએ એક
અહીં શા હુઃખથી રૂદન કરે છે ? જો હુઃખ હોય તે વિના સંકેત
કહે, હું તારું હુઃખ દૂર કરીશ.”

આ પ્રમાણેનાં ચંદરાજનાં વચનો સાંભળીને તે જોઈ
કે—“હે નરેન્દ્ર ! હે આભાષિત ! હું વિવાધરની પુત્રી છું, મારે
વ્રતાંત ન કહેવાય તેવા છે. મારો તાત મારી સાથે જોડ કરી
ખટપટ કરી, મને આ સ્થિતિમાં જી દઈને આવ્યો ગયો. હું
કોઈ ન કરું તેવું અકાચ તેમ કયું છે. હું અખગા છું તે
હવે મારો જીવન કેમ પુરો થાય તેના વિચારથી અત્યંત
હુઃખી થઈને આકંઠ કરું છું, પણ હવે મારું આકંઠ સાંભળીને
તમે પધયા છો તો તમે મને સ્ત્રીપણે અંગીકાર કરો—મારું
હુઃખ દૂર કરો. એમ કરવાથી તમારી લાજ જગતમાં વધશે
જે ખરેખરી કાલજીવન ધન્યતા હો તો મારી યાચના માટે
ના પાડવો નહિ. કાલજીવન માટે આવેલાને તણ દેતા નથી,
પ્રાર્થનાલગ્ન પ્રાર્થનાથી મોટું કંઈક છે તે તમે જાણો છો.
અને એવા શૂરવીર પુત્રને કોઈક માનવ જણે છે કે જે પારકી
પ્રાર્થનાના અંગ કરવા નય. આપ ખરેખરા ક્ષત્રીપુત્ર છો.
એવું તમારી આકાંઠ ઉપરથી જણાય છે; તેથી આ અરૂપ
પ્રાર્થના કરી છે.”

ચંદરાજ જોઈયો કે—“હે સુંદરિ ! તું આવું અઘટિત

વચન કેમ બોલે છે? ક્ષત્રીઓ પરસ્પર ઝગડો હોતા નથી. જે સ્ત્રી પરપુર પત્ની ઇચ્છા કરે તે તો સામું જોવા પણ ચેત્ય નથી. વગી જમે તેવો મીઠો પદાર્થ હોય. પણ જો તે એકા યગો તો પછી તેને ઉત્તમ પુરુષો વાપરતા—ખાતા નથી. બીજાનું બોટેણું તો કાગડો કે શીયાળા ભક્ષણ કરે, સિંહ તો પોતે મારેલા હસ્તીનું જ ભક્ષણ કરે. માટે હે વેલી ! હું આવી અઘટિત વાત પણ કર નહીં. તું કહે તો હું તારા પતિ સાથે મેળવી આપું, ખાકી આ જગતમાં જે અકુલિન માણસો હોય છે તેજ પરસ્પરમાં આસક્ત થાય છે, કુલિન કદી પણ થતા નથી. ઉત્તમ કુળમાં ઉપજેલા મનુષ્યો પ્રાણીને પણ નિહિત કાર્ય આવરતાં નથી. ”

ચંદરાબાનાં આવાં વચનો સાંભળીને વિદ્યાધરી રોષ કરીને બોલી કે—“ અરે ! જો તું મારી પ્રાર્થના સ્વીકારતો નથી તો તું ખરો ક્ષત્રીયજ નથી. હવે જો તું મને કબુલ નહીં કરે તો હું તને સીંહત્યાનું પાતિક આપીશ, માટે કોઈરીતે પણ મારું વચન કબુલ કર. ” ચંદરાબાએ કહ્યું કે—“ હે મુંદરિ ! સીંહત્યાના પાપ કરતાં પણ શિયળભંગનું પાપ અધિક છે. સાંભળ—પૂર્વે રઘુપતિની સ્ત્રીની વાંચા કરીને લંકાપતિએ પોતાના પ્રાણ ને સુવર્ણપુરી (લંકા) બધું ગુમાવ્યું. પાંચાળીને પદ્મોત્તર રાબાએ દરણ કરી તો સાર શું થય્યો ? રાત્રી થી બ્રહ્મ યજ્ઞ પડ્યું. અદ્વૈતા સાથે લુપ્ત થવાથી ઇંદ્રે ગૌતમ-ઋષિનો દ્રાપ મેળવ્યો અને શરીર ઉપર દબ્બર ભગ થયા. હિમાચળની પુત્રી પાર્વતી ઉપર આસક્ત થયેલ ભરમાંગદ

લક્ષ્મીભૂત થયો!! આ પ્રમાણે પરદારાપર આસક્ત થવાથી કે
 સુખી થયો છે ? જે મનુષ્ય અખંડ શીયળ પાળે છે તેજ
 જગતમાં સુખી થાય છે. સ્ત્રી તો ભવસમુદ્રમાં ડૂબવા માટે જે
 અથવા શિલા સમાન છે, તેથી જે પરણેલી સ્ત્રીને પણ પા
 હાર કરે છે તે મોક્ષસુખને મેળવે છે ! પરસ્ત્રીરૂપ લોહશિલા
 અનેક પુરૂષોને ભવરૂપમાં ખુડાડી દીધા છે કે જે પાછા ઉત્તમ
 પણ આવ્યા નથી. પરરમણીના પ્રસંગથી લલિતાંગકુમાર
 અસહ્ય દુઃખનું ભાગ્યન થયો છે. હું તેના જેવો મૂર્ખ નથી
 જેથી સંસારમાં રજળવાનો ધંધો કરું ! તારી હૃદયા સંજંધી પ
 તિકના ભયથી હું શિયળભંગ કરું તેમ નથી. આ સંસારમ
 અગ્નિમાં બળી મરવાથી તો એક ભવમાંજ દુઃખ પ્રાપ્ત થા
 છે, પરંતુ કામાગ્નિમાં બળનાર તો ભવોભવ દુઃખી થાય છે
 તું મારી ધર્મની બંડન અથવા ધર્મની માતા છે, માટે ઉત્તમ
 કુળમાં ઉત્પન્ન થઈને તું એવી વાત કરવી છોડી દે; એ વાત
 તને ઘટીત નથી.”

ચંદ્રસાગરની આવી અનુપમ દૃઢતા જોઈને તે દેવ પ્રસન્ન
 થયો અને તરતજ બેચરીનું રૂપ તણુ દઈને દેવસ્વરૂપે પ્રગટ
 થયો. તેણે ચંદ્રસાગર ઉપર પુત્રની વૃદ્ધિ કરીને કહ્યું કે—“ધન્ય
 છે તારા માતૃપિતાને કે જેને આવો ઉત્તમ પુત્ર છે. જેવા કદિ
 વખાણ્યા તેવાજ તને છે. તને મારા છગથી છગાજા નહીં તેથી
 ખરેખરા દૃઢ શીયળવાન છે.” આ પ્રમ.જે કદી નમસ્કાર કરીને
 દેવ સ્વસ્થાને ગયો. ચંદ્રસાગર પણ ત્યાંથી પાછો વળીને પ્રેમ-
 સ્નાહસ્ત્રી પાસે આવ્યો.

પ્રાતઃકાળે સર્વની રજા લઈને ચંદરાજાએ પોતાનપુરથી પ્રયાણ કર્યું. માર્ગમાં અનેક રાજાઓને વશ કર્યા અને એકંદરે ૭૦૦ સ્ત્રીઓ પરણ્યા. અનુક્રમે આવાપુરીની નજીક આવ્યા એટલે શુભાવળી, સુમતિ પ્રધાન અને નગરલોક સૌ અત્યંત હર્ષિત થયા. તેમણે મોટા આડંબરથી સામયું કરી ચંદરાજાને નગર પ્રવેશ કરાવ્યો. રાજાએ પ્રજાવર્ગનું સારી રીતે સન્માન કર્યું. નગરમાં પ્રવેશ કરતાં ચંદરાજાને જોવાને માટે લોકોનાં ટોળેટોળાં એકઠાં મળ્યાં. ઘરેઘરે હર્ષ વધામણાં થયા, સૌના અંતઃકરણમાં પ્રેમના અંકુર પ્રગટ્યા. લોકોને તો જેમ ઘટમાં છવઆવે તેમ લાગ્યું, પ્રવેશ વખતે અનેક હાથી, રથ, પહાડી ખજાણાઓ વિગેરે આગળ ચાલવા લાગ્યા. ૭૦૦ સ્ત્રીઓ ૭૦૦ રથમાં બેસીને આગળ ચાલી. અનેક પ્રકારના વાજાનો વાગવા લાગ્યા. ચંદરાજા પદ્મસ્તીપર બેસીને અઢળક ઢાન દેતા ચાલ્યા. નગરજનો સુકતાફળના થાળ ભરી ભરીને વધાવવા લાગ્યા. લોખી સ્ત્રીઓ ગીત ગાવા લાગી. ચંદરાજા સર્વની ઉપર અતીભરી દહિવટે અમૃત વરસાવવા લાગ્યા. અનુક્રમે રાજમહેલની પાસે આવી હાથી ઉપરથી ઉતરીને ચંદરાજાએ સર્વ નગરલોકને રજા આપી, મંત્રી વિગેરેને પણ વિસર્જન કર્યા, પછી ૭૦૦ સ્ત્રીઓ સહીત અંતેકરમાં આવ્યા. શુભાવળી પગે લાગી. ૭૦૦ સ્ત્રીઓ તેને પગે પડી, બધા પરસ્પર હર્ષથી મળ્યા. પછી દરેક સ્ત્રીઓને રહેવા માટે જુદા જુદા આવાસો આપ્યા. પોતે શુભાવળીના આવાસમાં ગયા. શુભા-

વળીએ ઉત્તમ પ્રકારની રસવતીવડે પતિને સંતુષ્ટ કર્યા. હવે તેના હર્ષનો તો પારજ ન રહ્યો.

હવે ૭૦૦ રાણીઓ પરસ્પર સંપીને આનંદથી રહે છે. ચંદરાજા અનુપમ સુખ ભોગવે છે. સ્ત્રીઓ પરસ્પર શોક્ય-પણાનો ભાવ અંશમાત્ર પણ ખતાવતી નથી. ૭૦૦ ના મન બાજુ એકજ હોય તેમ વર્તે છે. પરસ્પર હસે છે, રમે છે અને અનેક પ્રકારની ક્રિડા કરે છે. ચંદરાજાએ ગુણાવળીને પટ્ટરાણી પદે સ્થાપી, તેથી બીજી રાણીઓ પણ ખુશી થઈ. ચંદરાજા સુખપૂર્વક રાજ્યનો નિર્વાહ કરવા લાગ્યા અને પ્રજાજનને અપ્રતિમ સુખ આપવા લાગ્યા.

એકદા ચંદરાજા ને ગુણાવળી એકલાં બેઠાં છે, તે પ્રસંગે ગુણાવળી બોલી કે—“હે સ્વામિન ! આપને વિરહે મેં ૧૬ વર્ષ અત્યંત મુશ્કેલીએ કાઢ્યાં છે. હું તો મારી બહેન પ્રેમલાનો અત્યંત આભાર માનું છું. તેનું બહું થજો કે મને પાછા તમારા દર્શન થયા. પણ હું જો સાસુને વચને તેની સાથે વિમળાપુરી ગઈ તો તમે પ્રેમલાને પરણ્યા, નહીં તો ક્યાંથી પરણત ? માટે તમે મારો પાડ માનજો.” ચંદરાજા હસીને બોલ્યા કે—“પંખીપણું આટલા વર્ષ ભોગવ્યું તેને માટે પણ તમારોજ પાડ માનીશ.” ગુણાવળી બોલી કે—“જો વિહંગ ન થયા હોત તો સિદ્ધાચળને ક્યાંથી દ્રસત અને સંસારસમુદ્ર શી રીતે તરત ? માટે મારો અવશુભ ન લેતાં ગુણ લેજો. ઉત્તમ પુરુષોની તો એ રીતિજ હોય છે, તે કોઈના

અવશ્ય લેતાજ નથી. અને પારકા દોષ જોતા નથી. હું બુદ્ધિની નબળી થઈને સાસુની અવળી શિખામણે ચઢી તો તેનું કદ માટેજ લોગવનું પડ્યું. હે સ્વામીનાથ ! એક દિવસ પછી મારી આંખમાંથી આંસુ સુકાયાં નથી. હું તો દેવ, પાસે માણું છું કે એવી સાસું કોઈ ભવમાં ન મંળશે. એણે તો મને એવી સભા આપી છે કે હું છાંદગી સુધી બૂલું તેમ નથી. વળી જે દિવસથી તમે શિવમાળાની સાથે ગયા, ત્યાર પછીના જે દિવસો મારા ગયા છે તે તો એક જગતનો નાથજ બાણે છે. હું હવેજ મનુષ્યછીની હારમાં આવી છું. આ વાત હું તમને બહુ મનાવવા કહેતી નથી.” ચંદ્રાબત બોલ્યા કે—“હે પ્યારી ! એ હકીકત મારા સમજવા બહાર નથી, હું બહુ સમજું છું, તું મારા જીવન જેવી છું, તને હું મારીજ સમજું છું, તું બધી રીતે અનુકૂળ છે. એમ હોવાથીજ હું વિમળાપુરીથી અહીં આવ્યો છું, નહીં તો કોઈ રીતે આવવા કે તેમ નહોતું; પણ બાળપણના રનેહીને બૂલાય કેમ ! હવે તમે ધરભારનો બધો નિર્વાહ કરજો. હું એની ચિંતા ધરાવતો નથી. અમે તો તમે આપશો તે જમણું અને ગોજમળ કરશું.” પતિનાં આવાં વચનથી શુભાવળી બહુ ખુશી થઈ, આવી આનંદગોષ્ઠી વારંવાર થવા લાગી.

ચંદ્રાબતએ રાજસભા બરીને અનેક પડિતો, નગરજનો વિગેરને બોલાવ્યા અને પોતાની સાથેજ હકીકત જણાવી. તે સાંભળીને સૌ આશ્ચર્ય પામ્યા અને ચંદ્રાબતને એક સરખી

તેવો રહ્યો નહીં. તેમના આખંડ બળના પ્રભાવથી અનેક રાજાઓ સ્વયમેવ આવી આવીને નમવા લાગ્યા. તેમની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરે તેવું કોઈ રહ્યું નહીં.

કૃતરાશિરોમણિ ચંદરાજ વિમળાયળનાં ગુણ અહર્નિશ ગાયા કરે છે અને તેનો ઉપકાર સંભારે છે. અનુક્રમે તેણે પોતાના ચરાપુંજ જેવા ઉજ્જવળ અનેક જિનમંદિરો કરાવ્યા અને ઉત્તમ મુનિરાજની પાસે અનેક જિનગિરો નવા ભરાવીને તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. બીજી પછી અનેક પ્રકારની ધર્મકરણી કરી.

અન્યદા વનપાળકે આવીને વધામણી આપી કે ‘આપણા કુસુમાકર નામના ઉદ્યાનમાં શ્રી મુનિશુવ્રતસ્વામી બગવાન સમવસર્યા છે, રાજા તે સાંભળીને બહુ હર્ષિત થયા અને વનપાળકને પૂર્ણ પારિતોષિક આપ્યું’ પછી ચતુરંગિણી સેના સજ્જ કરી મોટા આડંબર સાથે પરિવાર સહિત પ્રભુને વંદન કરવા માટે નીકળ્યા. દ્વરથી સમવસરણુ જોઈને હર્ષિત થયા. નજીક આવતાં વાહન તથા હીધાં અને પાંચ અભિગમ જાળવી જાણે મોક્ષપદની નિસરણી પર ચડતા હોય તેમ સમવસરણુના પગથીઆની શ્રેણી પર ચડી પરમાત્માને ઝોલા. પછી તણુ પ્રદક્ષિણા દર્શને વંદના કરી પરમ આનંદ પામ્યા. બારે પર્વદાઓ પોતપોતાને સ્થાને ઝેડી અને પરમાત્માના મુખકમળમાંથી નીકળતી ચમૃત સમાન દેશના સંતોગવા કલકલિત થઈ. પ્રભુની સામે સૌએ પોતપોતાની દષ્ટિને રિધ્ત કરી, ચોટમે પ્રભુએ અધ્યાત્મપદને ગતાગતાની નમિત્ત સુભન

અને ભવવૃક્ષને છેદન કરવામાં કુઠાર સમાન દેશીના આપવી
 થાર કરી લબ્ધી જીવો એકચિત્તે સાંભળવા લાગ્યા.
 પ્રભુ બોલ્યા—“હે લબ્ધી જીવો ! મિથ્યાત્વ અવિરત્યાદિ
 પછે બંધહેતુવડે જીવ કર્મ બાંધે છે. તે કર્મની મૂળ પ્રકૃતિ
 જ્ઞાનાવરણીયાદિ ટ છે અને ઉત્તર પ્રકૃતિ ૧૫૮ છે. કર્મના વશે
 કરીને અનાદિ કાળથી જીવ પોતાનો સ્વભાવ ભૂલી ગયો છે,
 અને વિભાવદશામાં રમણ કરે છે, તેથી કર્મરાજાનું બળ
 તેના ઉપર વધારે વધારે ફાવતું બળ્ય છે. આ જીવના અસ-
 મિથ્યાત્વ પ્રદેશો છે તે પૈકી આઠ પ્રદેશ ઉપર કર્મ લાગી જ
 શકતા નથી, એટલે તે કર્મવડે અનાવૃત્ત રહે છે. તેમ થવાથી
 જ આ જીવનું જીવસ્વરૂપ નિરંતર ટકી રહે છે. જો તે પ્રદેશો
 પશુ કર્મોવડે અવરાઈ બળ્ય તો જીવ અજીવપણાને પામી બળ્ય.
 એવા ૧૬ કર્મોવડે આવરિત જીવ પોતાના જ્ઞાનાદિ શુદ્ધિને
 ભૂલી ગયો છે. મિથ્યાત્વ યોગે અશુદ્ધ પ્રનાલિકામાં પડ્યો છે
 અને જે વસ્તુ પોતાની નથી તેને પોતાની માની, તેના મોહમાં
 આસક્ત થઈ, તેના વિરહે ચોકમસ્ત થઈ, સંસારમાં પરિજ-
 મણ કરે છે અને મદ કરતા કાથીના મદ ઉપર જેમ
 જમરાનો લેણી આસક્ત થઈને બમે તેમ પાદવલિક પદાર્થોમાં
 આસક્ત થઈ સંસારમાં બમે છે.

આ જીવનું મૂળ સ્થાન સૂક્ષ્મ નિગ્રેહ છે, તે અવ્યવ-

---

૧ રાસની બહાર અટ્ટી આર પ્રેશ દેશી છે ને દર્શાની બૂધ
 થઈ જામે છે, ઘરથી બહાર પ્રેશ નિગંતર ઉઘાડ રહે છે એવું અમે
 સ્થાને સમજીએ છીએ.

હાર રાશી કહેવાય છે. તેમાં એક વાળાગ્રપ્રમાણુ આકાર
 અસંખ્યાતા ગોળાઓ છે. દરેક ગોળામાં અસંખ્યાતી નિ
 છે, અર્થાત્ તે નિગોદીઆ જીવના શરીરો છે. તે એકેક
 રમાં અનંતા અનંતા જીવો છે. આ નિગોદનું સ્વરૂપ આ
 સૂક્ષ્મ છે. અને તે અન્ય મતવાળા અદૃશ્ય પદાર્થોનું—અ
 દ્રિય પદાર્થોનું જ્ઞાન ન હોવાથી સમજી શકતા નથી.
 સૂક્ષ્મનિગોદમાં જીવ અનાદિ કાળથી વસેલો છે. તેમાંથી
 ભાગ્યયોગે ભવિતવ્યતા અનુકૂળ થવાથી વ્યવહાર રાશી
 આવે છે, એટલે બાહર પૃથ્વીકાયાદિમાં આવે છે, ત્યાંથી
 લેન્દ્રીયમાં આવે છે, ત્યાંથી તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયમાં આવે છે
 અનુક્રમે મનુષ્યપણું પામે છે. મનુષ્યપણું પામ્યા છતાં
 અશુભ સામગ્રી મળવાથી અને શુભ સામગ્રી ન મળવા
 નરકાદિ દુર્ગતિમાં જાય છે અને અનેક પ્રકારનાં દુઃખો સ
 કરે છે, એ બધું વિષયવિકાર અને કષાયોને વશ થવાથી થ
 છે. વિષય કષાયવડે ઉન્મત્ત થવાથી તેને કૃત્યાકૃત્યની પીછ
 રહેતી નથી અને તેથી તેની બાજી હાથમાં ન રહેતાં છ
 જાય છે. તે વખતે મમતારૂપ ગણિકા તેને પોતાને વશ ક
 લે છે અને તેની પાસે અનેક પ્રકારના નાચ નચાવે છે. પરવ
 પ્રાણી તેના સ્વરૂપને ન જાણવાથી આ મમતા જ મારો સર્વ
 વિનાશ કરાવનારી અને ભવમાં જીવણ કરાવનારી છે એ
 સમજી શકતો નથી. પોતાના સ્વરૂપને ભૂલી જવાથી પરપત્નિ

આશ્વજી સહ મુદેચાદિને ઉવેખી મૂકે છે. જગી તેજ સ્વાર્મજી સરીરરૂપ નાવાએ આ પ્રાણોચ્ચમો છે. તે નાખને રામદેવ સંસારસમુદ્રમાં બમાડે છે, તેમી આજવોદધિમાંથી જિનમત રૂપ કિનારે તે નાવા આવી ચકતી નથી. એમ કરતાં કરતાં જ્યારે શુભ નિમિત્ત પામે છે ત્યારે તેના યોગે જીવ સમકિત પામે છે, પછી દેશવિરતિપણું પામે છે અને મત પચ્ચખખાણું કરવા ઉપર પ્રીતિ થાય છે, એટલે કેટલાંક કર્મો ખસવાં માંડે છે. એ પ્રમાણે આવકનાં બાર મતરૂપ ક્રિડા કરતાં કરતાં કેટલાંકને સર્વવિરતિપણું ઉદયમાં આવે છે.

પછી ચારિત્ર લઈને અપ્રમતપણે પાળતાં પાંચ પ્રકારનાં વાસુને સાધ્ય કરી રચક, પૂરક ને કુંભકનો અભ્યાસ કરે એટલે અતુકમે અદ્વાંગયોગ સાધે છે. તારાદષ્ટિથી માંડીને જો ખરેખરી તાળી લાગી જાય તો અમુત અનુધાન કરવાવડે પ્રાંતે જીવ ચિદાનંદ સ્વરૂપને પામે છે, પોતાના ઘરમાં આવે છે અને અનંતકાળથી આવરિત થયેલ કેવળજ્ઞાનને પ્રકટ કરે છે. પછી ઉવટે અલેશીપણું પામી યોગનિરોધ કરી એરંડ બીજને હણતે આ દેહમાંથી છુટીને પંચમ ગતિને પ્રાપ્ત કરે છે. કે ત્યાં તેની સાદિ અનંત સ્થિતિ થાય છે-કરીને ત્યાંથી પાછું આવવાનું નથી; કારણ કે સંસારના કારણુભૂત કર્મોનો આત્મતિક વિનાશ થયેલો હોય છે. અભ્યાસાય અને અવિ-

૧ પ્રાણ, અપાન, ઉદાન, વ્યાન ને સમાન-આ પાંચ પ્રકારનાં સમજવાં.

નાશી સુખ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળા પ્રાણીઓએ જેનું મૂળ અહિંસા છે એવા સદ્ધર્મનું આરાધન કરવું; કેમકે દયામૂળ સર્વશક્તિયુક્ત ધર્મનું આરાધન કર્યા સિવાય પ્રાણીને શિવસુખની પ્રાપ્તિ અન્ય પ્રકારે થઈ શકતી નથી. જે પ્રાણીને એવા અપ્રતિમ સુખની ઇચ્છા હોય તેણે તે ધર્મને સમ્યક્ પ્રકારે આરાધવો, શાત સુધારસમાં ઝાલવું, તરવદર્શી થવું અને અહિંસા કર્મક્ષય કરવને માટે તત્પર રહેવું, જેથી પરિણામે ગતિવાંછિત સિદ્ધ થઈ શકે. આ બાબતમાં જંમ કરકંઠક્યુને જોવા માટે આદર્શના જરૂર હોતી નથી તેમ કોઈ પણ અન્ય દર્શનની જરૂર નથી. માટે દર્શન જ બસ છે. મારી પોતાની જ એ સંજ ધર્મ. બાળાનુભવથી જાણ થયેલી છે અને તમે પણ તે સવ ઝાંઝ રહે છે.

આ પ્રમાણેના મુનિસુત્ર પરમાત્માની અમૂલ્ય સમાન દેશના સંજગતે અદરાત વિનંતે સર્વ સત્તા અન્યંત પ્રમાણ થઈ, નેતાનું વર્ણન થઈ અને વચાસ્ત્રી ત્રા ગિવમ પ્રકરણ કરવા ત પર વગ તે પ્રકરણ અદરાતએ ઉત્તમ કર્મ પ્રકાર કરીને પુછ્યુ કે— હું જન્મીશનું ! મને કયા કર્મનંદે વિભાજિત થઈ કુકેડો કયા ? કયા કર્મથી નદોના કાચે હું જન્મીશ ? કયા કર્મથી પ્રેમલાલસીના હાથને હું મળીશ અને કયા કર્મથી તિલ્લનિરિત વેનથી પછો મનુષ્ય થઈશ ? હિંસા મંત્રીએ કયા કર્મથી અત્યુ પ્રવર્તે કપટ ? કું ? કનકાવરને કયા કર્મથી કુટિને વાદિ થઈ ? આ મારી પદરચાં કુતુહલની કી ?

કારણે જાણવાની માથા મનમાં અત્યંત અભિલાષા છે અને તે આપના સિવાય બીજું કોઈ કહી શકે તેમ નથી પણ જગતના રણ કાળના ભાવ આપ સમયે સમયે જાણે છે. આપનાથી પણ જગતમાં કોઈ પણ છાનું નથી, માટે હે ભવસમુદ્રમાં પ્રવહણ સમાન પ્રવેશ ! એ હકીકત કૃપા કરીને કહો. "

આ પ્રમાણેની ચંદરાબની વિનંતિ સાંભળીને મુનિશુભત-શ્યામી. પરમાત્માએ તેના પૂર્વમવનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે કહી બતાવ્યું.

" આ જંબુદ્વિપના ભરતશેત્રમાં વૈકર્ણ નામે દેશ છે. ત્યાં તિલકાપુરી નામે નગરી છે તેમાં મદનબ્રમ નામે રાજા છે. તેણે થયું ભારનો પરાજય કરેલો છે. તે રાજાને કમળ માળા નામે પટરાણી છે, તે વિદ્યુત જેવી કાંતિવાળી છે, તેને દંપત્યની મંજરી જેવી તિલકમંજરી નામે પુત્રી છે, પરંતુ તેને બાળપણથીજ મિથ્યાધર્મ ઉપર પ્રેમ છે, શક્યા-શક્યનાં વિવેક વાણ્વતી નથી અને જૈનધર્મનો સાથે દે. વહન કરે છે; પરંતુ જેમ માખી ચંદનટુણથી વિમુખ રહે છે તેથી કાંઈ ચંદનટુણની કિંમત ઘટતી નથી, પણ તે ચંદનટુણની મુગંધનો લાભ મેળવી શકતી નથી, તેમ અમુક માણસ જૈન-ધર્મ ન માને તેથી તેની કાંઈ ક્ષતિ થતી નથી, પણ તે માણસ તેનો લાભ મેળવવાથી જોનરીજ રહે છે અને કર્મબંધ કરે છે. મદિરાથી સંચિલી વિપત્તિ જેમ વૃદ્ધિ પામે તેમ તે રાજપુત્રી વૃદ્ધિ પામી છે, પરંતુ લગ્નમાં જેમ દસ્તુરીની મુગંધ ન

પંપાળે છે. આવી આર્યાને તેં ગુરૂણી કરી. તે કાંઈ ઠીક કંઈ નથી. એક દિવસ જો તું નહીં વહોરાવે તો જગ્યાએ જગ્યાએ તારું વાંકું જોલશે અને આગલા પાછલા કેંક ઉખેળા ઉખેળશે, માટે મને તો એની છાંયાએ ઉભાં રહેતાં પણ પાપ લાગે એમ જણાય છે; તેથી હું તો તેને અહીં આવવા દેવામાં રાજી નથી. એ સાધ્વીઓ કોઈની થઈ નથી અને થવાની નથી, તેની સંગત કોઈ કરતું નથી અને હું પણ તેટલા માટેજ તને વારું છું.”

આ પ્રમાણે રાજપુત્રી કહી રહી એટલે રૂપમતી જોલી કે-“ હે બહેન ! તમે આ શું જોલો છો ? શું સમજીને આવી નિંદા કરો છો ? એ તો પાંચ મહાવ્રત નિરતિયારપણે પાળે છે, લોભ તો એના અંગમાં જ નથી. એતો સંવેગરૂપ સરોવરને કીનારે હંસલી જેવા છે. એના એકં અક્ષરની પણ હું આશીર્વાણ થઈ શકું તેમ નથી. એનો મારા ઉપર પરમ ઉપકાર છે. મને જો એના અવશુષ્ણ આવે તો મારો નરકમાં જ વાસ થાય; અને તું જે એની નિંદા કરે છે તે એના મેઢા ધૂએ છે. મને તો એમણે પણ મટાડીને મનુષ્ય કરી છે. ‘એનું અહોનિશ કલ્યાણ થજો’ એમ હું અંતઃકરણથી ઇચ્છું છું. હું તો એની જન્મ જન્મની ચેલી થવા ઇચ્છું છું. એ તો નમસ્કાર પૂરક ભક્તિ કરવા યોગ્ય છે, માટે તેની નિંદા કદી પણ કરવી નહીં. એવી ઉત્તમ સાધ્વીની નિંદા કરવાથી મહા પાપના ભાજન થવાય છે, અને આપણું પુણ્યરૂપ વૃક્ષ કરમાઈ જઈ અંતે નાશ પામે છે.”

આ પ્રમાણે વાતો કરીને નૃપપુત્રી પોતાને સ્થાનકે ગઈ, તે દિવસ વ્યતિકર્યો. બીજે દિવસ પાછી તે મંત્રીપુત્રી પાસે આવી. તે વખતે મંત્રીપુત્રી મોતીનો હાર પરાવતી હતી. બંને જણીઓ આનંદ કરતી હતી, એવામાં મધ્યાન્હ થયો એટલે સાંધી વહોરાવા પધાર્યા. મંત્રીપુત્રી હર્ષિત ધધને વહોરાવવા ઉઠી તે વખતે મોતીની ઝાલ^૧ પરાવતી હતી. તે તેણે મોતીના ઘાળમાં નૃપપુત્રી પાસે મૂકી. સાંધીને પકવાન વહોરાવીને ધી લેવા માટે તે ઘરની અંદર ગઈ, અને ધી લાવીને ઘણા બાવ-પૂર્વક સાંધીને વહોરાવતી પોતાના આત્માને ધન્ય માનવા લાગી. જે વસ્તુ આવા સુખાત્રમાં પડે, તેજ લેજે છે. એમ માનવા સાથે જે અજ્ઞાની આવા સાધુ સાંધીના શુભોની ઉપેક્ષા કરે છે તેમનો જન્મજ અલેજે છે એમ તે માનવા લાગી.

હવે તે વખતે નૃપપુત્રીએ સાંધી ઉપર ઇર્ષ્યા પેલી મોતીની ઝાલ પરાવેલી ઘાળમાં પડી હતી તે સાંધી ને મંત્રી-પુત્રી બંને ન જાણે તેમ સાંધીના વસ્ત્રને છેડે બાંધી દીધી, તેની કપટકળા કાઢના જાણવામાં ન આવી. રૂપમતી તો સાંધીને દ્વાર સુધી પહોંચાડીને પાછી વળી પાછી મોતીનો ઘાળ હાથમાં લીધો એટલે તેમાં પરાવેલી મોતીની ઝાલ ન દીડી. તેણે નૃપપુત્રીને કહ્યું કે—“આમાંથી તમે ઝાલ લીધી જણાય છે તે લાવો, એમ હાંસી શું કરો છો ? તમારે જોઈતી હાથ તો આ બીજી પણ દ્યોને ! તમારાથી મારે વધારે

શું છે ? ” રાજપુત્રી બોલી કે-“ હું એવી હાંસી કરું નહીં કે જેમાં પરિણામે એક ઉત્પન્ન થાય. મેં તારી અલ લીધી નથી, પણ જ્યારે તું અંદર ઘી લેવા ગઈ ત્યારે તારી ગુરૂણીએ લઈ લીધી છે, તે મેં નજરોનજર જોઈ છે, પણ તને દુઃખ લાગે માટે હું બોલી નથી, પણ તેં તો મારે માથે ચારી નાખતાં વિચારજ ન કર્યો. આ તો ‘ ચારે કોક ને પકડાય કોક ’ એવું થયું, બાકી મેં લીધી હોય તો મને તારા સોગન છે. તું મારા ઉપર બીજકુલ શંકા રાખીશ નહીં ” રૂપમતી બોલી કે-“ અરે બહેન ! મારી અલ તેં ન લીધી હોય તો બહે, પણ તું મારી ગુરૂણી ઉપર બોદું કલંક શા માટે મૂકે છે ? એવાં વચન બોલવા કરતાં વગર બોલી રહેતી હોય તો શું બોલે છે ? તને વગર લેવું લેવું મારી ગુરૂણી ઉપર શું દ્રેષ જાગ્યો છે કે તું તેના આવા અવસ્થા જાણવા લાગે છે ? આવું બોલતાં તારી જીભ કેમ અટકી પડતી નથી ? જે એક તૃણ પણ વગર લીધું ન હોય તે અલ કેમ દેય ! અને તેને લઈને તેના કરે પણ શું ? એણે તો ધરના મણિ માણેક તથાને લીધા લીધી છે. એ મહા ઉત્તમ વ્રતને ધારણ કરનારા છે. ઉત્તમ કરૂણીમાં લયલીન છે, એની ઉપર શંકા પણ કોઈને આવે તેમ નથી. એમને તું તારા ભામટા, જોગી કે પ્રાણાણાદિકની જેવી ભટકતી જાણીશ નહિ. વળી એના ઉપશમરૂપ ભૂષણ પાસે આ ભૂષણ કોણ ગણતરીમાં છે ? એવી મહાસતીઓની વાતો તો કરી શકાય તેમજ નથી. એ ધનની સામે તો ચુંકતા પણ નથી અને એક પગ માંડે છે તો પ્રમાણને માટે છે. એનાં

સંબંધમાં આવી અપટિત વાત કરનાર મેં તારા જેવી કોઈ
 ઘીડીજ નથી એ લુગડે પણ ગાંઠ રાખતા નથી. માગી લાવે
 છે ત્યારે ખાય છે અને કોઈના હીંપા વિના કાંઈપણ હાથ
 આવતાં નથી તે એ મારી અલ લે એ સંભવેજ કેમ ? માટે
 તારું કહેવું તદ્દન ખોટું છે. "

રાજપુત્રી બોલી કે—“ હું વધારે શા માટે બોલે ?
 આપણે જાને તેના ઉપાશ્રયે જઈએ ને હું તને તેને લુગડે
 ખાંધેલી આવ મેળવી આવું તો મને ખરી કહેજે. ” મંત્રીપુ-
 ત્રીએ તે વાત કબુલ કરી અને તે જાને ઉપાશ્રયે આવી. ત્યાં
 સાધ્વી ઈર્ષાવહી પહિલ્લમીને ગોચરી આજોવતા હતા. તે
 જાને અંદર ગઈ. મંત્રીપુત્રીએ વંદનાદિ વ્યવહાર જાળવ્યો,
 એટલે સાધ્વી બોલ્યા કે—“ જરાવાર બહાર બેસો, અમારે
 આહાર કરવો છે, આજ ગોચરી લાવતાં મોડું થયું છે,
 તમારે અક્ષર લેવો હશે તો હું ઘડી પછી આપીશ. ” આ
 પ્રમાણેનાં શુશ્રૂષીનાં વચનથી રૂપમતી ઉપાશ્રય બહાર નીકળી
 એટલે રાજપુત્રીએ તેને કહ્યું કે—“ બહાર ક્યાં જાય છે, કામ તો
 અંદર છે. ” એમ કહી તેને પાછી અંદર ઘસડી ગઈ. સાધ્વી તે
 જાનેતું આવું ધાંધલ જોઈ રૂઢમાયા કે “ આજે આ આમ કેમ કરે
 છે ? એટલામાં તો રાજપુત્રી બોલી કે—“ હે સાધ્વી ? આવું
 વહોરવાતું ઠઈ શુશ્રૂષીએ શીખવ્યું છે કે વહોરતા જવું ને
 સાથે ચોરવા પણ જવું. આ મારી સખી ઘી લેવા ઘરમાં ગઈ
 ત્યારે તમે તેની મોતીની આવ ઉપાડી લીધી છે, તે મેં મારી
 નજરે જોઈ છે, પણ હું મારી સખીને દુઃખ લાગે તે માટે બોલી

નથી. જો હું આમ જાણતી હત તો તરતજ તેને કહી દેત. માટે હવે આની ઝાલ પાછી આપી દો; કેમકે આ તમારી ચેલીએ મારા માથે ચોરી નાખી ત્યારે અણધુટકે મારે ખોલવું પડ્યું છે. એ વસ્તુ આપી દેશો તો ખીજું કોઈ જાણશે નહીં અને વિશ્વંજ કરશો તો હું શહેરમાં બધે તમારી ચોરી પ્રગટ કરીશ.” સાધ્વી તેનાં આવાં વચનો સાંભળી ગભરાઈ ગયા. તે બોલ્યા કે— ‘અરે ! તમે રાજપુત્રી થઈને આવું અસત્ય શામાટે બોલો છો ? હું કંઈ તમારી ઝાલ લાવી નથી. જોવું હોય તો આ તપાસી, પાત્રા, ઝોળી વિગેરે જોઈ દેશો. ? અમારે સાધુને એવી વસ્તુ ખપેજ નહીં.’ રાજપુત્ર રોષ ચઢાવીને બોલી કે— “એમ શા માટે જોવરાવો છો ? સિદ્ધ થઈને આપી દો. પણ સાધ્વી અજાણ્યા હોવાથી ક્યાંથી આપે ? એટલે રાજપુત્રીએ જ્યાં વજગાડી હતી ત્યાંથી અકોટી (ઝાલ) કાઢીને રૂપમતીના હાથમાં દીધી અને સાધ્વીની હીલણા કરતી સતી બોલી કે— “હવે પછી આવતી સંગત કરીશ નહીં.” રૂપમતીએ કહ્યું કે— “આ કતોવ્ય બધાં તારાંજ છે, એ શક વિનાની વાત છે. આમાં આ સાધ્વી ખીલકુલ જાણતાજ નથી. એ તો મહા ત્યાગી છે તે કહી ચોરી કરેજ નહીં.” પછી ગુરૂણીજી પ્રત્યે તેણે કહ્યું કે— “આપ આના બોલ્યા કે કર્યા સાચું જોશો નહીં. એ મિથ્યાત્વી છે અને જોનમતની દોષી છે, તેથીજ તેને આવી દુર્ભિતિ સૂજ છે.” આ પ્રમાણે કહી ગુરૂણીને શાંત કરી ત્યાંથી બંને પોતપોતાને સ્થાને ગઈ. રાજપુત્રીએ ઘણી જારે કળા કેળવી, પણ તેનું ધાયું પરિવ્રામ આવ્યું નહીં. નહીં તે બંનેના ગયા પછી સાધ્વીને પરાવાર એક

થયો. તેણે બવડું કે—‘આ વાત શહેર બધામાં વિસ્તાર પામશે અને રાજપુત્રીનું કહ્યું કાણુ નહીં માને ? મારે હવે આવા કલંકયુક્ત જીવનવટે જીવવું શા કામનું ?’ આમ વિચારી રોપના વશથી તેણે ગળે ફાંસો ખાંધ્યો. ‘ચારિત્રીયા પણ રોપના વશથી અકર્તાવ્ય કરી નાખે છે.’ આ હકીકતની તરતજ ઉપાધવના પાટોથમાં રહેનારી સુરસુંદરી નામની સ્ત્રીને ખબર પડી, એટલે તેણે ત્યાં આગળ આવીને ફાંસો છોડી નાખ્યો. સાધ્વીજીને સાવધ કર્યા, શાંત કર્યા અને સોજન કરાવ્યું. પછી સાધ્વી પણ સમજ્યા અને પાછા સમતાના ઘરમાં આવી નિરતિચાર ચારિત્ર પાળવા લાગ્યા. આવા મહા માહા દુર્કર્મથી રાજપુત્રીએ મહા નિબિડ કર્મનો બંધ કર્યો.

રાજપુત્રી અને મંત્રીપુત્રીને નિરંતર જિનમત અને શૈવીમતને અંગે વિવાદ ચાલ્યા કરે છે, એકબીજાના ધર્મને તેઓ જશ પણ માનતી નથી અને યોગ્ય અવસરે પોતપોતાના ધર્મના આચારને બને જાણીઓ લાગવે છે. તેમાં બૂલ આવવા દેવી નથી.

એવે અવસરે વૈરાટના રાજા જિતરાત્રુએ પોતાના પુત્ર શરણેનના વિવાહ માટે તિલકમંજરીની માગણી કરવા તિલકપુરીના રાજા પાસે પોતાના મંત્રીને મોકલ્યો. મંત્રીએ રાજાને હકીકત નિવેદન કરી. રાજાને તે વાત પસંદ પડી, એટલે તેણે પુત્રીને એકાંતે પૂછ્યું રાજપુત્રીએ કહ્યું કે—‘મારો સખી મંત્રીપુત્રી બે એ વરને પસંદ કરે તો અમે બંને તેને વરીએ,

કારણ કે અમે જાનેએ બાલ્યાવસ્થામાં એક વરને વરવાનો સંકેત કરેલો છે.” તરતજ મંત્રીને જોલાવ્યો અને વાત કરી કે ‘જો તમારી પુત્રી આ વરને પસંદ કરે તો આપણે જાનેનો સાથે વિવાહ નક્કી કરીએ. મંત્રાએ કહ્યું કે ‘ખુશીથી તે પ્રમાણે નક્કી કરો, એમાં મારે કાંઈ વાધો નથી.’ એટલે તુરતજ વૈરાટના મંત્રીને જોલાવીને મકરધ્વજ રાજાએ કહ્યું કે ‘અમે મારી અને મંત્રીની જાને પુત્રીઓનો વિવાહ તમારા રાજપુત્ર શૂરસેન સાથે કરવાનું કબુલ કરીએ છીએ.’ આવેલ મંત્રી તે વાત સાંભળી બહુ ખુશી થયો અને પછી પ્રવીણ જ્યોતિષિને જોલાવી વિવાહનો દિવસ નક્કી કરી મકરધ્વજરાજાની રજા લઈને તે વૈરાટ ગયો અને પોતાના રાજાને તમામ હકીકત નિવેદન કરી, જેથી તે પણ બહુ ખુશી થયા.

પછી મોટા આડંબર સાથે જાન જોડીને વૈરાટના રાજા શૂરસેનકુમાર સહિત તિલકાપુરીએ આવ્યા. જ્ઞાનંદથી વિવાહ થયો. રાજાએ તે મંત્રીએ હાથી, ઘોડા, રથ, સેવકો, વસ્ત્રાભૂષણો વિગેરે પુષ્કળ દાન આપ્યો. તે સર્વ લઈને વૈરાટકુમાર જાને સ્ત્રીઓ સહીત વૈરાટનગર આવ્યો. સામુએ જાને સ્ત્રીઓ ઉપર ગૃહભારનું આરોપણ કર્યું. તે જાને વડુ પણ સસરાની મર્યાદા જાળવતી-ગૃહકાર્ય સંભાળતી પોતાના પતિની સાથે જ્ઞાનંદથી સુખભોગ ભોગવવા લાગી. ‘કુળવંશુ-નું એ કર્તવ્યજ છે.’

આ પ્રમાણે જાને સંખીઓ જ્ઞાનંદથી રહે છે, પણ

એને પરસ્પર પછી ગળત વાહનિવાદ થયા કરે છે. ધર્મને
 બંને એકબીજાનાં ચિત્ત મગતાં નથી. વગી હવે તો ચોખ્ખો
 પરદાર પરસ્પર થયો છે એટલે ચિત્ત જુદા પડવાનું બીજું
 પણ કારણ મળ્યું છે. લોકો 'શોકય કરતા શુભી પણ સારી'
 એમ કહે છે તેમાં કાંઈ જોડું નથી. કારણકે જો બે સગી
 બહેનો હોય તો પણ એક પતિને વરવાયો તેમના વચ્ચે અપૂર્વ
 દ્રેષ જાણે છે. કામ પણ એક વસ્તુનો જ જણને સરખી અભિ-
 લાષા થાય ત્યારે વૈર ઉત્પન્ન થયા સિવાય રહેતું જ નથી.
 કારણકે એક વસ્તુ એક સાથે બેના ઉપલોગમાં આવી શકતી
 નથી અને એક વખત કલહ ઉત્પન્ન થયો એટલે પછી તેને
 સિંચન મગતું જ જાય છે. શોકયનો સંબંધ જગતમાં
 કનિષ્ઠમા કનિષ્ઠ છે. તેમાં પરસ્પર રહેહનો અંશ પણ હોતો
 નથી, છતાં બહેન કહીને બોલાવાય છે. તેઓ એકબીજાને
 જુદાં કલંક આપે છે, મહેણાં મારે છે અને દ્રેષ વધારે છે.
 કર્તા કહે છે કે-જે પુરુષને જો સ્ત્રી હોય તેનો અવતારજ
 નિષ્કૂળ છે, દુઃખમય છે, ઉપરથી સુખનો દેખાવ માત્રજ છે.
 જુઓ, શિવે પણ પાર્વતી ને ઝંગા બેને અંગીકાર કરી તો
 પછી તેને પરિવ્રમણ કરવું પડ્યું. શરસેન રાજકુમાર તો
 વંશોળી જેમ પોતાના પાનને એકસરખી રીતે જાળવે તેમ
 બંનેને સરખી રીતે જાળવે છે, પણ જે કાંટો પવનથી ઉઘો
 નીચો થાય તેને સરજો રાખવા કોણ સમર્થ થઈ શકે ?
 એટલે બંનેને જોઈને વધતું પડ્યા કરે છે.

અહીં તિલકાપુરીમાં તિલકમંજરીના પિતાને કોઈ

કર્તા અહીં જીવને શિખામણ આપે છે કે—'હું જીવ તું
 જે કર તે વિચારીને કરજે, તારાં કાર્યથી તને નવાં કર્મ
 બંધાશે અને તેને વેદતાં પાછાં બીજાં બંધાશે, એટલે કાશીના
 કરવતની જેમ તે તો જતાં ને આવતાં બંને વખત વેરશે—
 વિડંબના પમાડશે,, રૂપમતીએ જો કે આ એક કાર્ય અધ-
 ઠિત કરી નાંખ્યું, પરંતુ તે જિનમતમાં પ્રવીણ હોવાથી
 પશ્ચાત્તાપાદિવડે તેણે કર્મને ઘણું ક્ષીણ કરી નાંખ્યું અને
 સ્ત્રીવેદ ટાળી પુરૂષવેદ બાંધ્યો. ત્યાંથી આયુઃ પૂર્ણ થયે મરણ
 પામી આભાપુરીના વીરસેન રાજાની ચંદ્રાવતી નામની રાણીની
 કુક્ષીમાં પુત્ર પછે ઉત્પન્ન થઈ. અનુક્રમે જન્મ થયો, એટલે
 ચંદ્રકુમાર નામ પાડ્યું. તે હે રાજા ! તમે પોતે થયા. 'વિ-
 ધિપૂર્વક કે અવિધિએ કરેલો પણ ધર્મ નિષ્કળ જતો નથી.'
 કાશીનો રક્ષક હતો તે મરણ પામીને હે ચંદરાજ ! તમારો
 સુમાત નામે પ્રધાન થયો. પંખીણીની અંત અવસ્થાએ
 તેણે માત્ર કંટલા આણી હતી તેનું શુભ દ્રવ્ય તેને પ્રાપ્ત થયું.
 અને સાધ્વીના ઉપાશ્રયની પાડોશ્ય જે મુરમુંદરી નામે હતી
 જેણે સાધ્વીનો ગળાફાંસો દૂર કર્યો હતો, તે મરણ પામીને હે
 ચંદરાજ ! તમારી રાણી ગુણાવળી થઈ. રાજપુત્રી તિલક-
 મંજરી જે મિથ્યાદષ્ટિ હતી તે મરણ પામીને મેનસાચી
 થઈ. સાધ્વીનો જીવ મરણ પામીને કુટ્ટી કનકચંદ્ર થયો.
 અગાની જીવે કર્મનો પ્રેરક તરિને અલગ નવો, પણ તેનું
 કેવું પરિણામ આવે છે તે જુઓ, કનકને જીવ કેપિલા
 ધ્યાની થયો કે જે કનકના નયમાં પરસ્પર પ્રેમનું નિમિત્ત

રહી હતી. આ ભવમાં પણ તેણે નિમિત્તપણે કામ કર્યું છે. ગુરુસેન કુમાર જે સમયપુત્રી ને મંત્રીપુત્રીનો સ્વામી હતો તે મરણ પામીને શિવકુમાર નટ થયો. રૂપમતીની તે ભવમાં જે દાસી હતી તે નટપુત્રી શિવમાળા થઈ. ‘કર્મનો પ્રવાહ તો જે દિશિમાં વહે તે દિશિમાં વહન જ કરે છે, તેને નહીં નાળાં કે કોઈ પણ અટકાવી શકતાં નથી.’ કાળરનો રક્ષક જે હતો તે હિંસક મંત્રી થયો. “આ પ્રમાણે શ્રી મુનિમુવત સ્વામીએ સર્વના પરભવ કહીને કહ્યું કે “હે ચંદ્રાળ! તને વધારે શું કહીએ? તારા પૂર્વભવના ચરિત્ર ઉપરથી તું કર્મની વિચિત્રતા સમજ. કોસીની તે પાંખ ઉખેડી નાખી હતી તેનું વૈર તેણે વીરમતી થઈને લીધું. તેણે આ ભવમાં તને કુકડો કરીને ઘણો હેરાન કર્યો. ક્યાં કર્મ સર્વને ઉદય આવે ત્યારે ભોગવવાં પડે છે, તેમાં કોઈનો પ્રયત્ન ચાલી શકતો નથી, તેમાં તો વારા પછી વારો આવેજ છે. પૂર્વભવે સાધ્વીને માથે જોડી ચોરી નાખી હતી તેથી પ્રેમલાલચીને માથે આ ભવમાં કનકધ્વજ થઈને તેણે કુદી કરી નાખવાનું કલંક આપ્યું અને તે વિષકન્યા કહેવાણી. પૂર્વભવના કોસીના રક્ષકનું રૂપમતી પાસે ચાંચું નહોતું તેમ આ ભવમાં શુભ્રાવળીનું વીરમતી પાસે કાંઈ ન ચાંચું. તે રાત્રી રહી, ને તેના સ્વામીને (તને) વીરમતીએ કુકડો કર્યો. પૂર્વભવે રૂપમતીની દાસીએ કોસીને નિઝામી હતી ત સ્નેહથી આ ભવમાં શિવ-માળાએ કુકડાને લાવીને પ્રેમલાલચીને સોંપ્યો ને તેનું રક્ષણ કર્યું.”

આરિત્ર બહુ કરીયા, કેમકે તેમના ઉપદેશામૃતથી રાત્ર્યલોગ ઉપરથી માફે મન સર્વથા હઠી ગયું છે, હવે મને તેની તૃપ્તિ થઈ ગઈ છે, મને એમાં જરા પણ આનંદ આવતો નથી, મારી વૃત્તિ ઉદાસીન થઈ ગઈ છે. આપણું આયુષ્ય અંજળીમાં રાખેલા, જળની જેમ ફલે ફલે પડતું-ટપકતું જાય છે, અને છેલ્લી સ્થિતિએ પાણીના પરપોટા જેવું છે. પાણીના પરપોટાની જેમ તેને વિલય પામી જતાં વાર લાગતી નથી. આ શરીર પણ કુલટા સીની જેવું છે, તે ખરે વળતે પ્રીતિનો નિર્વાહ કરે તેમ નથી. એટલે તેનો તો વિશ્વાસજ કરવા યોગ્ય નથી. માંસ ને રૂધીરરૂપી ઈર્ધ મધી આહ્વાડપીંજરરૂપ બીંત ઉભી કરેલી છે, તેમાં નસોરૂપી વળીઓ ગોઠવી છે અને વાળરૂપ ધારથી તે ઝુંપડી આવછાદિત દેરી છે, તે ઝુંપડીને નિરંતર લોજનરૂપી પુરાણીથી પુરવામાં આવે છે, છતાં તે ખાલી ને ખાલીજ રહે છે. પુરાતીજ નથી. શ્વાસોશ્વાસ અથવા પવનરૂપી સ્થંભ ઉપર તેને ટેકાવેલી છે, અને સ્નાન વિવેપનાદિવડે નિરંતર તેને શીષેર કરવામાં આવે છે, છતાં મુહત પૂરી થયે એક ક્ષણ પણ તે ટકતી નથી. એવી અસ્થિર કાયારૂપી કાગળની નાવવડે આ પાશવાર લાવ ચમુદ્ર શી રીતે તરી શકાય ? તે નાવા તેનો પાર પમાડી શકેજ નહિ. આ શરીરનો અને આપણો (લવજંતુઓનો) મેજો (મેજાપ) આ સંસારમાં અનંતી વખત થયો છે, પરંતુ તેનું પરિણામ લાલદાયક આવેલું નથી. સંસારમાં તો ઘેલીને માથે બેઠું જેવું અસ્થિર હોય તેવું સર્વ અસ્થિર છે. વળી આ સંસારમાં પ્રાણી પ્રજાસ કરીને દીરા, માલેક, મોતી તેમજ

સાથે હીલામહોત્સવ કર્યો. ચંદ્રાબા સર્વ પરિવાર સાથે નમુવતસ્વામી પાસે મોટા આકાંબરથી અઢત્તક હાન હેતાં હેતાં વ્યા પ્રભુને વંદના કરી; પ્રભુએ તેમને ફરીને પંજુ દેશના પી; એટલે તેમના લાવ વિશેષ વૃદ્ધિ પામ્યાં. ઇદાદિક દેવો ચંદ્રાબાને ધન્યવાદ આપવા લામ્યાં. પછી શુભચેખરાદિ ત્રોએ પરમાત્માને વિનંતિ કરી કે—“શિવમુખના અર્થે લેવા અમારા પિતા વિગેરેને ચારિત્ર આપો.”

પછી પ્રભુએ કાંસાના પાત્ર ઉપર નેમ પાણીનું ટીપું ને નહીં, તેમ વિષધરંગથી કિંચિત્ પણ ન લેપાય તેવું ચંદ્રાબાનું અંતઃકરણ બેચા છતાં તેને દુઃક કરવા માટે પોતાની પાસે બોલાવીને કહ્યું કે—“હે ચંદ્રનરેશ ! તમે ચારિત્ર લેવા ઉપમાળ થયા છે તે યોગ્ય છે, પરંતુ ચારિત્ર પાઞવું બહુ મુશ્કેલ છે, ખાંડાની ધારપર ચાલવાનું છે. મીઠુને દતિ લોહના ચણા ચાવવાના છે. વેળુના કોળીઆ ભરવાના છે, પરિસિદ્ધ ઉપસર્માદિ સદન કરવા બહુ કઠણ છે. એ મતકપી ગિરિશિખરથી અધ્યવસાય ભગ્ન થવાથી ચણા લીવેનો અધઃપાત થયે છે કે જેને પાછે પલો પણ નથી. તેઓ દુર્ગતિમાં ભગ્યાજ કરે છે. માટે તમે સારી સેતે પુખ્ત વિચાર કર્યા પછીજ એ દેશ તે કરજો.” આ પ્રમાણેનાં પરમાત્માનાં વચનો સાંભળીને ચંદ્રાબાએ કહ્યું કે—“હે સ્વામિન ! આપે કહી તે ચાલ ખરી છે, ચારિત્ર પાઞવું મુશ્કેલ છે તે પણ ખરું છે, પરંતુ તે બધું જ કરને માટે છે, એ મુશ્કેલ છે તેને માટે બીજુલ મુશ્કેલ નથી.”

જ્ઞાનાભ્યાસ કરવા લાગ્યા અને તપ જપ વિગેરે ક્રિયાનુષ્ઠાનમાં તત્પર થયા. સિંહુની જેમ ચારિત્ર લઈને સિંહુની જેમ પાળવા લાગ્યા. સવે ચતુર્કિંચિત્ પણ ચારિત્રમાં દ્વંષણ લગાડતા નહોતા અને પરમાત્માની આણુ અખંડ પાળતા હતા. એ પ્રમાણે શ્રુતસાગરનું અવગાહન કરતાં તેમાંથી અધ્યાત્મરત્ન તેમને પ્રાપ્ત થયું. પછી આત્મસ્તુતિ ને પરનિંદા વિગેરે સર્વથા તજી દઈ અપ્રમાદીપણું ધારણ કરી સાતમે અપ્રમત્ત ગુણગાણે વિશેષે વિહરવા લાગ્યા.

ચંદ્રરાજર્ષિ નિરતિચાર ચારિત્ર પાળે છે, પરમજ્ઞાનને! ખપ કરે છે, પડકાર જીવની ઉપર અવિચ્છિન્ન દયાવાળા પ-રિણામે વર્તે છે, સર્વ જીવોને પોતાની સમાન ગણે છે, પુણ્યના દ્રવ્યની આસક્તિમાં ખુંચી ગયેલા ચેતનદ્રવ્યને મૂળ ગુણવડે ખેંચીને ઉપર લાવે છે. લેહજાન થવાથી જડ ચેતન્યનો લેહ યથાર્થ સમજે છે અને સમતા પ્રમુખ ગુણનેજ પોતાના ખરા હેતુ સમજે છે. આડ પ્રવચન માતાના પોતામાં ખેલે છે, લામાડપ ખડગવડે મોહનમત્તને પરાજય પમાડે છે. અંતરંગસંવેગરૂપ નદીમાં પરમાનંદના સમુદરરૂપ આ આત્માને સ્નાન કરાવે છે. ગ્રાયારૂપી રચને સ્વપ્નરૂપી વેગરૂપી સુમધિ ચલાવે છે. (રૂપમાં જે જવા દેતા નથી.) વિગ પાઈના વિવેકરૂપી પર્વતમાંથી અતુલવરૂપી રવિકુપિત્ર માત્ર કરીને ત્રીલોકવંતા સંતોષના નદિરમાં રહેલા સપિંદનમત્તે તે સોમી શ્રીધી છે. પાંચ નેરુ સનાતન પંચ મહાનરને અતુલમત્તે

પદને ઉપાદે છે. પાંચે ઇદ્રિઓરૂપ મૃગને ચિંહની જેમ કળને
 કરી સંવરરૂપ વાહમાં રૂપે છે, પરિસરને સમજાવે સહન
 કરે છે અને તેનાવડેજ આત્મશુષ્ણની પુષ્ટિ અને સુક્ષ્મતાની
 પ્રાપ્તિ થાય છે એમ માને છે. જેમ અગ્નિ તાપાદિક સહન
 કરવાથી સુવર્ણ ખસા કંચનપણને અથવા આભૂષણપણને
 પામે છે, તેમ પરિસર ઉપસર્ગાદિ સહન કરવાથીજ આત્માતું
 શુદ્ધ કંચનત્વ પ્રગટ થાય છે. વળી જેમ જેમ આત્મામાં
 ચાંતરસ પ્રસરે છે, આત્મપ્રદેશો તેનાવડે ભીંભાય છે, તેમ
 તેમ આત્માતું તાત્ત્વ સ્વરૂપ પલટાઈને તે સુવર્ણપણને પામે
 છે અને પરમ પ્રકૃષ્ટ શુદ્ધ સ્વરૂપનો આત્માને અનુભવ થાય
 છે. જ્ઞાનાદિક શુષ્ણાવડે નિત્યાનંદમાં વર્તવાથી પરમાનંદપણનો
 અનુભવ કરે છે. આ પ્રમાણે કરતાં કરતાં ચંદ્રરાજર્ષિએ
 ક્ષપકથેણીની બાજુ રમવા માડી, એટલે મોહરાજની
 અભંગ સેનામાં ભંગ પડ્યો અને તેની આખી સેના લગભગ
 પામીને ભાગીજ ગઈ. (નાથ પામી) પછી બાકીના ત્રણ ઘન-
 ઘાતી કર્મોનો નાથ કરવામાં તત્પર થયા અને અગ્યારમું જે
 ચીકણું (લપસણું) શુણ્ઠાણું છે ત્યાં પગ ન મૂકતાં બારમે
 ક્ષીણમોહ શુણ્ઠાણુંજ ચડ્યા અને ત્યાં ચારે ઘનઘાતી કર્મોનો
 સર્વથા હાથ કરી તેરમે શુણ્ઠાણું પહોંચી તેમણે કેવળજ્ઞાન
 તથા કેવલદર્શન પ્રાપ્ત કર્યું. આત્માના જ્ઞાનાદિ શુષ્ણને
 આવરનારા જે કર્મપુદ્ગલો કાર્યરૂપ હતાં તે કારણરૂપ થઈ
 ગયા. અર્થાત્ આત્મપ્રદેશોથી છુટા પડીને કર્મપરમાણુ થઈ
 ગયા, તેમને યથાખ્યાતચારિત્રની પ્રાપ્તિ થઈ. કેવળજ્ઞાન-

રૂપ સૂર્યનો ઉદય થવાથી લોકલોક પ્રકાશક થયા. તે સર્વ સંસારી જીવોના ગતિ આગતિ વિગેરે સર્વ ઉચ્ચતામલકવત્ જાણ્યા અને પ્રાંતિમાત્ર ટળી ગઇ.

તે વખતે નજીકમાં રહેલા સમહિતદ્વષ્ટિ દે ધાતીકર્મની ક્ષપણા થયેલી જાણી કેવળજ્ઞાનના ઉ અનુમાન કર્યું અને જ્ઞાનોત્સવ કરવા માટે તેને યોગ્ય પ્ર કર્યો. સુવર્ણકમળની અપૂર્વ રચના કરી, એટલે તેના ચંદ્રકેવળીએ અદ્ભુત દેશના આપી કે જે દેશનાનું વિષય શાંત કરવા માટે ઘણા લબ્ધ જીવોએ પાન કર્યું. જ તીર્થરૂપ ચંદ્રકેવળીએ ભૂતળ પર વિહાર કરી અનેક જીવોને પ્રતિજોધ પમાડ્યો. બાળ, મધ્યમ, ઉત્તમ વિ જીવોને યથાયોગ્ય ઉપદેશ આપ્યો અને કેટલાક અ અગોચર બાવ સમજાવ્યા. એ પ્રમાણે વિહાર કરતાં અનુ સિદ્ધાચળ તીર્થે પધાર્યા. એ તીર્થે પોતાને પ્રથમ ઉપકારી થયેલ હોવાથી અને પ્રાંતે પશુ તેજ ઉપકારક થયા છે એમ જ્ઞાનવડે જાણીને, તેનાપર અનંતાન મુનિમહારાજઓ સિદ્ધિપદને પામેલા છે, એ તીર્થે સંભારવાથી પ્રાણીના કર્મબંધ તુટે છે, ઈત્યાદિ સ્વરૂપ અનુભવ કરી તે સ્થાનકે જ તેમણે એક માસની સંલેખના કર

ચંદ્રરાજર્ષિ એકંદર એક હજાર વર્ષનો દીક્ષાપર્વ અને ત્રીશ હજાર વર્ષનું સર્વાયુ પાળી પ્રાંતે યોગનિરોધ કર

ચાર અપાતી કર્મનો પલ્લુ સર્વથા ક્ષય કરી અનંત વીર્ય,
અજેડ, અતીન્દ્રિયપલ્લ અને અમુચતા મેળવી એક સમયે
ઉર્ધ્વગમન કરી સિદ્ધિસ્થાનને પ્રાપ્ત થયા. સર્વાર્થસિદ્ધિ
વિમાનની ઉપર ખાર યોજન જતાં ઇપત્તમાગૂબારા નામની
જે શિલા છે, તેની ઉપર એક યોજન લોકાંત છે, ત્યાં
લોકાંતનો સ્પર્શ કરીને સ્થિત થયા. સુમતિ મુનિ, શિવકુમાર
મુનિ, શુભાવળી ને પ્રેમલાલગ્ધી સાધ્વી એ સર્વ કેવળજ્ઞાન
પ્રાપ્ત કરીને સિદ્ધિસ્થાનને પામ્યા. શિવભાજા સાધ્વી વિશેષ
સર્વાર્થસિદ્ધિ ગયા, તેઓ ત્યાંથી ચાલી મહાવિદેહ દેશમાં
મનુષ્ય યર્ષ સિદ્ધિસ્થાનને પામશે. આ પ્રમાણે તે સર્વ
ઇવોએ આત્મહિત કર્યું. આ બધો મહિમા શુદ્ધ શિયળનો
છે. તેનાવડેજ એમની કાર્યસિદ્ધિ થયેલી છે.

ઉપસંહાર.

ઉપર પ્રમાણે શ્રી ચંદરાગ્નનો રાસ સંપૂર્ણ કરતાં તેના કર્તા શ્રી મોહનવિજયજી કહે છે કે—મેં આ રાસ રચીને મારી રસનાને પવિત્ર કરી છે, અને શીળવ્રતને દઢ કરવા માટે ભવ્યાત્માઓને શીખામણ આપી છે. આ રાસ વાંચીને કોઈ કવિ-એ મારી હાંસી ન કરવી, તેમણે તો એમાં કોઈ અઘટિત પદ-રચના હોય તો સુધારવી, કેમકે હું કાંઈ મોટો કવિ નથી, મેં તો એક આ બાળકિડા કરી છે. મેં એમાં મહાપુરૂષના ગુણ ગાયા છે તેથી મને તો લાભજ છે. મારી કવિતાને કોઈ નિંદે તો તેથી મને કાંઈ પણ નુકશાન નથી. જો આ ચરિત્રનો સાંભળનાર કોઈ પણ પવિત્ર થાય અને આત્મસંપત્તિ મેળવે તો પછી તેનો કહેનારો પવિત્ર કેમ ન થાય? આત્મસંપત્તિ કેમ ન મેળવે? મેળવેજ. મહાપુરૂષોના ગુણ જેવી આવડે તેવી બાપામાં પણ કથન કરવાથી લાભજ થાય. બુદ્ધો ગમે તેવો વાંકો ચૂંકો પુકડો હોય પણ બાવાથી કુધાનું દુઃખ તો દૂર થાય જ.

આટલું કહેવાવડે કર્તા પોતાનું નિરક્ષિમાનપણું સૂચવે છે અને ઉત્તમ પુરૂષોના ગુણ ગાવાની ફરજ પણ સૂચવે છે.

હવે કર્તા પોતાની પ્રશસ્તિ—ગુરુપરંપરા વર્ણવે છે. તપ-ગચ્છના નાયકશ્રી વિજયસેનસૂર થયા કે જેમણે અકબર આદ્યાહને પ્રતિબોધ્યો, તેમના શિષ્ય કીર્તિવિજય, તેમના ભાનવિજય, તેમના રૂપવિજય અને તેમના શિષ્ય મોહન-

વિજયે ૧૦૮ દાગોવડે ચંદરાજા, ચંદરાજર્ષિ અને ચંદ કેવળીના તેમજ તેની સાથે તેના ઉત્તમ, મધ્યમ અને અધમ એવા-સં-બંધમાં આવેલા સંબંધીઓના ચરિત્રોનું વર્ણન કર્યું છે. આ રાસ ચંદ્ર ૧૭૮૩ ના પોસ ગ્રહિ પ ને સંવિવારે રાજનગર (અમદાવાદ) માં પૂર્ણ કર્યો છે.

કર્તાએ પ્રાંતે આ રાસનું પઠન-પાઠન કરનાર અને સાં-ભળનાર તથા સંભળાવનારને આશીર્વા આપી છે, અને રાસની અંદર જે કંઈ ઓર્ણ વધતું લખાણ હોય તેને માટે મિચ્છામિ-દુક્કડં આપ્યો છે, તેમજ આ રાસને અને ચંદરાજાના ગુણાનુ-વાદને અચળ રહેવારૂપ-દીર્ઘ કાળ પર્યંત ટકવારૂપ આશી-ર્વાદ આપ્યો છે.

ચંદરાજા અને ગુણાવળીનું ચરિત્ર
સમાપ્ત.

જૂત, બલિષ્ઠ અને વર્તમાનનું યાત્રા આપનાર બે સ-
મર્થ પુરોએ તેવાર કરેલ શુકનાચળી પાંચે.

ક્રિં પોરટેજ સંવિત રૂ. ૦-૫-૦

“ત્રિકાળદર્શી શ્રી નરચંદ્ર મહારાજ હીરવિજય
મહારાજ પ્રણીત.”

“નરચંદ્ર જૈન જ્યોતિષ અને જ્યોતિષ હીર”

દિ.મત ૩. ૩-૦-૦ (પોસ્ટેજ વી. પી. ખર્ચ બુદ્ધ.)

તમારે કાંઈ જોખીના ઝોશીયાળા રહેવાની હવે જરૂર
નથી. કારણ કે આ ગ્રંથમાં જ્યોતિષ સંબંધી જે સમય
આચાર્યોએ અગણીત વિષયો ઉપર ભરતક વિવેચન કર્યું છે.
સૌથી મોટી પુખ્તી તો આ ગ્રંથમાં જોઈ શકે છે. આ જ્યો-
તિષીઓ આંખે પાટા બંધાવી રાત્રીમાં ઉતારે છે,
તેમ આમાં દેખાવાની કે છેતરાવાની તક નથી. આક રહેતી
નથી, કારણ કે જૈન આચાર્યોની નિષ્પત્તિ નિર્ભયતા
અને નિરાડખરથી કાણુ અગાધ છે. આ ગ્રંથમાં નર-
સ્વાર્થ હોય કે લોકોને છેતરાવવા માટે નર-
ચંદ્ર મહારાજે અને હીરવિજય સુરિ મહારાજે કેવળ
સંસારીઓના હિતાર્થે જ આ ગ્રંથ રચ્યો છે, જ્યોતિષ
વિદ્યાના રસિકોએ આ ગ્રંથનો સંપૂર્ણ લાભ લેવા જોઈએ.

મનુષ્ય ઉપર એક પછી એક નવગ્રહ હમેશાં મારા
માઠા આવે જાય છે, તે વખતે માઠા ગ્રહમાં માણસ આકુળ
વ્યાકુળ બની જાય છે અને આમતેમ દાડોદાડ કરે છે, પણ
તેમ ન કરતાં જાય કરવાથી ગ્રહ શાન્ત થાય છે. તે જાય
કરવાની રીત આ ગ્રંથમાં ખાસ આપેલ છે. એ ઉપરાંત
આ ગ્રંથમાં ચાલુ વર્ષ કેવું નીવડશે? વર્ષના ચાર
સ્થાનનો યંત્ર આપ્યો છે, તે પરથી ચાલુ વર્ષ અથવા
ગમે તે વર્ષ કેવું નીવડશે તેની સહેજે કહી શકાય.

